

**T.C.
İZMİR KÂTİP ÇELEBİ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI**

**HADÎD SÛRESİ'NİN LÛGAT VE BELÂGAT
AÇISINDAN TAHLİLİ**

Yüksek Lisans Tezi

BİLGE ÖZDEMİR

ORCID NO: 0000-0001-8375-1595

İZMİR-2020

T.C.
İZMİR KÂTİP ÇELEBİ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI

**HADÎD SÛRESİ'NİN LÛGAT VE BELÂGAT
AÇISINDAN TAHLİLİ**

Yüksek Lisans Tezi

BİLGE ÖZDEMİR

ORCID NO: 0000-0001-8375-1595

DANIŞMAN: DR. ÖĞR. ÜYESİ İZZET MARANGOZOĞLU

İZMİR-2020

YEMİN METNİ

Yüksek Lisans Tezi olarak sunduğum “**Hadîd Sûresi'nin Lügat ve Belâgat Açısından Tahlili**” adlı çalışmanın, tarafımdan, akademik kurallara ve etik değerlere uygun olarak yazıldığını ve yararlandığım eserlerin kaynakçada gösterilenlerden oluştuğunu, bunlara atıf yapılarak yararlanılmış olduğunu belirtir ve bunu onurumla doğrularım.

Tarih: 16.07.2020

Bilge ÖZDEMİR

 TS EN ISO 9001:2015	T.C. İZMİR KÂTİP ÇELEBİ ÜNİVERSİTESİ Sosyal Bilimler Enstitüsü	
	TEZ SINAVI TUTANAK FORMU	Dok. No: FR/604/21
		İlk Yayın Tar.: 03.10.2017
		Rev. No/Tar.: 00/..
		Sayfa 1 / 1

GÖNDEREN : Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı Başkanlığı
GÖNDERİLEN : Sosyal Bilimler Enstitüsü

Anabilim Dalımız Yüksek Lisans Programı öğrencisi Bilge ÖZDEMİR ile ilgili Tez Sınav Tutanağı aşağıdadır.

Tarih:
Sayı :

Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı Başkanı

İmza Prof. Dr. Sevgi TUTUN

SINAV TUTANAĞI

Tez Sınav Jürimiz tarafından incelenen "*Hadid Suresinin Lügat ve Belagat Açısından Tahlihi*" başlıklı tezli yüksek lisans tezi ile ilgili olarak jürimiz 13.08.2020 tarihinde toplanmış ve adı geçen öğrenciyi Tez Sınavına tabi tutmuştur. Sınav sonucunda adayın tezi hakkında OYBİRLİĞİ/ÇOKLUĞU ile aşağıdaki karar verilmiştir.

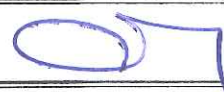
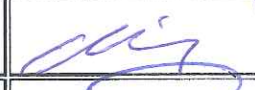
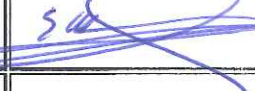
KABUL

Kabul Edilen Tezli Yüksek Lisans tezi:

- i) Bilime yenilik getirmiştir
- ii) Yeni bir bilimsel yöntem geliştirmiştir
- iii) Bilinen bir yöntemi yeni bir alana uygulamıştır
- iv) Uygulama yapmıştır (sadece Yüksek Lisans'ta geçerlidir)

RED

DÜZELTME *

Tez Sınav Jürisi	Unvanı ve Adı Soyadı	İmza
Tez Danışmanı	Dr. Öğr. Üyesi İzzet MARANGOZOĞLU	
Üye	Doç. Dr. Mehmet İLHAN	
Üye	Dr. Öğr. Üyesi Sajed ALKHLIF ALSALH	
Üye		
Üye		

Eki : Tez Değerlendirme Formu (Her bir jüri için).

* Tez sınavında düzeltme kararı verilmesi halinde jüri tarafından öngörülen düzeltmelere ilişkin bir jüri raporu eklenmelidir. Düzeltmeler için Ek süre her defasında en fazla yüksek lisans öğrencileri için 3 ay, doktora öğrencileri için 6 aydır.

ÖZET

Yüksek Lisans Tezi

HADÎD SÛRESİ'NİN LÛGAT VE BELÂGAT AÇISINDAN TAHLİLİ

Bilge ÖZDEMİR

İzmir Kâtip Çelebi Üniversitesi

Sosyal Bilimler Enstitüsü

Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı

Arapça günümüzde dünya dilleri arasında yaygın olan diller arasında yer almaktadır. Arap dilini önemli bir dil yapan yaygın olmasından ziyade ilâhî mesajın taşıyıcısı ve sünnetin dili olmasıdır. Allah inzâl ettiği vahiy ile âyetler ışığında tefekkür ve tedebbürü emrederken Arap dilinin incelikleri ve edebî yönünü ön plana çıkararak muhataplarına hitap etmektedir. Bu sebeple Kur'ân perspektifinde hayatı anlamlandırmak isteyen bir mümin için Arapça önemli bir dil olarak görülmüştür. Kur'ân'ın anlaşılması, Arapçanın dil incelikleri olan gramer, sarf ve belâgatın bilinmesine bağlıdır. Bu çalışmada, Hadîd Sûresi'nde yer alan bazı kelime ve türevlerinin anlamsal çerçeveleri üzerinde araştırma yapılmıştır. Âyetlerin doğru anlaşılması ve inceliklerinin tespit edilmesi için sûrede öne çıkan kavramların analizleri yapılmıştır. Âyetlerdeki edebî sanatların mana üzerindeki etkisi incelenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Hadîd Sûresi, Lügat, Belâgat, Semantik, Tahlil

ABSTRACT

Graduate Thesis

LUGAT AND BELÂGAT ANALYSIS OF THE SURAH AL-HADÎD

Bilge ÖZDEMİR

İzmir Kâtip Celebi University

Graduate School of Social Sciences

Department of Basic Islamic Sciences

Arabic Language and Rhetoric

Arabic is among the languages that are widespread among the world languages today. What makes Arabic language an important language is that it is the language of divine message and sunnah rather than being common. While Allah orders contemplation in the light of the revelations, He addresses his interlocutors by emphasizing the subtleties and literary aspects of the Arabic language. Therefore, Arabic was seen as an important language for a believer who wanted to make sense of life in the perspective of the Qur'an. In this context, understanding the Qur'an depends on knowing the grammar, Sarf and Belaqaat. In this study, by researching on the semantic frameworks of some words and their derivatives in Hadid's Surah, understanding the verses correctly and determining their subtleties; The prominent concepts in the sura were analyzed. The effect of literary arts in verses on the meaning was examined.

Keywords: The Hadith Surah, Lugat, Belâgat, Semantics, Analysis

İÇİNDEKİLER

YEMİN METNİ	II
TEZ SINAVI TUTANAK FORMU.....	III
ÖZET	IV
ABSTRACT	V
İÇİNDEKİLER.....	VI
KISALTMALAR	XI
ÖNSÖZ	XII
GİRİŞ.....	1
1. KONUNUN ÖNEMİ VE AMACI.....	1
2. YÖNTEM VE KAYNAKLAR.....	1
3. KONUYLA İLGİLİ YAPILAN ÇALIŞMALAR VE KONUNUN KAPSAM VE SINIRLILIKLARI	2
4. HADÎD SÛRESİNİN KONUSU VE AMAÇLARI	3

BİRİNCİ BÖLÜM

1. HADÎD SÛRESİ'NİN LÛGAT AÇISINDAN ANALİZİ	5
1.1. HADÎD SÛRESİ'NİN ANA KONULRI AÇISINDAN LÛGAT ANALİZİ	6
1.1.1. FİİLLER	6
1.1.1.1. “سَبَّحَ” Fiili	7
1.1.1.1.1. Suda veya Havada Hızlı Gitmek.....	8
1.1.1.1.2. Yoğun Bir Çalışmanın İçinde Olmak	8
1.1.1.1.3. Namaz Kılanlar	9
1.1.1.1.4. Hamd ile Tenzih Etmek	9
1.1.1.1.5. İstisnâ Etmek	9
1.1.1.1.6. Secde Etmek ve Boyun Eğmek.....	10
1.1.1.1.7. Yüceltmek.....	11
1.1.1.2. “تَفَقَّحَ” Fiili	11

1.1.1.2.1. Allah Yolunda Harcama Yapmak.....	12
1.1.1.2.2. Sadaka Vermek.....	13
1.1.1.2.3. Fakirlik Korkusu.....	13
1.1.1.2.4. Münafıklık.....	13
1.1.1.3. “قتل” Fiili.....	14
1.1.1.3.1. Öldürmek.....	15
1.1.1.3.2. Bedduâ ve Lânet.....	15
1.1.1.3.3. Savaşmak.....	15
1.1.1.4. “فتن” Fiili.....	16
1.1.1.4.1. İmtihan.....	17
1.1.1.4.2. İnanca Uygulanan Baskılar.....	17
1.1.1.4.3. Sapıklık ve Saptırma.....	17
1.1.1.4.4. Ateşle Yakarak Azap Etmek.....	19
1.1.1.4.5. Düşmanın Pusu Kurarak Saldırması.....	19
1.1.1.4.6. Günah.....	20
1.1.1.4.7. Delilik.....	20
1.1.1.5. “خشع” Fiili.....	21
1.1.1.5.1. İç Ürpertisiyle Beraber Saygı.....	21
1.1.1.5.2. Korkudan Sesin Kısılması.....	22
1.1.1.5.3. Gözlerdeki Endişe ve Korku.....	22
1.1.1.6. “سنيق” Fiili.....	23
1.1.2. SIFATLAR.....	24
1.1.2.1. “عَلِيمٌ / عَلَامٌ / عَلَمٌ” Sıfatları.....	24
1.1.2.1.1. “عَلِيمٌ”.....	25
1.1.2.1.2. “عَلَامٌ”.....	26
1.1.2.1.3. “عَلَمٌ”.....	26
1.1.2.2. “رَوْفٌ / رَجِيمٌ” Sıfatları.....	27
1.1.2.2.1. “رَوْفٌ”.....	27
1.1.2.2.2. “رَجِيمٌ”.....	28
1.1.2.3. “قَرْضًا حَسَنًا” Sıfat Tamlaması.....	31
1.1.3. MASTARLAR.....	31
1.1.3.1. “مَمْلُوكٌ” Mastarı.....	32

1.1.3.1.1. Hükümranlık	32
1.1.3.1.2. Egemenlik	33
1.1.3.1.3. Varlığın Sahibi Olmak	33
1.1.3.1.4. Kudret ve Yapabilirlik	33
1.1.3.1.5. Köle.....	34
1.1.3.1.6. İrade/İstek	34
1.1.3.1.7. Melek	35
1.1.3.2. “مَيْتَاتٌ” Mastarı	35
1.1.3.2.1. Yeminle Verilen Söz/Teminat	36
1.1.3.2.2. Bağlamak /Bağ.....	37
1.1.3.2.3. Sağlam bir kulp	37
1.1.3.3. “فُرُزٌ” Mastarı	37
1.1.3.3.1. Kurtuluş	38
1.1.3.3.2. Kazanç/Ganimet	39
1.1.3.3.3. Kaçış/Kurtuluş Mekânı	39
1.1.3.4. “لَعِبٌ/لَهْوٌ/زِينَةٌ” Masterları	39
1.1.3.4.1. “لَعِبٌ”	40
1.1.3.4.2. “لَهْوٌ”	40
1.1.3.4.3. “زِينَةٌ”	41
1.1.3.5. “رِضْوَانٌ” Mastarı.....	43
1.1.3.5.1. Hoşnutluk.....	44
1.1.3.5.2. Seçerek Beğenmek.....	44
1.1.3.5.3. Memnun Olarak Anlaşmak.....	45
1.1.3.6. “قِسْطٌ” Mastarı.....	45
1.1.3.6.1. Adalet	46
1.1.3.6.2. Adaletle Ölçmek	47
1.1.3.6.3. Tartı/Terazi	47
1.1.3.6.4. Âdil Davrananlar	48
1.1.3.6.5. Zalim Olan/ Hak Yoldan Sapan.....	48

İKİNCİ BÖLÜM

1. HADÎD SÛRESİNİN BELÂGAT AÇISINDAN ANALİZİ	50
1.1. BELÂGAT İLMİNE GENEL BİR BAKIŞ	50
1.1.1. MEÂNÎ İLMİ.....	53
1.1.1.1. Emir Üslubu	54
1.1.1.1.1. Gerçek Anlam/İstimrar	54
1.1.1.1.2. İstihza/Teshir	55
1.1.1.1.3. Gerçek anlam ve tezkir /tenbih	56
1.1.1.1.4. Gerçek Anlam ve Teşvik	56
1.1.1.1.5. İstikrar/Sebat.....	57
1.1.1.2. Nehiy Üslubu.....	57
1.1.1.2.1. Tehdit.....	58
1.1.1.3. İstifhâm Üslubu	58
1.1.1.3.1. İnkâr/Tevbih	59
1.1.1.3.2. Tevbih/Teşvik	59
1.1.1.3.3. Teşci'/Teşvik	60
1.1.1.3.4. Takrir:	60
1.1.1.4. Nidâ Üslubu.....	61
1.1.1.5. İtnâb Üslubu	63
1.1.1.5.1. İhtiras	63
1.1.1.5.2. Tezyîl	64
1.1.1.5.3. Tekrar.....	65
1.1.1.6. İltifât Üslubu	67
1.1.1.7. Takdîm ve Tehîr Üslubu	69
1.1.1.8. Zikir ve Hazif Üslubu.....	72
1.1.1.8.1. Zikir	72
1.1.1.8.2. Hazif	73
1.1.1.9. Kasr Üslubu.....	74
1.1.1.9.1. Fasıl zamiri ile yapılan kasr	75
1.1.1.9.2. “بِئْمَا” Edatı ile yapılan kasr.....	77

1.1.1.9.3. Nefiy ve İstisna Edatıyla Yapılan Kasr	77
1.1.2. BEYÂN İLMİ	78
1.1.2.1. Teşbih	79
1.1.2.2. İstiâre	80
1.1.2.3. Kinâye	83
1.1.2.4. Ta‘rîz	84
1.1.3. BEDİ‘ İLMİ	85
1.1.3.1. Cinâs	86
1.1.3.2. Kur’ân Fâsılası	88
1.1.3.3. Tıbâk	89
SONUÇ	94
KAYNAKÇA	97
ÖZGEÇMİŞ	104

KISALTMALAR

- a.s. : Aleyhisselâm
b. : İbn
Bkz. : Bakınız
c. : Cilt
çev. : Çeviren
DİA : Diyanet İslam Ansiklopedisi
DEÜİFD: Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi
h. : Hicri
Hz. : Hazreti
md. : Maddesi
ö. : Ölümü
s. : Sayfa
ss. : Sayfalar
s.a.v. : Sallallahu aleyhi vesellem
sy. : Sayı
r.a. : Radiyallahu anhu / anha
thk. :Tahkik eden
tsz. : Tarihsiz
yy. : Yayın yeri yok

ÖNSÖZ

İnsan, yeryüzünde diğer canlılardan farklı olarak, iletişim kurabilen, kolektif bir bilinç oluşturup topluluk oluşturan, aynı amaç uğruna hareket edebilen bir gücü temsil eder. Bu güç insana birçok yaratılmış varlığı yönetebilme becerisini bahşetmiştir. Neticede insan yeryüzünün mimarı, efendisi, dinî ifadeyle halifesi olmuştur.

Kişinin iletişim kurarken kendi meramını ifade etmesi yaşamın her alanında önemli bir meseledir. Fakat ferdin neyi konuştuğundan ziyade nasıl ifade ettiği daha mühim bir olgu olarak karşımıza çıkar. Dolayısıyla sözlü ifadede büyüleyici bir gücün olduğuna dil âlimleri dikkat çekmiştir. İnsan meramını en güzel şekilde ifade ederken muhatabını derinden etkilemeyi hedefler, bu nedenle edebî ve sanatsal bir üslûp iletişimin kaçınılmaz bir özelliği olur.

Kur'ân'ın nazil olma sürecinde mevcut muhatapları olan Arap toplumu şiirde ve özellikle sözlü ifade sanatlarında gelişmiş bir millettir. Kur'ân, muhataplarının bu zengin edebî kültürüne uygun bir üslupla, özelde onlara genelde de tüm insanlığa, hitap etmiştir. Vahyin edebî yönü, ilk dönemden günümüze kadar gerek müfessirler gerek dil âlimleri, şair ve edebiyatçılar tarafından devasa çalışmalara konu olmuştur. Bu çalışmalarla ulaşılmak istenen gaye, Kur'ân'ın eşsiz i'cazını insanlık tarihine arz etmeyi hedeflemiştir.

Günümüzde ilmi çalışmalara konu olan Kur'ân ve i'cazı üzerine yazılmış birçok doktora ve yüksek lisans tezi bulunmaktadır. Bu vesile ile vahyin incelikleri bilimsel yöntemler ışığında günümüz idrakine sunulmuştur.

Çalışmamızda Hadîd Sûresi'nin muhtevasından yola çıkılarak öne çıkan kavramlar ve belâgat sanatlarının mana üzerindeki etkileri incelenmiştir. Çalışmanın ortaya çıkmasında beni motive eden, öneri ve eleştirileri ile katkılarını sunan başta danışman hocam Dr. Öğr. Üyesi İzzet Marangozoğlu'na ve diğer bölüm hocalarıma teşekkürlerimi arz ederim.

Bilge ÖZDEMİR

İzmir-2020

GİRİŞ

1. KONUNUN ÖNEMİ VE AMACI

Arapça, diğer dünya dilleri gibi kendi fertleri arasında iletişimi sağlayıp Arap toplumlarının kültürünü, sözlü ve yazılı ürünlerini gelecek nesillere aktarır. Arapçanın bu vasfının ötesinde, evrensel bir dinin kitabı Kur'ân'ın dili olma, dolayısıyla ümmet dili olma vazifesi de vardır. Bu dine samimi duygularla bağlanan tüm müminler için Kur'ân'ın sıhhatli bir şekilde anlaşılması ve yaşanması önem arz etmektedir. Dini hükümlerin belirlenmesinde Arapçanın tüm incelikleriyle bilinmesi şarttır. İslâm âlimleri, Kur'ân dilini ve dolayısıyla Arapçayı öğrenmeyi zorunlu bir ilim olarak değerlendirmiştir. Bu nedenle Arapça nazil olan Kur'ân âyetlerini incelemek, âyetlerin doğru anlamlarına ulaşmak için nahiv, sarf ve belâgat gibi ilim dallarını öğrenmek, bazı âlimlere göre farz telakki edilmiştir.¹

Bununla beraber Kur'ân'ın eşsiz üslubunu, edebi yönünü ve mana derinliğini de kapsayan araştırmalar için de dilsel analizler önem arz etmektedir.

Çalışmamızın birinci bölümünde sûrede öne çıkan kavramların Kur'ân perspektifindeki farklı kullanımları tespit edilmiş ve bu kullanımların kavramsal bir analizi yapılmıştır. İkinci bölümde ise Arap dilinin belâgat inceliklerinin anlama olan etkisi incelenmiş, belâgat ilminin gerekliliğine Hadîd Sûresi bağlamında dikkat çekilmiştir. Araştırmanın bu alanda yapılacak sonraki çalışmalara katkı sağlaması hedeflenmiştir.

2. YÖNTEM VE KAYNAKLAR

Hadîd Sûresi'nin dil ve belâgat açısından tahlilinin yapıldığı bu çalışmada giriş ve iki bölüm yer almaktadır. Giriş kısmında sûre ile ilgili genel bilgilere yer verilmiştir.

¹ Ayrıca bkz. Saffet Köse, Suliman Husain Alomirat, "Belağat İlmi ile Kuran Tefsiri Arasındaki İlişki", *FSM İlmî Araştırmalar İnsan ve Toplum Bilimleri Dergisi*, sayı. 7, 2016, ss. 197-224

Birinci bölümde, sûrede öne çıkan kavramlar analiz edilirken öncelikle en eski lügatlerden istifade edilmiş, kelimelerin anlamları doğrultusunda genel kavramsal bir çerçeve çizilmiştir. Daha sonra bu kelimelerin Kur'ân'daki türevleri analiz edilerek bazı sonuçlara ulaşılmıştır. İkinci bölümde ise belâgat ilminin tarihçesine kısaca değinildikten sonra sûrede tespit edilen belâgat sanatları tanımlanmış, bu sanatlar âyetlerde geçen örnekler üzerinden açıklanmıştır.

Çalışmada ağırlıklı olarak sözlükler, tefsirler ve belâgat kitaplarından istifade edilmiştir. Halîl b. Ahmed'in (ö. 175/791) *Kitâbu'l-'Ayn* isimli eserinden başlayarak Ezherî'nin (ö. 370/980) *Tehzîbü'l-luga'sı*, Cevherî'nin (ö. 393/1003) *es-Sihâh'ı*, İbn Fâris'in (ö.395/1005) *es-Sahibî fi fikhi'l-luga'sı*, Râgıb el-İsfahânî'nin (ö. 502/1108) *Müfredâtü Elfâzi'l-Kur'ân'ı*, İbn Manzûr'un (ö. 711/1311) *Lisânü'l-'Arab* ve Zebîdî'nin (ö. 1205/1791) *Tâcü'l-'arûs'u* gibi eserlere başvurulmuştur.

Kavramların Kur'ân'daki kullanımları ve belâgat sanatlarının anlama olan etkileri araştırılırken dirâyet ve rivâyet tefsirlerinden istifade edilmiştir. Taberî'nin (ö. 310/923) *Câmi'u'l-Beyân'ı*, Zemahşerî'nin (ö. 538/1144) *el-Keşşâf'ı* Râzî'nin (ö. 606/1210) *Mefâtihu'l-gayb'ı*, Mahallî (ö. 864/1459)-Süyûtî'nin (ö. 911/1505) *Tefsîrû'l-Celâleyn'ı*, Ebüs-Su'ûd'un (ö. 982/1574) *İrşâdü'l-'akli's-selîm'ı*, Şevkânî'nin (ö. 1250/1834) *Fethu'l-kadîr'ı*, Âlûsî'nin (ö. 1270/1854) *Rûhu'l-Me'ânî'si* ve İbn Âşûr'un (ö. 1284/1868) *et-Tahrîr ve't-tenvîr'ı* gibi tefsirlerden faydalanılmıştır.

Belâgat sanatlarını tarif etmek üzere Câhız'ın (ö. 255/868) "*el-Beyan ve't-tebyîn'ı*", Sekkâkî'nin (ö. 626/1228) *Miftâhu'l-'ulûm'u*, Kazvî'nin (ö. 739/1338) *el-Îzâh fi 'ulûmi'l-belâğ'a'sı*, Süyûtî'nin *el-İtkân fi 'ulûmi'l-Kur'ân'ı* gibi kadim eserler; modern eserlerden Ahmed el-Hâşimi'nin "*Cevâhirü'l-belâğ'a'sı*" gibi eserlere de başvurulmuştur.

3. KONUYLA İLGİLİ YAPILAN ÇALIŞMALAR VE KONUNUN KAPSAM VE SINIRLILIKLARI

"Hadîd Sûresi" konulu çalışmalardan "*Hadîd Sûresi'nin Eğitim Açısından Yorumu*"², "*Hadîd Sûresi'nin İçerdiği Konu ve Kavramlar Açısından Karşılaştırmalı*

² Z. Şeyma Arslan, Marmara Üniversitesi / Sosyal Bilimler Enstitüsü, 1999

Yorumu”³ olmak üzere iki yüksek lisans tezi ve “*Hadîd Sûresi: İsmi ve Sûredeki ‘Demirin İnzâli’ Kavramı*”⁴ başlıklı bir makale tespit edilmiştir. Yapılan çalışmaların tefsir ve eğitim ağırlıklı olduğu görülmüştür.

Çalışma Kur’ân’daki Hadîd Sûresi’ni kapsamaktadır. Sûre çalışılırken ana kaynaklar sözlükler, tefsirler ve belâgat kitaplarından oluşmuştur. Klasik tefsir çalışmalarından farklı olarak sûre Arap dili ve belâgati açısından sınırlandırılarak incelenmiştir.

4. HADÎD SÛRESİNİN KONUSU VE AMAÇLARI

Hadîd Sûresi, Mushaf’ta 57. sûre olarak geçmektedir. Sûre, 29 âyettir. Nüzul yeri açısından ihtilafların olduğu bir sûredir. Mekke’de nazil olduğuna dair bazı rivâyetler olmasına karşın, müfessirlerin çoğu İbn Abbas’tan gelen rivâyetlere dayanarak Hadîd Sûresi’nin Medine’de nazil olduğunu kabul etmiştir.⁵ Çağdaş müfessirlerden Seyyid Kutup (ö. 1966), önceki müfessirler gibi sûrenin Medenî olduğunu belirtmektedir.⁶

Âlûsî, Hadîd Sûresi’ni açıklarken nüzul yeri ile ilgili her iki görüşü de zikrettikten sonra, Mekke’de nazil olduğunu gösteren delilin Hz. Ömer’in okuyarak Müslüman olmasına vesile olan âyetin bu sûre içinde geçtiğini belirterek Mekkî olduğunu ifade eder.⁷ Celâleyn Tefsiri ise sûrenin Mekkî veya Medenî olduğu noktasında herhangi bir tercihte bulunmamıştır.⁸ Kurtubî (ö. 671/1273) cumhura uyararak Medenî olduğunu zikretmiştir.⁹

Hadîd Sûresi, Zilzal Sûresi’nden sonra nazil olmuştur.¹⁰ Sûrenin muhtevâsından yola çıkarak Medine’de nazil olduğu düşünülebilir. Müfessirlerin cumhurunun

³ Kamil Gül, Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi / Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2010

⁴ Muhammet Ali Duran, *Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Cilt: XIV, Sayı: 26 (2012/2)

⁵ Emin Işık, “Hadîd Sûresi” *DİA*, İstanbul, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1997, c. 15, s. 13-14

⁶ Seyyid Kutub, *Fizılâl’ il-Kur’ân*, Kahire, tsz., c. 7, s. 7 10

⁷ Ebu’s-Senâ Şehâbeddîn Mahmud b. Abdullah el-Âlûsî, *Rûhu’l-meânî fi tefsiri’l-Kur’âni’l-Azîm ve’s-seb’i’l-mesânî*, Dâru’l-Kütübü’l-İlmiyye, 1. Bsk., Beyrut, 1995, c. 14, s. 164

⁸ Celâleddin el-Mahallî, Celâleddin es-Süyûtî, *Tefsirü’l-Celâleyn*, Dâru’l-Hadîs, Kahire, tsz., 1. Bsk., s. 718

⁹ Muhammed b. Ahmed el-Kurtubî, *el-Câmi’ li-Ahkâmi’l-Kur’ân*, Dâru’l-Kütübü’l-Mısriyye, Kahire, 1964, c. 17 s. 235

¹⁰ Fahreddin er-Râzî, *et-Tefsîrü’l-kebir/Mefâtihu’l-gayb*, c. 29, Dâru’l-İhyâ, Beyrut, 1999, s. 441

görüşleri bir arada değerlendirildiğinde sûre Medenî olarak kabul edilmiştir. Âyet sayısı yirmi dokuz olarak geçer.

Yirmi beşinci âyetinde geçen “Hadîd” kelimesinden dolayı sûre bu isimle adlandırılmıştır. Sûrede başlıca konular: Mülkün asıl sahibi onu yaratan ve onda dilediği gibi tasarrufta bulunan Allah'tır. İnfak ve cihadın inananlar için önemi vurgulanır, dünya hayatı tasvir edilir, bu bilinçle yaşamının gerekliliği vurgulanır. Ahirette müminlerin durumuna mukabil, münafıkların düştüğü acıklı durum anlatılır. Müslümanları, ehli kitabın içine düştüğü duruma karşı uyarırken onlara sabır emredilir ve güzel bir son müjdelenir. Allah'ın dilediği milletleri seçerek onlara lütufta bulunmasının mümkün olduğu ifade edilir. Sûre, peygamberlerin gönderilmesindeki temel gaye olan takvaya davet ederek, peygamberlere ittibâ etmenin gerekliliğini dile getirerek sona erer.¹¹ Yukarıda da ifade edildiği üzere sûrenin muhtevasını oluşturan bu konulardan yola çıkılarak sûrenin Medenî olduğu görüşü teyit edilmektedir.

¹¹ Muhammed Ali es-Sâbûnî, *Safvetü't-tefâsîr*, Dâru's-Sâbûnî li't-Tebâ'ati ve'n-Neşri ve't-Tevzi', Kahire, 1997, c. 3, s. 301-307

BİRİNCİ BÖLÜM

1. HADİD SÛRESİ'NİN LÛGAT AÇISINDAN ANALİZİ

İnsan-toplum ilişkisi açısından değerlendirdiğimizde insan için dil, kendini ifade etmenin ve toplumla özdeşleşmenin yegâne yoludur. Bireyi ve kültürü en doğru şekilde anlama yolunun yine dili iyi analiz etmekten geçtiğini söyleyebiliriz. Toplum ve dil tarihi açısından bakıldığında ise dilin toplumsal kültürel motiflerden etkilenecek gelişim gösterdiği görülmektedir.

Kelime etimolojisi olan semantik analiz bir kelimenin tarihsel seyir içinde gelişimini ele alır. Kelimenin önce kök anlamına inilir daha sonra zamanla farklı anlamlardaki kullanımlarının analizleri yapılır.¹² Bu bağlamda özellikle Arapça, Kur'ân dili olması hasebiyle tarihsel süreçte çok ciddi çalışmalara muhatap olmuştur.

Kur'ân'ı doğru şekilde anlama ve anlamlandırmanın temel şartlarından biri olarak düşünebileceğimiz bu yöntem, tarih boyunca adı konulmadan uygulanmaya çalışılmış; özellikle de modern çağda, bu amaca ulaşmanın en sıhhatli yollarından biri olarak görülmüştür. Kadim tefsir kaynaklarında *sarf*, *nahiv*, *lügat*, *belâgat*, *meânî*, *irâbu'l-Kur'ân*, *meânî'l-Kur'ân* gibi ilimlere dayalı olarak birçok kavram tahlili yapılmıştır. Bu bağlamda diyebiliriz ki kavram tefsiri ve semantik analiz, çok yeni bir yöntem olmamakla beraber, uygulama açısından kadim tefsir geleneğinden az da olsa farklılık arz etmektedir. Kelimenin kronolojik anlam tahavvülü semantik analizin önemli bir parçasıyken klasik kavramsal analizde bu görülmemektedir.¹³

¹² Yeşim Fettahoğlu, “Rakip kelimesinin Semantik Analizi”, *Sosyal Bilimler Dergisi / The Journal of Social Science*, Yıl: 6, Sayı: 34, Şubat, 2019, ss. 212-221

¹³ Fatma Çalık, “Bir Semantik Analiz Denemesi: Kur'ân'da Kalp Kavramı”, *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, c. 20, Sayı: 2, 2011, ss. 167-190

1.1. HADÎD SÛRESİ'NİN ANA KONULARI AÇISINDAN LÛGAT ANALİZİ

Bu bölümde özellikle sûre içinden seçilen bazı kavramlar üzerinden analiz yapılacaktır. Kavramlar seçilirken sûrenin temasını oluşturan ana başlıklar ve ıstılahî anlamları olan kelimelere ağırlık verilmiştir.

Kelimelerin önce kök anlamlarından yola çıkılmış, sözlük anlamları verildikten sonra Kur'ân'daki farklı kullanımları ve bunların anlam boyutlarına değinilmiştir. Lafızlar ve ibareler âyet sırasına göre fiiller, sıfatlar ve mastarlar olarak ele alınmıştır.

1.1.1. FİİLER

Fiil, terim olarak kendi başına bir manası olup mazi (geçmiş), müzari (geniş zaman), hal (şimdi) ile bağlantılı olan kelimedir.¹⁴ Fiiller zaman açısından değerlendirilirken üç başlık altında değerlendirilir.

a) Mazi Fiil: Geçmişte olmuş bitmiş bir olayı anlatan fiildir. Mazi fiil her zaman mebnidir. Çoğul vâvı bitişirse damme; müteharrik ref zamiri bitişirse sükûn bunun dışında ise fetha üzere mebnidir.¹⁵ “كتب عليّ” - *Ali yazdı*” denildiğinde Ali yazma işlemini geçmişte yapmış ve bitirmiştir anlamındadır. “كتب” Fiili fetha üzere mebnidir.

b) Müzari Fiil: Şimdiki zamanı ve gelecek zamanı ifade eden fiildir. Müzari fiil “أتين” kelimesindeki harflerden biri ile başlar. Bunun dışında müzari fiilinin aldığı farklı alametler vardır. Bunlardan bazıları harf, bazıları isa edattır. Cezm eden “لم” edatı: “لم أكتب” - *Yazmadı*, gelecek zamanı bildiren “سوف ve س” - *yazacağım* (yakın gelecek), “سوف أكتب” - *yazacağım* (uzak gelecek); nasb eden “لن” edatı “لن أكتب” - *yazmayacağım*” gibi alametleri alarak farklı anlamlar ifade eder.¹⁶ Müzari fiil Türkçeye çevrilirken şimdiki zaman, gelecek zaman ve geniş zaman kipleriyle çevrilir.

c) Emir Fiil: Gelecek zamana işaret eden ve şimdiki zaman içinde muhataptan bir şeyi talep eden fiildir. Emir fiil, müzari fiilin müzaraat harfinin hazf edilip sonunun cezm edilmesi ile oluşturulur. Bazı durumlar hariç sükûn üzere mebnidir.¹⁷

¹⁴ Cemaleddin Osman b. Ömer İbnu'l-Hâcib, *el-Kâfiye fi 'ilmi'n-nahv*, thk. Salih Abdu'l-'Azîm eş-Şâir, 1. Bsk., Mektebetu'l-Âdâb, Kahire, 2010, s. 44

¹⁵ İbnu'l-Hâcib, *el-Kâfiye fi 'ilmi'n-nahv*, s. 44

¹⁶ İbnu'l-Hâcib, *el-Kâfiye fi 'ilmi'n-nahv*, s. 44-46

¹⁷ İbnu'l-Hâcib, *el-Kâfiye fi 'ilmi'n-nahv*, s.46

Genel olarak; fiiller delalet ettiği zaman, bulundurduğu harf sayısı, çekimli olup olmaması, mef'ûl alıp almaması gibi farklı açılardan tasnif edilmektedir.¹⁸ Bu durumu bir tabloda şu şekilde özetleyerek göstermek mümkündür.

1	Zaman açısından fiiller	Mazi, Müzari, Emir
2	Mef'ûl açısından Fiiller	Lâzım, Müte'addi
3	Fâil açısından fiiller	Ma'lum, Meçhûl
4	Harflerin cinsi açısından fiiller	Sahih, İletli
5	Harf sayısına göre fiiller	Sülâsî, Rubâî
6	Harflerinin aslî olup olmaması açısından fiiller	Mücerred, Mezîd
7	Çekimlilik açısından fiiller	Câmid, Mutasarrıf

Tablo- 1: Fiillerin Tasnifi

Sûrede özellikle öne çıkan fiiler bu bölümde incelenektir.

1.1.1.1. “سَبَّحَ” Fiili

“سَبَّحَ اللَّهُ مَا فِي السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ وَهُوَ الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ” - *Göklerde ve yerde ne var ise Allah'ı tesbih (tenzih) etmektedir. O azizdir ve hakîmdir.*¹⁹

Sözlüklerde tesbih etmek olan “سَبَّحَ” kelimesi “سَبَّحَ” kökünden türemiş olup tef'îl bâbına ait mâzî bir fiildir. Kök anlamı, süratle mesafe alarak suda yüzmek veya havada ilerlemek, uzaklaştırmak, yıldızların yörüngelerinde hareket etmesi, bir işe başlamak için acele etme, çukur kazmak gibi anlamlara gelmektedir.²⁰

Terim anlamı ise Allah'ı her türlü noksan sıfatlardan tenzih etmeyi ifade etmektedir. Aynı kökten olan sübhân kelimesine eklenen Allah lafzıyla oluşan “sübhânallâh” terkihi Allah'ı noksan sıfatlardan tenzih etmek anlamına gelir. Toplamda Kur'ân'da seksen dokuz yerde geçmekte olan “سَبَّحَ” lafzı ikisi Mekkî, beşi

¹⁸ Mustafâ el-Galâyînî, *Câmi 'u'd-durûsi 'l-'Arabiyye*, Mektebetü'l-'Asriyye, Beyrut, 28. Bsk., 1993/1414, c. 1, ss. 33-65

¹⁹ Hadîd, 57/1

²⁰ Ebü'l-Fazl Cemaleddin Muhammed b. Mükerrerem b. Ali el-Ensari İbn Manzûr, *Lisânü'l-'Arab*, Dâru's- Sadır, Beyrut, 1993, “سَبَّحَ md.”, c. 2, s. 470; Murtazâ ez-Zebîdî, *Tâcü'l-'arûs mincevâhiri'l-kâmûs*, Dâru'l Hidaye, yy., “سَبَّحَ md.”, c. 6, ss. 443-451

Medenî olan yedi sûrenin “İsrâ, Hadîd, Haşr, Saf, Cum ‘a, Teğâbün, A ‘lâ” başında farklı kalıplarla yer almaktadır. Mekke’de nazil olan sûrelerden “İsrâ ve A ‘lâ” hariç olmak üzere, diğer sûreler “Müsebbihât” olarak isimlendirilmiştir.²¹

İsfahânî; tesbîhin terim anlamını, Allah’ı tüm beşerî noksanlıklardan tenzih etmek, şeklinde ifade eder. Bu tanımlamaya “kulun Allah’a yönelerek ibadet etmek niyetiyle her türlü kötülükten hızla ayrılması, uzaklaşması” anlamını da ekleyerek kelimenin kökündeki “hızlı bir şekilde yüzme” manası ile bağlantılı olduğuna dikkat çeker.²²

Kur’ân’da “سَبَّحَ” kökünden gelen kelimelerin kullanımlarına baktığımızda şu manaları taşıdıklarını görürüz:

1.1.1.1.1. Suda veya Havada Hızlı Gitmek

“وَهُوَ الَّذِي خَلَقَ اللَّيْلَ وَالنَّهَارَ وَالشَّمْسَ وَالْقَمَرَ كُلٌّ فِي فَلَكٍ يَسْبَحُونَ” - *Ve O (Hâlik-i Azîm), geceyi, gündüzü, güneşi ve ayı yaratandır. Her biri bir yörüngede (felekte) yüzmektedir.*²³

Bu âyette gök cisimlerinin yörüngelerindeki geçişleri İstiâre yoluyla “يسْبَحُونَ” fiili ile ifade edilmiştir. “يُسَبِّحُونَ السَّابِحَاتِ سَبْحًا” - *Yüzdükçe yüzenlere*” atların koşusu yüzmeye benzetilerek aynı kelime ile ifade edilmiştir.²⁴

1.1.1.1.2. Yoğun Bir Çalışmanın İçinde Olmak

“إِنَّ لَكَ فِي النَّهَارِ سَبْحًا طَوِيلًا” - *Gündüzleyin ise senin için yoğun (uzunca) bir koşuşturma durumu vardır.*²⁵

İnsanın günlük hayat koşuşturmasına dalması yine kelimenin kök anlamlarından biri olan yüzmek veya dalmak anlamına yakın bu kelime ile ifade edilmiştir.

²¹ Metin Yurdağür, “Tesbih”, *DİA*, İstanbul, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2011, c. 40, ss. 527-528

²² Râğîb el-İsfahânî, “*el Müfredât fi Garîbü ’l-Kur’ân*” Çıra yayınları, trc. Abdülbaki Güneş/Mehmet Yolcu İstanbul, 2012, ss. 475-476

²³ Enbiyâ, 21/33

²⁴ İsfahânî, *Müfredât*, s. 475

²⁵ Müzemmil, 73/7

1.1.1.1.3. Namaz Kılanlar

“فَلَوْلَا أَنَّهُ كَانَ مِنَ الْمُسَبِّحِينَ” - *Eğer o, tesbih edenlerden (namaz kılanlardan) olmasaydı*”²⁶

Yukarıda da ifade edildiği üzere Allah’ı tenzih etmek onu yüceltmek ve ona ibadet etmek anlamlarının hepsini kapsamakta olan tesbîh kelimesi bazı müfessirlerce burada “من المصلين” namaz kılanlar anlamında yorumlanmıştır.²⁷

1.1.1.1.4. Hamd ile Tenzih Etmek

وَأَذْ قَالَ رَبُّكَ لِلْمَلَائِكَةِ إِنِّي جَاعِلٌ فِي الْأَرْضِ خَلِيفَةً قَالُوا أَتَجْعَلُ فِيهَا مَنْ يُفْسِدُ فِيهَا وَيَسْفِكُ الدِّمَاءَ وَنَحْنُ " - *Hatırla ki Rabbin meleklerle demişti: “Ben yeryüzünde bir halife yaratacağım.” Onlar, “Oysa biz seni ve hamd ile tenzih ve takdis ederken orada fesat çıkaran ve kan döken birini mi yaratacaksın?” dediler. Allah “Şüphesiz ki, ben sizin bilmediklerinizi bilirim.” buyurdu.*”²⁸

1.1.1.1.5. İstisnâ Etmek

“قَالَ أَوْسَطُهُمْ أَلَمْ أَقُلْ لَكُمْ لَوْلَا تُسَبِّحُونَ” - *İçlerinden akli başında (mütedil) olan biri şöyle söyledi: “Ben size, ‘Allah’ın azametini (tenzih etmek gerektiğini) dile getirmelisiniz’ dememiş miydim?”*²⁹

Bu âyette Allah’ın yüceliğinin ve azametinin dile getirilmesi istisnâya hamledilmiştir. Buna işaret eden ifade önceki âyetlerde geçmekte olan şu iki âyettir:

“إِنَّا بَلَوْنَاهُمْ كَمَا بَلَوْنَا أَصْحَابَ الْجَنَّةِ إِذْ أَهْمُوا لِيَصْرُمُوهَا مُسَبِّحِينَ (١٧) وَلَا يَسْتَنْبِئُونَ” - *Vaktiyle biz bahçe sahiplerine belâ verip sınıdığımız gibi onlara da belâ verip sınıdık. Hani onlar (bahçe sahipleri), “Allah izin verirse” gibi bir istisna koymaksızın sabah erkenden bahçenin mahsulünü kesinlikle toplayacaklarına yemin etmişlerdi.*”³⁰

²⁶ Sâffât, 37/143

²⁷ Ebû Mansûr el-Mâtürîdî, *Te ’vilâtü ’l-Kur’ân*, Dâru ’l-Kütübü ’l-’İlmiyye, Beyrut/Lübnan, 2005, c. 8, s. 588

²⁸ Bakara, 2/30

²⁹ Kalem, 68/28

³⁰ Kalem, 68/17-18

Âyette geçmekte olan “وَلَا يَسْتَنْتُونَ” ifadesi ile istisnâ etmek olan “*inşaallah-Allah’ın izni ile*” manası kastedilmiştir.³¹ Nitekim mümin bir işi yapmaya niyet ettiğinde “*inşaallah*” diyerek işi Allah’ın iradesine bağlaması gerekir.³² Bu konuda Allah, Hz. Peygamber’i de uyarmıştır.³³ Zira bir şeyin varlık sahasında oluşması sadece insanın irade ve gücüne bağlı değildir, evvela Allah’ın onu dilemesi gerekir. Âyetler siyâk ve sibâk açısından değerlendirildiğinde; “وَلَا تُسَبِّحُونَ” ibaresi burada istisnâ etmek anlamında kullanılmıştır.³⁴

1.1.1.1.6. Secde Etmek ve Boyun Eğmek

تُسَبِّحُ لَهُ السَّمَوَاتُ السَّبْعُ وَالْأَرْضُ وَمَنْ فِيهِنَّ وَإِنْ مِنْ شَيْءٍ إِلَّا يُسَبِّحُ بِحَمْدِهِ وَلَكِنْ لَا تَفْقَهُونَ تَسْبِيحَهُمْ " *Yedi sema, yer ve bunlarda var olanlar O’nu tesbih eder; O’nu hamd ile tesbih etmeyen (evrendeki) hiçbir varlık yoktur. Fakat siz (bu varlıkların) onların tesbihini anlayamazsınız. O halîmdir, (affederek) bağışlayandır.*"³⁵ "وَاللَّهُ يَسْجُدُ مَنْ فِي" *Semâvatta ve yerde bulunan her varlık ve bunların gölgeleri sabah ve akşam, isteseler veya istemeseler de Allah’a secde ederler (boyun eğler).*"³⁶

Âyetlerde geçen secde ile kastedilen tüm varlığın yaratılış olarak Allah’a ve onun ulûhiyetine tam anlamıyla teslim olmasıdır. Zira tesbîh ve secde kavramları birbirini desteklemektedir. Mâtürîdî (ö. 333/944), âyetlerde tüm varlığın yapmakta olduğu secde ve tesbîh ifadelerinin onların varoluşlarını ve devamındaki sürecin mükemmel oluşunun Allah’ın vahdaniyetine işaret etmesi manasına geldiğini belirtmiştir. Bununla beraber söz konusu âyetlerde ifade edilen, “*Siz onların tesbihini anlayamazsınız*” beyanını esas alarak her varlığın kendine has bir çerçeve içinde tesbihte bulunduğunu söylemiştir.³⁷

³¹ Muhammed İbn Ali İbn Muhammed eş-Şevkânî, *Fethu’l-kadîr*, Dâru’l-İbn Kesîr/Dâru’l-Kelimü’t-Tayyib, Dimeşk/Beyrut.1994, c. 5, s. 324

³² Lokmân, 31/34

³³ Kehf, 18/23-24

³⁴ Şevkânî, *Fethu’l-kadîr*, c. 5, s. 325

³⁵ İsrâ, 17/44

³⁶ Ra’d, 13/15

³⁷ Mâtürîdî, *Te’vilâtü’ Kur’ân*, c. 7, s. 52

1.1.1.1.7. Yüceltmek

“فَسُبْحَانَ اللَّهِ حِينَ تُمْسُونَ وَحِينَ تُصْبِحُونَ - *Bu sebeple akşam vaktine eriştiğiniz vakit ve sabah kalktığımızda Allah'ı yüceltin.*”³⁸ “قَالُوا سُبْحَانَكَ لَا عِلْمَ لَنَا إِلَّا مَا عَلَّمْتَنَا إِنَّكَ أَنْتَ الْعَلِيمُ الْحَكِيمُ” - *Sen azamet sahibisin (Sübhansın), senin bize tâlim ettiğinden başka bir bilgimiz yok*”³⁹

Zikredilen her iki âyette “سُبْحَانَ” kelimesi yücelik anlamında, mastar olarak gelmiştir.⁴⁰

1.1.1.2. “نَفَقَ” Fiili

“وَمَا لَكُمْ أَلَّا تُنْفِقُوا فِي سَبِيلِ اللَّهِ وَلِلَّهِ مِيرَاثُ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ لَا يَسْتَوِي مِنْكُمْ مَنْ أَنْفَقَ مِنْ قَبْلِ الْفَتْحِ ” - *Semâvatın ve arzın tamamı Allah'a (miras) kalacak olduğu halde ne diye hâlâ Allah yolunda harcama yapmıyorsunuz? İçinizden (Mekke'nin) fetihten önce infak eden ve savaşanlar ötekilerle bir değildir. Onların derecesi, daha sonra mal harcayan ve savaşanlardan üstündür. Bununla beraber Allah her birine en güzel olanı vaat etmiştir. Allah amellerinizden tamamen haberdardır.*”⁴¹

“نَفَقَ”: Infak kelimesi sözlükte “نَفَقَ” kökünden türemiştir, if'âl bâbında “نَفَقَ” fiilinin mastarıdır. “نَفَقَ” fiili lazım ve müteaddi olarak her iki anlamda da ifade bulmaktadır. Lazım anlamı ile kullanıldığında “bitmek, tükenmek, fakir düşmek ve azalmak” anlamlarına gelir. “نَفَقَ الرَّجُلُ - *adam fakirleşti*” anlamında söylenir. Müteaddi olarak “bitirmek, tüketmek malı harcamak, elden çıkarmak, infak etmek” manasında “نَفَقَ مَالَهُ - *malını harcadı*” anlamlarına gelir.⁴²

Dinî bir kavram olarak infak, genellikle “Allah'ın rızasını elde etmek amacıyla kişinin maddi manevi açıdan muhtaç olanlara tasaddukta bulunmasıdır. Bu bağlamda infak kavramı, farz olan zekâtı ve kişinin samimi olarak yaptığı her türlü hayrı içermektedir.⁴³ Bir hukuk terimi olarak kişinin bakmakla yükümlü bulunduğu

³⁸ Rûm, 30/17

³⁹ Bakara, 2/32

⁴⁰ İsfahânî, *Müfredât*, s. 476

⁴¹ Hadîd, 57/10

⁴² Zebîdî, *Tâcü'l-'arûs*, “نَفَقَ md.” c. 26, s. 434; İbn Manzûr, *Lisânü'l-'Arab*, “نَفَقَ md.” c.10, s.358;

⁴³ İsfahânî, *Müfredât*, s. 1078

kimselerin ihtiyaçlarını karşılamak üzere yaptığı her türlü harcamayı ifade etmektedir. Kur'ân'da “yoksul düşme”⁴⁴ anlamında kullanıldığı gibi, yetmişe yakın âyette “harcama yapma” anlamında kullanılmıştır.⁴⁵

Ayrıca “تَفَقُّ” kelimesi, isim olarak bir yeri yarıp geçen yol, tünel, ırmak anlamına da gelmektedir. Münafıkların özelliğı olan “نِفَاق - nifak” kelimesi de bu köktendir. Bu durum dine bir kapıdan girdikten sonra menfaati için başka bir kapıdan çıkmayı ifade eder.⁴⁶

1.1.1.2.1. Allah Yolunda Harcama Yapmak

*“وَأَنْفِقُوا فِي سَبِيلِ اللَّهِ وَلَا تُلْفُوا بِأَيْدِيكُمْ إِلَى التَّهْلُكَةِ وَأَحْسِنُوا إِنَّ اللَّهَ يُحِبُّ الْمُحْسِنِينَ” - Allah yolunda harcama yapın, kendi ellerinizle öz varlığınızı tehlikeye atmayın. İhsanda bulunun (iyilik edin), şüphesiz Allah muhsinleri sever.*⁴⁷

Bu âyette, müminlere Allah yolunda harcama yapmaları emredilmiş; aksi halde, kendilerini tehlikeye atmış olacakları vurgulanmıştır. Müslümanlar böyle bir duruma düşmemeleri için uyarılmaktadır.⁴⁸ Kişinin hayatını idame ettirebilmesi için günlük harcamalarının önemi ile Müslüman toplumların Allah yolunda infak olan harcamaları bu yönde değerlendirilmiştir. Dolayısıyla dinî bir kavram olarak infakı, bireysel ve toplumsal hayatta yerinde harcama yapmak olarak düşünebiliriz. Bu kelime birçok âyette aynı anlamda geçmektedir.⁴⁹

⁴⁴ Bkz. İsrâ, 17/100

⁴⁵ Mustafa Çağrı, “İnfak” *DİA*, İstanbul, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2000, c. 22, ss. 289-290

⁴⁶ İsfahânî, *Müfredât*, s. 1079

⁴⁷ Bakara, 2/195

⁴⁸ Ebü'l-Berekât Hâfızüddîn Abdullah b. Ahmed b. Mahmûd en-Nesefî, *Medârikü't-tenzi'l-ve Hakâiku't-te'vil*, Dâru'l-Kelimü't-Tayyib, Beyrut, 1998, c. 1, s. 167

⁴⁹ Bkz. Bakara, 2/254; Âl-i İmrân, 3/92; Sebe, 34/39

1.1.1.2.2. Sadaka Vermek

“Siz hayır namına ne yaparsanız ve hangi adakta bulursanız muhakkak ki onu Allah bilir. Zulmedenlerin ise gönüllü yardımcıları olmayacaktır.”⁵⁰

Âyette “نَفَقَةٌ” kelimesine “sadaka olarak verilen şeylerin tümü” manası yüklenmiştir. Aslında infak bir eylem olarak düşünüldüğünde infaka konu olan maddi ve manevi her şeyi kapsamaktadır.⁵¹

1.1.1.2.3. Fakirlik Korkusu

“De ki: "Eğer siz Rabb'imın rahmet hazinelerine sahip olsaydınız, fakirlik korkusuyla kısıtıkça kısırdınız. İnsanoğlumun eli pek sıkıdır!"⁵²

Bu âyette geçen “خَشْيَةَ الْإِنْفَاقِ” terkibi fakirlik korkusu, yok olma korkusudur. Onun içindir ki “أَنْفَقَ فُلَانٌ” deyiimi için “Kişi fakirleşti, malı tükendi.” anlamı verilmiştir. Aynı anlam “وَلَا تَقْتُلُوا أَوْلَادَكُمْ خَشْيَةَ إِمْلَاقٍ” - *Fakirlik korkusuyla çocuklarınızın canına kıymayın!*⁵³ âyetinde farklı bir kelime ile ifade edilmiştir.⁵⁴

1.1.1.2.4. Münafıklık

“وَأِنْ كَانَ كَبُرَ عَلَيْكَ إِعْرَاضُهُمْ فَإِنْ اسْتَطَعْتَ أَنْ تَبْتَغِيَ نَفَقًا فِي الْأَرْضِ أَوْ سُلْمًا فِي السَّمَاءِ فَتَأْتِيهِمْ بَأْيَةٌ” - *Sana onların yüz çevirmeleri ağır geldiyse, güç yetirebilersen, arzı yarıp inebileceğin bir tünel ya da semâya çıkabileceğin bir merdiven ara ki onlar için bir mucize getiresin! Allah dileseydi şüphesiz onları hidâyet üzerinde toplayıp birleştirdi. O halde sakın cahillerden olma!*⁵⁵ “إِنَّ الْمُنَافِقِينَ هُمُ الْفَاسِقُونَ”⁵⁶

⁵⁰ Bakara, 2/270

⁵¹ Mahallî, Süyûtî, *Tefsirü'l-Celâleyn*, s. 60; Ebû'l-Kâsım Muhammed b. Ömer ez-Zamahşerî, *el-Keşşâf an hakâiki ğavâmidî't-tenzil ve uyûni'l-ekâvil fi vucûhi't-te'vil*, Dâru'l-Kitâbi'l-Arabiyye, Beyrut, 1987, c. 1, s. 316

⁵² İsrâ, 17/100

⁵³ İsrâ, 17/31

⁵⁴ İsfahânî, *Müfredât*, s. 1079

⁵⁵ En'âm, 6/35

⁵⁶ Tevbe, 9/67

Daha önce “تَفُوقٌ” kelimesi isim olarak bir yeri yarıp geçen yol, tünel, ırmak anlamlarına geldiğini söylemiştik. Bu bağlamda “تَفُوقٌ الْبِرِّ يُوعِ وَتَفُوقٌ” cümlesi sözlükte “Tarla faresi deliğine girdi, deliğinden çıktı.” anlamı verilmiştir. “نِفَاقٌ - nifak” kelimesi de aynı kökten gelen mastardır.⁵⁷ Bir inanç ve ahlak hastalığı şeklinde tarif edilen “münafık” kelimesi sıfat olarak nifak mastarından türemiştir. Münafık kelimesi ile kelimenin kök anlamını tanımlayan; “tarla faresinin tehlikeli durumlarda kaçışını sağlamak üzere yuvasında hazırladığı birçok çıkış noktasının birinden girip diğerinden çıkması” arasında benzerlik vardır. Münafık kendi menfaati için yaşayan, gerektiğinde “şeriatın bir kapısından girip diğerinden kaçan çift karakterli kimse” olarak düşünüldüğünde bu sıfat ile nitelendirilmesi uygunluk arz etmektedir.⁵⁸

1.1.1.3. “فَتْلٌ” Fiili

“فَتْلٌ”: Kelime olarak “فَتْلٌ” sülasi mücerred fiilinden türemiş olup kök anlamı “öldürmek, ruhu bedenden ayırmak, boyun eğdirmek” anlamına gelen kelime yüz yetmiş defa Kur’ân’da geçmektedir. Arap dilinde bir kimseyi herhangi bir araçla öldürmek anlamında “فَتْلٌ”, bir kişiye hükmü altına aldı/boyun eğdirdi anlamında “فَتْلٌ فُلَانٌ” ifadeleri kullanılmaktadır. “فَتْلٌ” fiili aynı zamanda beddua olarak “فَاتِلَةُ اللَّهِ - Allah kahretsin!” ve “فَتْلٌ - kahrolası” şeklinde de kullanılmaktadır. “فِتَالٌ - Savaş” kelimesi cihat manasında Kur’ân’da birçok yerde geçmektedir.⁵⁹ Taaccüb ile hayranlığın eşlik ettiği ifade durumlarında övme amacıyla da kullanılır. “فَاتِلَةُ اللَّهِ مِنْ شَاعِرٍ - o ne büyük bir şairdir” cümlesi buna örnektir.⁶⁰

Kıtâl kelimesi Kur’ân’da şu anlamlarda kullanılmıştır:

⁵⁷ İbn Manzûr, *Lîsanü'l-'Arab*, c. 10, s. 358; İsfahânî, *Müfredât*, s. 1079

⁵⁸ Hülya Alper, “Münafık”, *DİA*, İstanbul, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2006, c. 31, ss. 565-568

⁵⁹ İbn Manzûr, *Lîsanü'l-'Arab* “فَتْلٌ md.” c. 11, s. 547; İsfahânî, *Müfredât*, s. 822

⁶⁰ Râdiyüddin Muhammed b. El-Hasen el-Esterâbâdî, *Şerhu'r-Radî ala-Kâfiye*, thk. Yusuf Hasen Ömer, Câmi'atu Kâzyunus, Bingazi, 1996, s. 69

1.1.1.3.1. Öldürmek

“أَفَأَنْتُمْ مَاتَ أَوْ قُتِلَ انْقَلَبْتُمْ عَلَىٰ أَعْقَابِكُمْ” - *Şimdi o (Hz. Peygamber) ölür veya öldürülürse gerisin geri dönecek misiniz?*”⁶¹

Âyette Hz. Peygamberin vefat etmesinin her iki ihtimali (ölmesi veya öldürülmesi) durumu fark ettirilerek geride kalan Müslümanların nasıl bir tutum sergileyeceklerini Allah bu vesile ile sormaktadır.⁶² Özellikle “مَاتَ - ölür” ve “قُتِلَ - öldürülürse” kelimeleri arasındaki fark net olarak ortaya konulmuştur. Yani “قُتِلَ” fiili kişinin bir başkasının darbesi ile öldürülmesini ifade etmiştir.

1.1.1.3.2. Bedduâ ve Lânet

“أَفَقِيلَ كَيْفَ قَدَّرَ (١٩) ثُمَّ قُتِلَ كَيْفَ قَدَّرَ” - *Kahrolasıcı, ne biçim ölçtü biçti! Sonra kahrolasıcı ne biçim ölçtü biçti!*”⁶³ “قُتِلَ الْخَرَّاصُونَ” - *Kahrolası yalancılar*”⁶⁴

Her iki âyette geçmekte olan “قُتِلَ” fiili Hz. Peygamber (a.s)’ı sihirbaz, mecnun veya kâhin olarak yalanlayanlara beddua ve lanet etmeyi ifade etmek üzere “lanet olsun yani Allah’ın rahmetinden ümidi kesilsin” anlamında gelmiştir.⁶⁵

1.1.1.3.3. Savaşmak

“وَقَاتِلُوهُمْ حَتَّىٰ لَا تَكُونَ فِتْنَةٌ وَيَكُونَ الدِّينُ لِلَّهِ فَإِنِ انْتَهَوْا فَلَا عُدْوَانَ إِلَّا عَلَى الظَّالِمِينَ” - *Fitne ortadan kalkıp ve din yalnızca Allah’ın oluncaya kadar onlarla savaşın fakat bundan vazgeçerlerse artık zalimlerden başkasına saldırmak yoktur.*”⁶⁶

“وَقَاتِلُوهُمْ” emri mufâale vezninden gelmiş olup işteşlik/karşılıklı bir eylem bildirir. Aynı anlamda işteşlik ifade eden başka bir kalıp ile gelen “اقْتَتَلُوا” fiilini şu âyette de görmekteyiz⁶⁷ “وَإِنْ طَائِفَتَانِ مِنَ الْمُؤْمِنِينَ اقْتَتَلُوا” - *Eğer müminlerden iki grup birbiriyle savaşarlarsa hemen aralarını düzeltin*”⁶⁸

⁶¹ Âl-i İmrân, 3/144

⁶² Mâtürîdî, *Te’vilât*, c. 2, s. 498

⁶³ Müddessir, 74/19-20

⁶⁴ Zâriyât, 51/10

⁶⁵ Mâtürîdî, *Te’vilât*, c. 9, s. 377

⁶⁶ Bakara, 2/193

⁶⁷ İsfahânî, *Müfredât*, s. 824

⁶⁸ Hucurât, 49/9

1.1.1.4. “فَتْنٌ” Fiili

يُنَادُونَهُمْ أَلَمْ نَكُنْ مَعَكُمْ قَالُوا بَلَىٰ وَلَكِنَّكُمْ فَتَنْتُمْ أَنْفُسَكُمْ وَتَرَبَّصْتُمْ وَارْتَبْتُمْ وَغَرَّتْكُمُ الْأَمَانِيُّ حَتَّىٰ جَاءَ أَمْرُ اللَّهِ وَاللَّهُ غَرَّتْكُمْ بِاللَّهُ الْغُرُورُ - Münafiklar onlara(müminlere), "Sizinle beraber değil miydik?" diye seslenirler. Onlarda, "Evet öyleydi." derler ama siz başınızı belâya kendiniz soktumuz; fırsat kolladınız, hep şüphe içinde olduk ve Allah'ın emri gelip çatıncaya kadar geleceğe yönelik kuruntularınız sizi oyaladı; bundan ötürü o aldatma ustası da Allah hakkında sizi kandırıp durdu.”⁶⁹

“فَتْنٌ” Kelimesi sağlam olanın çürüğünden ayrılması anlamında, değerli madenlerden altın ve gümüş gibi madenlerin saflığını anlamak üzere ateşte eritme işlemi ifade eder. Fitne, kelimesinin sözlükte “kurbanın derisini rahat yüzebilmek amacıyla sıcak kuma gömmek, kişinin gönlünü çelmek, kandırmak ve pusu kurup hile ile yol kesmek” gibi anlamları da vardır. Aynı kökten türetilen “فَتَّانٌ” kelimesi “kuyumcu” anlamında kullanılmıştır. Kur’ân’da insana ateşle azap ve işkence edilmesini kelimenin kök anlamlarında var olan bir anlamda kullanıldığı görülmektedir. Kelimenin sonraki aşamalarda insanın bir şeyle zarar görmesi veya bir sıkıntıya maruz kalması gibi anlamlara dönüşmesinde kök anlamı olan ateşte yakmak anlamı etkili olmuştur. Genel olarak bu kelimeye “denenmek, ruhsal ve bedensel sıkıntı, üzüntü, bela ve felaketlerle imtihan olmak” gibi anlamlar verildiği görülmüştür.⁷⁰ Güzelliği ile erkeğin mantıklı düşünmesini engelleyip gönlünü çeldiğinden kadın “فَتَّانٌ” olarak ifade edilmiştir. Aynı kelime, insanları yoldan çıkararak cezaya müstahak hale getiren şeytan için kullanıldığı gibi onlara zarar verip mallarını çalması dolayısıyla hırsız için de kullanılmıştır. Altın ve gümüşe, insanlarda zenginlik hırsını hareketlendirip günaha neden olmasından dolayı “iki fettân” denilmiştir. Yine kabirde zorlu bir imtihandan geçirdiği için Münker ve Nekir’e de “kabrin iki fettâni” denilmiştir.⁷¹

“فَتْنٌ” kelimesi Kur’ân’da şu anlamlarda kullanılmıştır:

⁶⁹ Hadîd, 57/14

⁷⁰ Ebû Mansûr Muhammed b. Ahmed el-Ezherî, *Tehzîbü 'l-luga*, Dâru'l-İhyâ, Beyrut, 2001, “فَتْنٌ md.” c. 4, ss. 210- 214; İbn Manzûr, *Lisânü 'l-'Arab*, “فَتْنٌ md.” c. 13, ss. 317

⁷¹ Mustafa Çağrıncı, “Fitne”, *DİA*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul, 1996, c. 13, ss. 156-159.

1.1.1.4.1. İmtihan

“وما يُعَلِّمَانِ مِنْ أَحَدٍ حَتَّى يَقُولَا إِنَّمَا نَحْنُ فِتْنَةٌ فَلَا تَكْفُرْ” - *Oysaki bu iki melek, "Biz ancak imtihan vesilesiyiz, sakın küfre sapma!" demedikçe hiç kimseye bilgi vermezlerdi.*⁷²

Fitne kelimesinin imtihan anlamı, Kur’ân’da en çok geçen kullanım şeklinden biridir ve bu ifade âyette de görülmektedir. Âyette geçen “إِنَّمَا نَحْنُ فِتْنَةٌ” cümlesindeki fitne kelimesi müfessirlerin geneli tarafından “imtihan ve deneme” olarak yorumlanmıştır. Bu bağlamda Hârut ve Mârut, bu ilmi öğretecekleri zaman “Biz bir imtihan vesilesiyiz. Bizim öğrettiklerimizle kimin yoldan sapıp sapmayacağı denenmektedir.” uyarısını yapmışlardır.⁷³

1.1.1.4.2. İnanca Uygulanan Baskılar

“وَقَاتِلُوهُمْ حَتَّى لَا تَكُونَ فِتْنَةٌ وَيَكُونَ الدِّينُ لِلَّهِ فَإِنْ ائْتَهُوا فَلَا عُدْوَانَ إِلَّا عَلَى الظَّالِمِينَ” - *Fitne (baskı ve saldırı) ortadan kalkıp ve din yalnız Allah’ın oluncaya kadar onlarla savaşın fakat (fitneden) vazgeçerlerse artık zalimlerden başkasına saldırmak yoktur.*⁷⁴

Fitne kelimesinin kök anlamlarından biri olan “baskı ve saldırı” manasından hareketle bu âyet, özellikle din ve inanç üzerindeki baskı, maruz kalınan zulüm ve işkence anlamı ile yorumlanmıştır. Bu anlam âyetin bağlamından, nüzul sebebi ve ortamından çıkarılmaktadır. Âyet, müşriklerin müminlere yönelik baskı ve saldırılarının olduğu bir dönemde ortaya çıkacak bir savaşta nasıl savaşılacağını anlatan bir zamanda nazil olmuştur. Bu açıklamalar ışığında düşünüldüğünde “baskıların son bulmasıyla savaşmanın gerekliliği ortadan kalkacaktır” sonucuna ulaşılmıştır.⁷⁵

1.1.1.4.3. Sapıklık ve Saptırma

“وَإِنْ أَحْكَمَ بَيْنَهُمْ يَمَا أَنْزَلَ اللَّهُ وَلَا تَتَّبِعْ أَهْوَاءَهُمْ وَاحْذَرْهُمْ أَنْ يَفْتِنُوكَ عَنْ بَعْضِ مَا أَنْزَلَ اللَّهُ إِلَيْكَ فَإِنْ تَوَلَّوْا فَاعْلَمُوا أَنَّمَا يُرِيدُ اللَّهُ أَنْ يُصِيبَهُمْ بِبَعْضِ ذُنُوبِهِمْ وَإِنَّ كَثِيرًا مِنَ النَّاسِ لَفَاسِقُونَ” - *Aralarında Allah’ın indirdiği ile hükmet, onların heva ve heveslerine uyma ve Allah’ın sana indirdiği*

⁷² Bakara, 2/102; ayrıca bkz. Tâhâ, 20/40, 85, 90, 131

⁷³ İbn Cerîr et-Taberî, *Câmi’u l-beyân fi Tefsîri l-Kur’ân*, thk. Ahmed Muammer Şakir, Müessesetu’r-Risale, yy., 2000, c. 2, s. 426

⁷⁴ Bakara, 2/193

⁷⁵ Taberî, *Cami’u l-beyân*, c. 3, s. 572

hükümlerin bir kısmından seni saptırmamaları için onlardan sakın. Eğer yüz çevirirlerse bil ki muhakkak Allah, (öyle istedikleri, bunu hak ettikleri için) onların bazı günahları sebebiyle başlarına bir belâ getirmek istiyordur. İnsanların birçoğu gerçekten Allah'ın yolundan çıkmışlardır.”⁷⁶

Âyetteki “أَنْ يَفْتُنُوكَ” terkibi ile fitneden kasıt, “Saptırma, hedefinden uzaklaştırma, vazgeçirme, aldatma, doğru yoldan alıkoyma, gibi daha çok hile ile saptırma anlamlarına geldiği ifade edilmiştir.⁷⁷ Âyetin nüzul sebebi ile ilgili zikredilen rivâyet, fitnenin sözü edilen anlamlarda kullanıldığını desteklemektedir: “İbn Abbâs’tan (ra) rivâyetle: Aralarında Abdullah b. Sûriyâ, Ka’b b. Üseyid gibi Yahudi âlimlerinin bulunduğu bir grup kendi aralarında şöyle dediler, “Beraberce Muhammed’e gidelim. Belki onu bu şekilde dininden uzaklaştırabiliriz. Onun yanına giderek: “Ey Muhammed sen de bilirsin ki biz, Yahudilerin bilginleri ve önde gelenleriyiz. Eğer biz sana tâbi olursak, diğer bütün Yahudiler de sana tâbi olur. Onlardan hiç kimse bize muhalif olmaz. Bizimle başka bir topluluk arasında uyumsuzluk var. Aramızda hakem olman için onları sana getireceğiz. Onların aleyhine, bizim ise lehimize hüküm verip sonuca varırsan, biz de sana iman edip seni onaylarız.” dediler. Rasûlullah (s.a.v.) yaptıkları teklifi kabul etmeyince, Allah Hz. Peygambere “Ve onlardan sakın ki Allah'ın sana indirdiğinin bir kısmından seni uzaklaştırmaları.” âyetini indirdi.”⁷⁸ Fitne kelimesi bu âyette rivâyet edilen nüzûl bağlamında düşünülünce saptırma ve vazgeçirme, hedefinden uzaklaştırma anlamlarına geldiği görülmektedir.

⁷⁶ Mâide, 5/49; ayrıca bkz. Sâffât, 37/162

⁷⁷ Ezherî, *Tehzîbü'l-luga*, c.4 s.210- 214; İbn Manzûr, *Lisânü'l-'Arab*, c. 13, s. 317

⁷⁸ Kurtubî, *el-Câmi' li-Ahkâmi'l-Kur'ân*, c. 6, s. 213

1.1.1.4.4. Ateşle Yakarak Azap Etmek

"يَوْمَ هُمْ عَلَى النَّارِ يُفْتَنُونَ (۱۳) تَوَفُّوا فِتْنَتَكُمْ هَذَا الَّذِي كُنْتُمْ بِهِ تَسْتَعْجِلُونَ" - Onlar o gün ateşle yakılacaklar (azap edilecekler)! Tadın bakalım azabınızı (fitnenizi)! Çabucak gelmesini isteyip durduğunuz işte bu!"⁷⁹

Cehennem ehlinin içinde bulunduğu bir tablo burada gösterilmektedir. Özellikle ahirete inanmayan müşriklerin ateşle cehennemde yakılarak azaba uğratılacakları, "يُفْتَنُونَ" fiiliyle ifade edilmektedir. 14. âyette de acele isteyip durdukları azabı tatmalarını "يُفْتَنُونَ" kelimesiyle ifade edilerek kendilerine bildirilmiştir. İlk âyette geçen "يُفْتَنُونَ" kökü temel anlamı olan "yakmak" anlamındadır. Fitne kelimesi, bu anlamıyla Kur'ân'da sadece bu âyette tespit edilmiştir. Aynı anlama yakın olarak 14. âyette görülen fitne ise azap/işkence anlamındadır.⁸⁰ Fitnenin bu iki âyette "yakmak/azap etmek/işkence etmek" anlamında olduğu açık bir şekilde görülmektedir.

1.1.1.4.5. Düşmanın Pusu Kurarak Saldırması

"وَإِذَا ضَرَبْتُمْ فِي الْأَرْضِ فَلَيْسَ عَلَيْكُمْ جُنَاحٌ أَنْ تَقْصُرُوا مِنَ الصَّلَاةِ إِنْ خِفْتُمْ أَنْ يُفْتِنَكُمْ الَّذِينَ كَفَرُوا إِنَّ" - Yeryüzünde sefere çıktığınız zaman kâfirlerin sizi pusu kurarak gafil avlamalarından korkarsanız namazı kısaltmanızdan dolayı size bir günah yoktur. Muhakkak kâfirler sizin apaçık düşmanınızdır."⁸¹

Âyette geçen "أَنْ يُفْتِنَكُمْ" terkinin "sizi pusu kurarak gafil avlamaları" olarak tercüme edilmesinde âyetin sebebi nüzulü olarak geçen olayın etkili olduğu görülmektedir. Kaynaklarda geçen rivâyete göre müşriklerin müminlere namaz esnasında aniden baskın yaparak saldırmayı planladıkları ve âyetin buna bir tedbir mahiyetinde nazil olduğu ifade edilmiştir.⁸² Bu bağlamda "أَنْ يُفْتِنَكُمْ" terkinine "pusu kurarak aniden saldırmak" şeklinde bir mana yüklendiği görülmektedir.

⁷⁹ Zâriyât, 51/13, 14

⁸⁰ Ebu's-Su'ûd, Muhammed b. Muhammed el-Imâdî, *İrşâdü'l-'akli's-selîm Îlâ Mezâye'l-Kitâbi'l-Kerîm*, Dâru'l-İhyâ et-tûrasi'l-'Arabî, Beyrut, tsz., c. 8, s. 137-138

⁸¹ Nisâ, 4/101,

⁸² Taberî, *Cami 'u'l-beyân*, c. 9, ss. 123-141

1.1.1.4.6. Günah

“Onlardan - وَمِنْهُمْ مَنْ يُقُولُ ائْتِنِّي اِلا فِي الْفِتْنَةِ سَقَطُوا وَإِنَّ جَهَنَّمَ لَمُحِيطَةٌ بِالْكَافِرِينَ”
"Aman bana izin ver, beni günaha sokma!" diye söyleyenler de var. Ama bilsinler ki asıl (bu tutumlarıyla) fitnenin (günahın)içine düşmüş oldular. Şüphe yok ki cehennem inkârcıları kesinlikle kuşatacaktır.”⁸³

Âyette geçen “ وَلَا تَفْتِنِّي - günaha sokma /beni fitneye düşürme” cümlesi günaha girme endişesi olarak yorumlanmıştır. Bunu Hz. Peygamber’den isteyen kişinin münafıklardan biri olduğu, Hz. Peygamber’in de bu kişiye izin verdiği âyetin sebebi nüzulünde geçmektedir. Bu sebeple âyette geçen fitneye düşmekle kastedilenin günaha düşmek olduğu düşünülmüştür. Âyetin devamında bu tutum kınanarak asıl fitnenin/günahın, içinde buldukları durum olduğu ifade edilmiştir. ⁸⁴

1.1.1.4.7. Delilik

“فَسَتُبْصِرُ وَيُبْصِرُونَ (۵) بِآيَاتِ الْمَقْتُولِ” - *Aranızdan hanginizin deli olduğunu yakında sen de göreceksin, onlar da görecekler.*⁸⁵ “الْمَقْتُولُ” kelimesi, ism-i mefûl kalıbında gelmiştir, “sapıklık, şeytan, mecnun/deli ve azap edilen” şeklinde kök anlamları vardır.⁸⁶ Sözlükte “cinlerin ve şeytanların musallat olmasıyla veya deliliğe uğramak sûretiyle fitneye mâruz kalan kimse, dinini terk edip, hak yolundan sapan kimse, bir kadının güzelliği karşısında veya dünyanın çekiciliği ile aklını kaybedip deliren kimse” anlamında kullanılmaktadır. Mastar kalıbında ise "cinnet, delilik" manasını ifade etmektedir.⁸⁷ Kelimenin sözlük anlamı ve müşriklerin Hz. Peygamber’e yönelttikleri ithamlar göz önünde bulundurulduğunda “الْمَقْتُولُ” kelimesinin burada “mecnun/deli” anlamında kullanıldığı görülmektedir.⁸⁸

⁸³ Tevbe, 9/49

⁸⁴ Taberî, *Câmi’u’l-beyân*, c. 14, s.286

⁸⁵ Kalem, 68/5-6

⁸⁶ Cemâleddin Ebü’l Ferec Abdurrahman b. Ali b. Muhammed el-Cevzi, *Zâdü’l Mesîr fi İlmit-Tefsîr*, thk. Abdurrezzak el-Mehdi, Dâru’l-kitabi’l-‘Arabiyye, Beyrut, 2001, c. 4, s. 320

⁸⁷ İbn Manzûr, *Lisânü’l-‘Arab*, c. 13, s. 318

⁸⁸ Taberî, *Câmi’u’l-beyân*, c. 23, ss. 530-531

1.1.1.5. “حُشْع” Fiili

الْمَ يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا أَنْ تَحْشَعُوا قُلُوبَهُمْ لِذِكْرِ اللَّهِ وَمَا نَزَلَ مِنَ الْحَقِّ وَلَا يَكُونُوا كَالَّذِينَ أُوتُوا الْكِتَابَ مِنْ قَبْلُ " - *İman edenlerin, Allah'ı anmak ve vahyedilen hakkı düşünmekten dolayı kalplerinin heyecanla ürperme vakti gelmedi mi? Onlar kendilerine daha önce kitap verilmiş ve üzerlerinden uzun zaman geçip kalpleri katılaştırmış kişiler gibi olmasınlar. Onlardan birçoğu yoldan çıkmış fâsıklardır.*"⁸⁹

“حُشْع يَحْشَعُ حُشْوَعًا” fiili sözlükte “itaat, yalvarma ve niyaz” anlamına gelir, daha çok beden üzerinde görülen hissi durumları anlatır. Aynı zamanda bu durumun kalbî yani deruni bir yönü de vardır. Kişi iç dünyasında teslimiyetle samimi bir yalvarma duygusuna büründüğünde, bu durum “حُشْوَعٌ - huşû” olarak onun bedenine yansır. Bu durumu ifade eden “حُشْوَعٌ - hudû” (boyun eğme) kelimesiyle huşû kelimesi arasında anlam yakınlığı vardır. “حُشْوَعٌ - hudû” kelimesi, bedensel bir itaati ifade eder; “حُشْوَعٌ - huşû” kelimesi içsel bir teslimiyeti, görsel ve işitsel tezahürleri olan eylemleri dile getirir. Kelime, aynı zamanda organlar üzerindeki eylemi ifade edebilir; sesle ilgili bir durumda sesin alçalmasını, bakışla ilgili bir durum ifade edildiğinde bakışın bitmesini karşılar. Böyle bir kullanımda bakışta ve seste huşû, zayıflığı ve cılızlığı belirtir. Kurak, verimsiz bir arazi için sakin ve zelil oluşu ifade etmek için “حَاشِيَةٌ - hâşî'a” denir. Kişinin göğsünü eğip tevazu göstermesi “حُشْعٌ” kelimesi ile ifade edildiği gibi, rükû eden kimseye de “حُشْعٌ” denilmiştir. Huşûnun korku ve ürperme gibi anlamları da vardır. Güneşin tutulma hâli ve yıldızların batması gibi eylemler de “huşû” kelimesinin kökünden gelen fiillerle ifade edilmiştir.⁹⁰

“حُشْع” kelimesi Kur’ân’da şu anlamlarda kullanılmaktadır:

1.1.1.5.1. İç Ürpertisiyle Beraber Saygı

“حُشْعٌ - وَيَخْرُونَ لِالَّذِينَ يَبْكُونَ وَيَزِيدُهُمْ حُشْوَعًا” - *Ağlayarak yüzüstü yere kapanırlar; Kur’ân onların saygısını (huşûsumu) artırır.*⁹¹

Genel olarak “حُشْع” kelimesinin Kur’ân’daki en yaygın kullanımı bu âyette görülmektedir. Mezkûr âyet, kitap ehlerinden bazı kişilerin Hz. Peygamber’i dinledikten

⁸⁹ Hadîd, 57/16

⁹⁰ İbn Manzûr, *Lisânü'l-'Arab*, “حُشْع” md.” c. 8, ss. 71-72; İsfehânî, *Müfredât*, s.342

⁹¹ İsrâ, 17/109

sonra hissiyatlarının tezahürü olarak ağlayıp saygı ile secdeye kapandıklarını ifade etmektedir. Hz. Peygamberin okuduğu âyetler, kalplerinde etki bırakmış ve huşûlarını arttırmıştır.⁹² Bazı âyetlerde huşûnun namaz esnasındaki hissiyatı ifade ettiği,⁹³ bazı âyetlerde de genel bir tevazu hâli olarak inananların bir vasfı olarak geçtiği görülmektedir.⁹⁴

1.1.1.5.2. Korkudan Sesin Kısılması

“يَوْمَئِذٍ يَتَّبِعُونَ الدَّاعِيَ لَا عَوَجَ لَهُ وَخَشَعَتِ الْأَصْوَاتُ لِلرَّحْمَنِ فَلَا تَسْمَعُ إِلَّا هَمْسًا” - *O gün herkes davetçinin hitabına uyar; ondan kaçıp kurtulma imkânı yoktur. Rahman'ın heybetinden sesler kısılmıştır; artık çok hafif sesler dışında başka bir şey işitemezsin.*⁹⁵ Kıyamet gününü anlatan bu âyette “وَأَخْفَتِ الْأَصْوَاتُ”-*sesler kısılmıştır*” ifadesiyle günün dehşetine dikkat çekilmekte, böyle bir günde rahman olan yaratıcının heybetinin insan psikolojisindeki etkisi ifade edilmiştir. Bu korku, sıradan bir korku değil; beden diline yansıyan ve insan bedeninde açıkça görülen bir korku halidir.

1.1.1.5.3. Gözlerdeki Endişe ve Korku

“خَائِبَةً أَبْصَارُهُمْ تَرَاهُمْ ذَلَّةً وَقَدْ كَانُوا يُدْعَوْنَ إِلَى السُّجُودِ وَهُمْ سَالِمُونَ” - *O anda gözlerine korku çökmüş, perişan olmuşlardır. Hâlbuki onlar, yapabilecek güce sahip iken de secdeye çağrılmışlardı.*⁹⁶ “أَبْصَارُهَا خَائِبَةٌ” - *(İnsanların) gözlerine korku çöker.*⁹⁷

Her iki âyette de kıyamet günü ve o günün dehşeti tasvir edilmiştir. Onlar, dünyada yapabilecek durumda iken secdeye çağrılmışlar ama bu çağrıya olumlu cevap vermemiş, bu emri yerine getirmemişlerdir. O gün, bu emre uymadıkları için gözlerine korku çökmüş, zillet içerisinde ve perişan bir durumda oldukları ifade edilmiştir.⁹⁸ Bu korku ve zillet hali “خَائِبَةٌ” kelimesi ile açıklanmıştır.⁹⁹

⁹² Şevkânî, *Fethu'l-kadîr*, c. 3, s. 314

⁹³ Müminûn, 23/2

⁹⁴ Ahzâb, 33/35

⁹⁵ Tâhâ, 20/108

⁹⁶ Kalem, 68/43

⁹⁷ Nâziât, 79/9

⁹⁸ Râzî, *Mefâtihu'l-gayb*, c.30, s.615

⁹⁹ İbn Manzûr, *Lisânu'l-'Arab*, “خَائِبٌ md.” c.8, ss. 71-72 İsfahânî, *Müfredât*, s. 342

1.1.1.6. “سَبَقَ” Fiili

سَابِقُوا إِلَىٰ مَغْفِرَةٍ مِّن رَّبِّكُمْ وَجَنَّةٍ عَرْضُهَا كَعَرْضِ السَّمَاءِ وَالْأَرْضِ لِّلَّذِينَ آمَنُوا بِاللَّهِ وَرُسُلِهِ ذَٰلِكَ " - *Genişliği sema ve arzın genişliği gibi olup Allah'a ve peygamberlerine iman edenler için hazırlanmış bulunan cennete ve rabbinizin bağışlamasına erişebilmek için yarışın. Bu, Allah'ın lütfudur ki onu dilediğine verir. Allah büyük lütf sahibidir.*"¹⁰⁰ Sözlükte “سَابِقُوا” emir fiili, mufâale kalıbından olup “سَبَقَ” sülasi mücerredinden türemiş “öne geçmek, rakiplerini geride bırakmak”¹⁰¹ anlamında bir kelimedir. “سَبَقَ” kökünden türeyen “سَبَاقٌ” ve “مُسَابَقَةٌ” kelimesi fıkıh ilminde at yarışını ifade ettiği gibi geniş anlamı ile birçok kişi arasında ya da takımlar arasında tertiplenen ödüllü veya ödüksüz her türlü yarışma için kullanılır.

Kur’ân’da “سَبَقَ” kökünden türemiş birçok kelime yer almakta, bu sözcüklerden biri oyun ve eğlenme maksadı ile “yarışma” manasına gelmekte,¹⁰² diğerlerinde ise hayırlı işler yapmak ve ilâhî rahmete ve mağfirete erişip cennete nail olmak için çaba harcama¹⁰³ anlamını ifade etmektedir.¹⁰⁴ Kur’ân’da bu bağlamda “سَبَقَ” kelimesi türevleriyle beraber otuz beş defa geçmektedir.¹⁰⁵

Hadîd Sûresi’nde geçen “سَابِقُوا” emrinin başka âyetlerde de geçtiğini söylemiştik. “السَّبَاقُ - yarış” veya “التَّسَابُقُ - birbiri ile yarışmak” ya da yarışmanın istenmesi Allah’ın mağfiretine erişmek için koşmak ve yarışmak gerektiğini ifade etmektedir. Çünkü inkâr edenler dünya malı biriktirme ve çoluk çocuğunun çokluğuyla övünme yarışı içindedirler. Allah Teâla ise müminlerden bunun aksini yapıp Allah’ın mağfiretine ve cennetine vesile olacak işlerde yarışmalarını istemektedir.¹⁰⁶ Kur’ân’ın başka bir âyetinde dünyevî işler, rızık talep etmek vs. için çabalama “هُوَ الَّذِي جَعَلَ لَكُمُ” - *dolaşmak-yürümek*” kelimesi ile ifade edilmiştir. “الْأَرْضَ ذُلُولًا فَامْشُوا فِي مَنَاكِبِهَا وَكُلُوا مِن رِّزْقِهِ وَإِلَيْهِ النُّشُورُ” - *Yeryüzünü size musahhar kılan*

¹⁰⁰ Hadîd, 57/21

¹⁰¹ İbn Manzûr, *Lisânü'l-'Arab*, “سَبَقَ” md., c. 10, s. 151

¹⁰² Bkz. Yûsuf, 12/25

¹⁰³ Bkz. Bakara, 2/148; Mâide, 5/48; Mü’minûn, 23/61; Hadîd, 57/21

¹⁰⁴ Hacı Mehmet Günay, “Müsabaka” *DİA*, İstanbul, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2006, c. 32, ss. 63-65

¹⁰⁵ M. Fuad Abdülbâkî, *el-Mu’cemu’l Mufehres li Elfâzi’l Kur’ân’il Kerim*, Çağrı Yayınları, İstanbul, 1987, ss. 340-341

¹⁰⁶ Mâtürîdî, *Te’vilât*, c. 9, s. 530; Fâzıl Sâlih es-Sâmerrâî *Alâ Tarîki’t-tefsiri’l-beyânî*, el-Câmi’âtü’s-Şârika, 2002, c. 1, ss. 281-282

kullanışlı hale getiren O'dur. Üzerinde dolaşın (yürüyün) ve O'nun rızından yiyip için; (ama umutmayın ki) dönmüş yalnız Allah'adır.”¹⁰⁷

Her iki âyet karşılaştırıldığında dünya hayatı için yürümek, ahiret hayatı içinse hızlı olmak ve yarışmak ifadeleri görülmektedir. İnsanın dünya hayatı için ihtiyacı kadar eylem yapması istenmiş, dünya hayatı uğruna yarışması istenmemiştir. Ahiret hayatı içinse gerekli olan “سَارِعُوا - hızlı davranın” ve “سَابِقُوا - yarışın” talebi yapılmıştır.¹⁰⁸

1.1.2. SIFATLAR

Sıfat kelime olarak “يَصِفُ - وَصَفَ” kökünden türemiştir. Sözlükte bir şeyin sahip olduğu niceliklerin ve niteliklerin veya üzerinde bulunduğu halin ve şeklin tarif edilmesini ifade eden kelimelere sıfat denir.¹⁰⁹ Müteradifi olarak na't kelimesi de kullanılır. Sıfat, tanımladığı kelime ile beraber bir tamlama olarak gelir. Sıfatın tanımladığı kelimeye mevsuf denir. Sıfat ve mevsuf; sayı, cinsiyet ve marife-nekra gibi özelliklerde birbirine tam uygun olarak gelir.¹¹⁰

Arapça'da sıfatlar hakiki sıfatlar ve sebab-i sıfatlar olarak iki grupta incelenir. Mevsufunu gerçek sıfatlarla, müfred isim, cümle, şibh-i cümle (cümle benzeri) ile vasıflayan sıfat çeşidine hakiki sıfatlar denir. İ'rab açısından kendinden önceki kelimeye uyup, anlam bakımından kendinden sonraki kelimeye uyan sıfat çeşidine de sebab-i sıfat denir.¹¹¹

1.1.2.1. “عَلِيمٌ / عَلِيمٌ / عَلِيمٌ” Sıfatları

هُوَ الْأَوَّلُ وَالْآخِرُ وَالظَّاهِرُ وَالْبَاطِنُ وَهُوَ بِكُلِّ شَيْءٍ عَلِيمٌ - O, evvel ve âhir, zâhir ve bâtındır. O her şeyi bilir.”¹¹²

¹⁰⁷ Mülk, 67/15

¹⁰⁸ Sâmerrâî, *Alâ Tarîki't-tefsîri'l-beyânî*, c. 1, ss. 281-282

¹⁰⁹ Halîl bin. Ahmed el-Ferâhîdî, *Kitâbü'l-'Ayn*, thk. Mehdi el-Mahzûmî/İbrahim es- Sâmerrâî, Dâru'l-Mektebetü'l-Hilâl, yy., tsz., c. 7, s. 162

¹¹⁰ Zemahşerî, *el-Mufasssal fi san'ati'l-i'râb*, thk. Ali Bû Melhâm, Mektebetü'l-Hilâl, Beyrut, 1993, 1. Bsk., s. 149-151

¹¹¹ İbn Hişâm en-Nahvî, *Katru'n-Nedâ ve Bellu's-Sadâ*, el-Mektebetü'l-'Asriyye, thk. M. Muhyiddin Abdulhamîd, Beyrut, 1995, s. 310

¹¹² Hadîd, 57/3

“عَلِيمٌ” kelimesi mübalağa ifade eden fe‘il kalıbında olup “hakkıyla bilen” demektir.¹¹³ Alîm, Allah’a nispet edilen bir isim olarak küçük-büyük, zâhir-bâtın, gayb ve şehadet her şeyi ilmi ile ihata eden ve hakkıyla bilen anlamındadır.¹¹⁴ “الْعَلِيمُ” ismi Allah’ın isimleri arasında Esmâ-i hüsnâda zikredilmektedir. Bunun yanında aynı kökten ve yakın anlamlar içeren “عَلَامٌ”, “عَالِمٌ” ve “عَلَمٌ” kelimeleri Esmâ-i hüsnâda yer almamaktadır. Azîz ve alîm sıfatları âyet sonlarında altı yerde olmak üzere birlikte geçmektedir. Bunların üçünde¹¹⁵ azîz ve alîm sıfatları mevsuf olmaksızın doğrudan Allah’a sıfat olmuşlardır.¹¹⁶

Çalışmanın bu kısmında bu üç ismin yalnızca Kur’ân’daki kullanımına değinilecektir.

1.1.2.1.1. “عَلِيمٌ”

Kur’ân’ın kullandığı ifade inceliklerinden biri de birçok âyette “عَلِيمٌ” lafzının Allah’ın varlık sahasında ilminin her şeyi kuşattığını ve herhangi bir malumat ile sınırlandırılmadığını ifade etmesidir. Yani sınırsız bir bilme hali söz konusudur. “وَهُوَ بِكُلِّ شَيْءٍ عَلِيمٌ - O, her şeyi hakkıyla bilmektedir.”¹¹⁷ “وَهُوَ بِكُلِّ خَلْقٍ عَلِيمٌ - O yaratmanın her tür lüsünü bilir.”¹¹⁸ gibi kullanımlar bize mutlak ve sınırsız bir bilme halini anlatmaktadır. Özellikle kullanım şekli itibariyle “بِكُلِّ” kelimesi kuşatıcılığı ifadede bu anlamı teyit etmektedir.

Yine başka bir kullanım üslûbuna bakıldığında bu isim diğer esmâlarla çoğu kez beraber ifade edilmektedir. “إِنَّكَ أَنْتَ السَّمِيعُ الْعَلِيمُ - Şüphesiz sen işitensin, bilensin.”¹¹⁹ “وَاللَّهُ وَاسِعٌ عَلِيمٌ - Allah (zatında ve sıfatlarında) sınırsızdır ve her şeyi bilmektedir.”¹²⁰ Bu âyetlerdeki kullanımın manaya mutlak bir anlam kattığı görülmektedir.

Buna ilaveten bazı örneklerde “عَلِيمٌ” isminin çoğul isim, çoğul fiil ve çoğul zamirler ile aynı cümlede beraber zikredildiği tespit edilmiştir. “وَاللَّهُ عَلِيمٌ بِالظَّالِمِينَ - Allah

¹¹³ Ferâhîdî, *Kitâbü'l-'Ayn*, c. 2, s. 152; İbn Manzûr, *Lisânu'l-'Arab*, c. 12, s. 416

¹¹⁴ İsfehânî, *Müfredât*, ss. 719-722

¹¹⁵ En‘âm 6/ 96; Yâsîn 36/38; Zuhuruf 43/9

¹¹⁶ Hatice Şahin Aynur, “Ayet Sonlarındaki Esmâ-i Hüsnânın Birbiriyle İrtibatı, Azîz İsmi Örnekleme”, *Cumhuriyet İlahiyat Dergisi*, Haziran, 2017, sayı. 1, ss. 539-576

¹¹⁷ Hadîd, 57/3

¹¹⁸ Yâsîn, 36/79

¹¹⁹ Bakara, 2/127

¹²⁰ Âl-i İmrân, 3/73

zalimleri iyi bilir.”¹²¹ “وَاللَّهُ عَلِيمٌ بِذَاتِ الصُّدُورِ” - Allah kalplerde olanı bilir.”¹²² Âyetlerinde çoğul isim; “وَمَا تَفْعَلُوا مِنْ خَيْرٍ فَإِنَّ اللَّهَ بِهِ عَلِيمٌ” - Allah hayır olarak yaptıklarımızı bilir.”¹²³ âyetinde çoğul fiil; “إِنَّ رَبِّي بِكَيْدِهِمْ عَلِيمٌ” - Şüphesiz Rabb'im onların hilesini çok iyi bilir.”¹²⁴ âyetinde ise çoğul zamirle birlikte kullanılmıştır.

“عَلِيمٌ” isminin Kur’ân’da müfret fiil, isim, zamir vs. ile zikredilmemesi ince ve güzel bir uyumun ism-i celîl ve anlam arasında hâkim olduğunu göstermektedir. İsm-in mübalağalı fâil kalıbında olması diğer kelimeler ile arasında uyumu açısından sınırsızlığı ve kuşatıcılığı ifade etmesi Kur’ân’ın eşsiz üslûbunun güzelliklerindedir.¹²⁵

1.1.2.1.2. “عَلَامٌ”

Yukarıda anlatılan inceliğe ilaveten mübalağa ifade eden “عَلَامٌ - Allâm” ism-i fâili Kur’ân’daki kullanımında “غَيْبٌ - gayb” kelimesinin çoğulu olan “غُيُوبٌ - gaybler” kelimesi ile bir arada zikredildiği görülmüştür. Bu incelik şunu gösterir: “عَالِمٌ” ismi gayb ve müşahede edilebilen bir şeyin tekil ifadesinde kullanılırken “عَلَامٌ” ismi mübalağa ifade ettiğinden çoğul bir ifade olan “غُيُوبٌ - gaybler” kelimesini karşılamaktadır. Burada bilinenin çoklu olması failin mübalağalı kalıp olan “عَلَامٌ” ile ifade edilmesi ile uygunluk arz etmiştir.¹²⁶

1.1.2.1.3. “عَالِمٌ”

“عَالِمٌ” ism-i fâilinin geçtiği âyetler incelendiği zaman “عَالِمُ الْغَيْبِ وَالشَّهَادَةِ” - O gaybı da müşahede edileni de bilir”¹²⁷ âyetinde görülmüştür ki ilgili kelimeler olan gayb ve şahadet kelimeleri müfret olarak gelmiştir. Bu format Kur’ân’ın genel kullanımındadır. Âlim ismi, müfret zikredilmiş olup hiçbir kullanımda cemi kelime ile kullanılmamıştır.¹²⁸

¹²¹ Bakara, 2/95

¹²² Âl-i İmrân, 3/154

¹²³ Bakara, 2/295

¹²⁴ Yûsuf, 12/50

¹²⁵ Sâmerrâî *Alâ Tarîki 't-tefsîri 'l-beyânî*, c. 1, ss. 240-241

¹²⁶ Sâmerrâî *Alâ Tarîki 't-tefsîri 'l-beyânî*, c. 1, s. 241

¹²⁷ Haşr, 59/22

¹²⁸ Sâmerrâî, *Alâ Tarîki 't-tefsîri 'l-beyânî*, c. 1 s. 241

Bu üç isim bize Kur'ân'ın eşsiz üslubunun inceliğini fark ettirmektedir. Sınırsız ve kuşatıcı bir bilme vasfını tanımlamak üzere mübalağa ifade eden “عَلِيمٌ” ve “عَلَمٌ” isimleri cümle içindeki lafızlarla uyum halinde kullanılmıştır. Yine ism-i fâil olup mübalağa anlamı olmayan “عَلِمَ” ismi cümle içindeki müfred kelimeler ile uyumlu olarak gelmiştir. Lafızlar ve mana arasında bu uyum Kur'ân'ın anlam derinliğini gözler önüne sermektedir.

1.1.2.2. “رُؤْفٌ / رَجِيمٌ” Sıfatları

Sizi - هُوَ الَّذِي يُنَزِّلُ عَلَىٰ عَبْدِهِ آيَاتٍ بَيِّنَاتٍ لِّيُخْرِجَكُم مِّنَ الظُّلُمَاتِ إِلَى النُّورِ وَإِنَّ اللَّهَ بِكُمْ لِرُؤْفٍ رَّجِيمٌ - *Sizi karanlıklardan aydınlığa çıkarmak için kuluna açık seçik âyetler indiren O'dur. Şüphesiz Allah size karşı çok şefkatli, çok merhametlidir.*¹²⁹

1.1.2.2.1. “رُؤْفٌ”

“رُؤْفٌ - Raûf” ismi sözlükte “merhamet ve şefkat etmek” anlamında “رَأْفَةٌ” kökünden türemiş olup “aşırı merhametli” demektir. Bu bağlamda re'fet, rahmetten daha ince ve güçlü bir şefkat duygusunu ifade etmektedir. Kişi hoşnut olmadan da iyilik yapıp merhametle davranabilir. Re'fet ise merhamet ve şefkatini tam bir hoşnutluk içinde gösteren kişinin zararı ve sıkıntıyı def etmesini de kapsar. Raûf ismi, Allah için kullanıldığında “ileri derecede şefkat ve merhametli” manasına gelir.¹³⁰ Kur'ân'da “re'fet ve raûf” kelimesi toplamda on üç yerde geçmektedir. Re'fet kelimesine yüklenen anlamlardan biri de suçluların cezalarının verilmesi anında acıma duygusuna kapılarak adaletten sapmamaktır. Bir diğeri ise Hz. Îsâ (a.s)'a tâbi olanların kalplerindeki şefkat ve merhamet hislerine işaret ederken âyette “جعل” fiiliyle Allah'ın zatına nispet edilmektedir.¹³¹ Raûf kelimesi ise Hz. Peygamber'in müminlere olan şefkatini ve düşkünlüğünü ifade eden Tevbe Sûresi'nin 128. âyetinde “rahîm” kelimesiyle beraber bir terkip şeklinde gelmiştir. Böylece Allah'a nispet edilen “*raûfun rahîm*” terkihi Hz. Peygamber için de ifade edilmiştir. Geri kalan

¹²⁹ Hadîd, 57/9

¹³⁰ İbn Manzûr, *Lisânü'l-'Arab*, c. 9, s. 112; Ebu Tahir Mecdüddin Muhammed b. Yakub Firûzâbâdî, *Kâmûsü'l Muhîd*, Müessesetü'rîsâle, Beyrut, 2005, c.1, ss. 811-812

¹³¹ Bkz. Nûr 24/2; Hadîd, 57/27

kullanımlarda “raûf” sıfatı bazı yerlerde yalnız başına gelmişken bazı yerlerde “rahîm” sıfatıyla beraber Allah’a nispet edilmiştir. Raûf ismi Esmâ-i hüsnâ arasında da yer almıştır.¹³²

1.1.2.2.2. “رَحِيمٌ”

Lügatte acımak, esirgemek, korumak, affetmek, bağışlamak, merhamet etmek gibi manalara gelen “رَحِمَ” kökünden türemiştir. Rahîm kelimesi sıfatı müşebbehe veya mübalağalı ism-i fâil olarak, çok merhamet eden anlamına gelir.¹³³ Rahmetin yöneldiği varlığa iyilik yapmayı gerekli kılan bir duyarlılığı ifade eder. Annenin vücudunda ceninin muhafaza edildiği ve tüm gereksinimlerinin karşılandığı organın da aynı kökten bir kelime olan “رَحِمَ - رُحْمٌ” ile ifade edilmesi, kelimenin rikkat ve duyarlılık anlamıyla ilişkisini ortaya koymaktadır.¹³⁴

Kur’ân’da “*raûfun rahîm*” terkihi dokuz yerde geçmektedir.¹³⁵ Bu âyetlerin sekizinde Allah’ı nitelerken, birinde Hz. Peygamber’i nitelemektedir. Aşağıda tekrara düşmeden bazı âyetler incelenecektir.

Allah’ı Niteleyen Raûf ve Rahîm

وَكَذَلِكَ جَعَلْنَاكُمْ أُمَّةً وَسَطًا لِتَكُونُوا شُهَدَاءَ عَلَى النَّاسِ وَيَكُونَ الرَّسُولُ عَلَيْكُمْ شَهِيدًا وَمَا جَعَلْنَا الْقِبْلَةَ الَّتِي " كُنْتَ عَلَيْهَا إِلَّا لِنَعْلَمَ مَنْ يَتَّبِعِ الرَّسُولَ مِمَّنْ يَنْقَلِبْ عَلَى عَقْبَيْهِ وَإِنْ كَانَتْ لَكَبِيرَةً إِلَّا عَلَى الَّذِينَ هَدَى اللَّهُ وَمَا كَانَ اللَّهُ لِيُضَيِّعَ إِيمَانَكُمْ إِنَّ اللَّهَ بِالنَّاسِ لَرُؤُوفٌ رَحِيمٌ - *İşte böylece, siz insanlara şahit olursunuz, Peygamber de size şahit olsun diye sizi vasat (örnek, dengeli) bir ümmet yaptık. Özellikle biz bu yöneldiğin kıbleyi Resul’e uyanlarla ondan sırt çevirenleri açıkça ayırt edelim diye belirledik. Bu durum, Allah’ın hidâyet verdiği kimselerden başkasına elbette ağır gelecektir. Allah imanınızı asla zayi edecek değildir. Çünkü Allah insanlara karşı çok şefkatli, çok merhametlidir.*"¹³⁶

Müfessirlerimizden Râzî, âyette geçen re’fetin rahmetten daha ileri dereceyi ifade ettiğini ve hoş gitmeyen şeyi def edip zararı gidermek manasına geldiğini

¹³² Bekir Topaloğlu, “Raûf”, *DİA*, İstanbul, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2007, c. 34, s. 468

¹³³ İbn Manzûr, *Lisânü'l-'Arab*, c. 12, s. 230

¹³⁴ İsfahânî, *Müfredât*, s. 420

¹³⁵ Bakara, 2/ 143; Nahl, 16/ 7, 47; Tevbe, 117, 128; Hadîd, 57/ 9; Hac, 22/ 65; Nûr, 24/ 20; Haşr, 59/ 10

¹³⁶ Bakara, 2/143

söylemektedir. Yani Allah, bu ifade ile insanların güzel amellerini boşa çıkarmayacağını ve içinde buldukları sıkıntıları hafifleteceğini re'fet ve sınırsız rahmetiyle belirtmektedir. O'nun sınırsız rahmeti sadece adı geçen konu ile ilgili olan zararları değil, re'fet ile ifade edilenleri de yok edip aynı zamanda güzellikleri ve maslahatları celbedici olması bakımından rahîmdir.¹³⁷

«وَتَحْمِلُ أَثْقَالَكُمْ إِلَىٰ بَلَدٍ لَّمْ تَكُونُوا بِالْغَيْبِ إِلَّا بِشِقِّ الْأَنْفُسِ إِنَّ رَبَّكُمْ لَرُؤُوفٌ رَّحِيمٌ» - *Bu hayvanlar sizin ağırlıklarınızı, ancak güçlüklerle katlanarak varabileceğiniz bir memlekete taşırlar. Şüphesiz Rabb'iniz çok şefkatli, çok merhametlidir.*”¹³⁸

Bu âyette geçen “*raûfun rahîm*” sıfatı bir önceki âyetin anlamını da teyit edecek şekilde zikredilmiştir. Hac Sûresi'nde de geçtiği gibi, Allah'ın bineklere ilaveten gemileri ve sâir nimetleri de insanlığın hizmetine sunması onları meşakketten kurtarması, hem dünyevî hem de dinî her türlü menfaati kapsayacak şekilde, sonsuz lütuf ve kereminin bir gereğidir. Bu da ihsanda zirve olması hasebiyle O'nun, raûf ve rahîmliğindedir.¹³⁹

«أَوْ يَأْخُذْهُمْ عَلَىٰ تَخَوُّفٍ فَإِنَّ رَبَّكُمْ لَرَؤُوفٌ رَّحِيمٌ» - *Yoksa Allah'ın içlerine felâket korkusu salarak kendilerini cezalandırmayacağına dair bir teminatları mı var? Ama sizin Rabb'iniz şüphe yok ki çok şefkatli, çok merhametlidir.*”¹⁴⁰

Allah'ın, azabı gerektiren fiillerine rağmen kullarını cezalandırmaması onlara mühlet tanınması onun re'fet ile olan rahmetinin bir sonucudur. Müfessirler bu âyette Allah'ın, kulları için “re'fet” kavramı ile zararı def etmek, “rahmet” kavramı ile de faydalı olana ulaştırmayı ifade ettiğini belirtmektedir.¹⁴¹

«هُوَ الَّذِي يُنَزِّلُ عَلَىٰ عَبْدِهِ آيَاتٍ بَيِّنَاتٍ لِّيُخْرِجَكُمْ مِنَ الظُّلُمَاتِ إِلَى النُّورِ وَإِنَّ اللَّهَ بِكُمْ لَرَؤُوفٌ رَّحِيمٌ» - *Sizi karanlıklardan aydınlığa çıkarmak üzere kuluna apaçık âyetler indiren O'dur. Kuşkusuz Allah size karşı çok şefkatli, çok merhametlidir.*”¹⁴²

Allah Teâlâ, kullarına karşı raûf ve rahîm oluşunun bir gereği olarak Kur'ân-ı Kerîm'i Hz. Peygamber'e indirmiştir. Bu vesile ile insanları karanlıktan nura çıkartarak onlara aydınlık ve nuru seçebilme ruhsatını da verdiğini göstermiştir. Aynı

¹³⁷ Râzî, *Mefâtihu'l-gayb* c. 4, s. 93

¹³⁸ Nahl, 16/7

¹³⁹ Râzî, *Mefâtihu'l-gayb* c. 19, s. 174

¹⁴⁰ Nahl, 16/47

¹⁴¹ Râzî, *Mefâtihu'l-gayb* c. 20, s. 212

¹⁴² Hadîd, 57/9

zamanda hemen ceza vermek yerine mühlet tanınması da “raûf ve rahîm” olmasının neticesidir.¹⁴³

Allah’ın kullarına çok şefkatli olduğunu bildirdiği birçok âyette re’fet ve rahmetin iki çeşit olabileceği ifade edilmiştir. Allah’ın bütün kullarını kuşatan lütfu, onları şuurlu varlıklar olarak yaratması, kendisine karşı işledikleri suçları hemen cezalandırmayıp mühlet vermesi ve tövbe etmelerine imkân tanınması re’fet ve rahmetinin bir ifadesidir. İkincisi ise mümin kullar ile ilgilidir. Allah, mümin kullarının hatalarını ve günahlarını örter ve güzel/yararlı amellerine de fazlaca mükâfat verir.¹⁴⁴

Hız. Peygamber’i Niteleyen Raûf ve Rahîm

“*Ant olsun, size içinizden öyle bir peygamber gelmiştir ki sizin sıkıntıya uğramanız ona ağır gelir; size çok düşkündür, müminlere karşı şefkat ve merhamet doludur.*”¹⁴⁵

Burada Allah kendi isimlerinden ikisi ile peygamberini isimlendirmekle onu şereflemiştir. Âyette müminlere, Hız. Peygamber’in kendilerinden olduğu hatırlatıldıktan sonra, onların sıkıntıya düşmelerinin kendisine çok güç geldiği ve dünya-ahiret her türlü hayrın onlara ulaşmasında son derece istekli olduğu anlatılmaktadır. Hız. Peygamber’in müminlere olan düşkünlüğü şefkatli bir doktorun ve merhametli bir babanın duyarlılığı gibidir. Şefkatli bir doktor hastasının tedavisi için gerektiğinde dayanılması güç ilaçlara yönelebilir. Merhametli bir baba da evlatlarının maslahatı için insana zor ve ağır gelen eğitim usullerini kullanabilir. Burada müminlere gerekli olan mahir bir doktora güvenen hasta gibi veya babasına teslim olan evlat gibi olmaktadır.¹⁴⁶

Son olarak iki isim arasındaki farkın inceliklerine binaen re’fetin, rahmetten daha ileri derecede bir şefkat ve merhamet olduğu ve bu nedenle ikili kullanımda “raûf” isminin “rahîm” ismine takdîm edildiği görülmektedir.¹⁴⁷

¹⁴³ Râzî, *Mefâtihu’l-gayb* c. 29, s. 451

¹⁴⁴ Mâtürîdî, *Te’vilât*, c. 2, s. 353

¹⁴⁵ Tevbe, 9/128

¹⁴⁶ Râzî, *Mefâtihu’l-gayb* c. 16, s. 178-179

¹⁴⁷ Ebû Hilâl el-Askerî, *el-Furûk fi’l-Luğa*, trc. Veysel Akdoğan, İşaret Yayınları, İstanbul, 2009, s. 285

1.1.2.3. "قَرْضًا حَسَنًا" Sıfat Tamlaması

"من ذا الذي يقرض الله قرضاً حسناً فيضاعفه له وله أجرٌ كريمٌ" - *Kim Allah'a güzel bir borç verirse Allah onu fazlasıyla öder. Ayrıca ona çok değerli bir mükâfat da vardır.*¹⁴⁸

"قرض" kelimesi sözlükte "keserek koparmak, karşılık vermek" anlamlarına geldiği gibi, mekânla ilgili kullanıldığında "çaprazlama dolaşarak gitmek" anlamına gelir.¹⁴⁹ "قرض" bir terim olarak "bedeli sonra ödenmek üzere alınan mal veya birine borç/ödünç verme" işlemini de ifade eder.¹⁵⁰ Aynı kökten türeyen diğer kelimeler "استقرض" - "ödünç istemek/alma", "أقتراض" - "ödünç almak", "أقرض" - "ödünç vermek", "مقرض" - "ödünç veren", "مستقرض" - "ödünç isteyen/alın" ve "مقرض" - "ödünç olarak verilen mal" manalarına gelmektedir. Borç alınan mal karşılığında verilecek şey ise karz/borç bedeli olarak ifade edilmektedir.¹⁵¹

1.1.3. MASTARLAR

Mastar kelimesi "صدر" kökünden olup sözlük anlamı ism-i mekan kalıbından "صدر أمر عنده" - *emir ondan çıktı* anlamına gelmektedir.¹⁵² İstilahta ise soyut bir manaya delalet eden zamanla herhangi bir bağlantısı olmayan kendi fiilinin harflerini lafzen veya takdiren kapsayan isimlerdir. "علم" Fiilinin mastarı "تعليم" - "öğretmek", "فهم" fiilinin mastarı "فهم" - "anlamak" şeklinde olur.

Mastarlar hem ma'lûm hem de mechul için kullanılır, müzekkerlik ve müenneslikleri yoktur, semâî müennes kabul edildiklerinden cemileri, cemi müennes salim ekiyle yapılır. Mastarlar kendi içinde tasnif edildiğinde mücerred, mezid, mimli ve diğer masdarlar olmak üzere çeşitli gruplara ayrılır.¹⁵³

Verdiğimiz bu kısa bilgiden sonra sûrede öne çıkan mastarlar incelenecektir.

¹⁴⁸ Hadîd, 57/11

¹⁴⁹ İbn Manzûr, *Lisânü'l-'Arab*, c. 7, s. 216

¹⁵⁰ İsfahânî, *Müfredât*, s. 839

¹⁵¹ H. Yunus Apaydın, "Karz", *DİA*, İstanbul, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2001, c. 24, s. 520.

¹⁵² Muhammed b. Ali es-Saban, *Haşiyetu's-Saban*, Dâru'l-Kutubi'l-İlimiyye, Beyrut, 1997, c. 1, s.336

¹⁵³ Ali Cârîm-Mustafa Emin, *en-Nahvu'l-Vâdih fi Kavâidi'l-Lugati'l-Arabiyye*, Kahire, 1385/1965, c. 3, s.54

1.1.3.1. “مَلِكٌ” Mastarı

“لَهُ مُلْكُ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ يُحْيِي وَيُمِيتُ وَهُوَ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ” - *Semâvâtın ve arzın mülkü (hükümlerliği) yalnız O'mundur. Hem hayat veren hem öldüren. O'nun her şeye gücü yeter.*¹⁵⁴

Sülasi mücerredî “مَلِكٌ - يَمْلِكُ” olan mülk kavramı lügatte “*hâkimiyet kurmak, güç yetirmek, tasarrufta bulunmak, sahip olmak,*” gibi anlamlara gelmektedir. Kur'ân'daki mülk kavramı melk/milk şeklindeki mastarlar ile isim olarak “şehadet âlemi olan duyular âleminde bütün cisimleri ile tüm mevcudatı ve bunlar üzerindeki hâkimiyeti anlatır.¹⁵⁵

Mülk kelimesi Kur'ân'da Allah'a nispet edilerek otuz iki yerde geçmekle beraber peygamberlerden ve şahsiyetlerden bazılarına “hükümlerlik ve saltanat” anlamında mülk verildiği görülmektedir. Yine birçok hadis metninde mülkün ve onda tasarruf yetkisinin yalnızca Allah'a ait olduğu ifade edilmiştir.¹⁵⁶

Kur'ân'da “مَلِكٌ سَمِيكٌ” kökünden türemiş kullanımlar şunlardır:

1.1.3.1.1. Hükümlerlik

“وَمَهُمْ بَارِزُونَ لَا يَخْفَى عَلَى اللَّهِ مِنْهُمُ شَيْءٌ لِمَنِ الْمُلْكُ الْيَوْمَ لِلَّهِ الْوَاحِدِ الْقَهَّارِ” - *O gün onlar, (kabirlerinden) çıkarlar Allah'a hiçbir şeyleri gizli kalmaz. Bugün hükümlerlik kimindir? Şüphe yok ki tek ve mutlak hükümler olan Allah'ındır!*¹⁵⁷

Kıyametin dehşetinin tasvir edildiği bu sahnede insanoğlunun yaptıklarından dolayı hesaba çekileceğini ve o güne mutlak hükümler olanın Allah Teâlâ olduğu “مَلِكٌ - Mülk” kelimesiyle ifade edilmiştir.¹⁵⁸

¹⁵⁴ Hadîd, 57/2

¹⁵⁵ Ferâhîdî, *Kitâbü'l-'Ayn*, c. 5, s. 380; İbn Manzûr, *Lisanü'l-'Arab*, c. 10, ss. 491-496; İsfahânî, *Müfredât*, ss. 1010-1012

¹⁵⁶ M.Sait Özervarlı, “Mülk” *DİA*, İstanbul, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2016, c. 31 s. 541

¹⁵⁷ Mü'min, 40/16

¹⁵⁸ Taberî, *Cami'u'l-beyân*, c. 21, s. 363

1.1.3.1.2. Egemenlik

امَّ يَحْسُدُونَ النَّاسَ عَلَى مَا آتَاهُمُ اللَّهُ مِنْ فَضْلِهِ فَقَدْ آتَيْنَا آلَ إِبْرَاهِيمَ الْكِتَابَ وَالْحِكْمَةَ وَآتَيْنَاهُمْ مُلْكًا عَظِيمًا
Yoksa onlar, Allah'ın kendi lütfundan verdiği şeylerden dolayı insanlara haset mi ediyorlar? Oysa İbrahim zürriyetine kitabı ve hikmeti verdik ve onlara büyük bir hükümranlık (egemenlik) bahsettik."¹⁵⁹

Burada kastedilen hükümranlık, İbrahim soyuna bahşedilmiş olunan zenginlik ve siyasi otoritedir, dolayısıyla da Allah tarafından bahşedilmiş büyük bir egemenliktir. Çünkü Hz. İbrahim (a.s)'ın soyundan gelen mal, evlat ve saltanat zengini olan Hz. Süleyman gibi hükümdarlar vardır.¹⁶⁰ Dolayısıyla burada "الْمُلْكُ - Mülk" kelimesi mal ve otoriteye sahip olmaktan mütevellit egemenliği ifade etmektedir.

1.1.3.1.3. Varlığın Sahibi Olmak

قُلِ اللَّهُمَّ مَالِكِ الْمُلْكِ تُؤْتِي الْمُلْكَ مَنْ تَشَاءُ وَتَنْزِعُ الْمُلْكَ مِمَّنْ تَشَاءُ وَتُعِزُّ مَنْ تَشَاءُ وَتُذِلُّ مَنْ تَشَاءُ بِيَدِكَ
"De ki: "Ey mülkün mutlak ve gerçek sahibi olan Allah'ım! Mülkü dilediğine verirsin, dilediğinden çekip alırsın. Dilediğini yüceltirsin, dilediğini de zelil edersin. İyilik senin elindedir. Hiç şüphe yok ki senin her şeye gücün yeter."¹⁶¹

Âyette "مَالِكِ الْمُلْكِ" tabiriyle, varlık âlemi, "الْمُلْكُ - mülk" kavramıyla bunun yegâne sahibi olan Allah, "مَالِكِ - Malik" ismiyle ifade edilmiştir.¹⁶² Bilindiği üzere Malikü'l-Mülk terkihi Esmâ-i hüsnâda aynı anlamda yer almaktadır.

1.1.3.1.4. Kudret ve Yapabilirlik

وَاتَّخَذُوا مِنْ دُونِ اللَّهِ لَا يَخْلُقُونَ شَيْئًا وَهُمْ يُخْلَقُونَ وَلَا يَمْلِكُونَ لِأَنْفُسِهِمْ ضَرًّا وَلَا نَفْعًا وَلَا يَمْلِكُونَ مَوْتًا
"Oysa onlar (inkâr edenler), Allah'ı bırakıp hiçbir şey yaratamayan ve zaten kendileri yaratılmış bulunan, kendilerine bile bir zarar ya da faydaları dokunmayan, ölüm, hayat ve ölümleri yeniden diriltip kabirden çıkarmaya gücü yetmeyen (sahte) tanrılar edindiler."¹⁶³

¹⁵⁹ Nisâ, 4/54

¹⁶⁰ Mâtürîdî, *Te'vilât*, c. 3 s. 209

¹⁶¹ Âl-i İmrân, 3/26

¹⁶² Sâbûnî, *Safvetü't-tefâsîr*, c. 1, s. 176

¹⁶³ Furkân, 25/3

Allah bu âyette, müşriklerin her şeyi yoktan var edip hayat veren, vadesi geldiğinde tüm insanları öldürüp ahirette yeniden diriltecek olan Allah'ı bırakmalarını, bunların hiçbir şeye gücü yetmeyen putları ilah edinmelerini kınıyor ve onların bu davranışlarının mantık dışı olduğunu ortaya koyuyor.¹⁶⁴ Özellikle, âyette geçen “لَا يَمْلِكُونَ” bir şeye güç yetiremeyen, elinden bir şey gelmeme durumunu ifade etmektedir.

1.1.3.1.5. Köle

*Ey iman edenler, ellerinizin altında olan (köle, cariyeler, hizmetçiler ile), sizden olup da henüz ergenlik çağına girmemiş olanlar sizden şu üç vakitte izin isteyerek (yanınıza girsinler).*¹⁶⁵

Bu âyette yine mülk kelimesinin anlamıyla yakından bağlantılı olarak kişinin elinin altındaki yani sahibi bulunduğu köleler ve cariyeler “ملكت إيمانكم” terkihi ile açıklanmıştır. Aynı zamanda bu ifade kişinin bakmakla yükümlü olduğu küçük çocuklarını ve bulûğ çağına ulaşan çocuklarını da kapsamaktadır.¹⁶⁶

1.1.3.1.6. İrade/İstek

Dediler - قَالُوا مَا أَخْلَفْنَا مَوْعِدَكَ بِمَلِكِنَا وَلَكِنَّا حَمَلْنَا أَوْزَارًا مِنْ زِينَةِ الْقَوْمِ فَقَدْنَاهَا فَكَذَلِكَ أَلْقَى السَّامِرِيُّ - *ki: "Sana verdiğimiz sözden, kendi kudret ve irademizle dönmedik. Fakat biz, o kavmin (Mısırlıların) süs eşyasından bir kısım ağırlıklar yüklenmiş, sonra da onları atmıştık; aynı şekilde Sâmirî de atmıştı.*¹⁶⁷

Bu âyette İsrailoğulları'nın Hz. Mûsâ (a.s)'a verdikleri sözde durmadıklarını ifade ederken iradeleri dışında gerçekleşen, istemeden olan bir durumdan dolayı sözlerini tutamadıklarını “بِمَلِكِنَا - kudret ve irademizle” terkihiyle dile getirmişlerdir.¹⁶⁸ Aslında kelimenin kök anlamına yakın bir anlam olan irade-güç anlamında kullanıldığı görülmektedir.

¹⁶⁴ Taberî, *Cami 'u 'l-beyân*, c. 19, s. 237

¹⁶⁵ Nûr, 24/58

¹⁶⁶ Râzî, *Mefâtihu 'l-gayb*, c. 24, s. 415

¹⁶⁷ Tâhâ, 20/87

¹⁶⁸ Sâbûnî, *Safvetü 't-tefâsîr*, c. 2, s. 223

1.1.3.1.7. Melek

وَالْمَلَائِكَةُ عَلَىٰ أَرْجَائِهَا وَيَحْمِلُ عَرْشَ رَبِّكَ فَوْقَهُمْ يَوْمَئِذٍ ثَمَانِيَةَ

O gün Rabb'inin arşını bunların da üstünde olan sekiz (melek) yüklenir."¹⁶⁹

Râgıb el- İsfahânî bazı lügat âlimlerine dayanarak "الْمَلَائِكَةُ - Melek" sözcüğünün, "مَلِكٌ - Mülk" kökünden geldiğini söyleyip devamla şunu ifade etmiştir: 'Melâikeden (مَلَائِكَةٌ) yönetme, idare etme çerçevesinde herhangi bir şey üstlenene, deruhte edene' fethalı olarak "مَلِكٌ - Melek", beşerden bu işi yapana ise, kesralı olarak "مَلِكٌ - Melik" denilmiştir.¹⁷⁰ Kur'ân'da birçok yerde geçen melek kavramının kök olarak aynı kelimedenden türemiş olduğu görülmektedir. Kelimenin "güç, otorite, yönetme ve sahip olma" gibi anlamları düşünüldüğünde melek kelimesinin de bu kelimedenden türemiş olduğu düşünülmüştür.

1.1.3.2. "مَيْتَاقٌ" Mastarı

وَمَا لَكُمْ لَا تُؤْمِنُونَ بِاللَّهِ وَالرَّسُولِ يَدْعُوكُمْ لِتُؤْمِنُوا بِرَبِّكُمْ وَقَدْ أَخَذَ مِيثَاقَكُمْ إِنْ كُنْتُمْ مُؤْمِنِينَ

*Peygamber Rabb'inize iman etmeniz için çağrıda bulunup dururken, O da sizden kesin söz almışken -bir şeye inanmaktaysanız- ne diye O'na iman etmezsiniz?"*¹⁷¹

Kesin söz anlamında tercüme edilen "مَيْتَاقٌ" kelimesi sözlükte sika (vüsûk) anlamındaki güvenmek, itimat etmek veya sağlam (muhkem) olmak anlamındadır. "وَتَاقٌ" ve "وَتَاقٌ" kökü ise herhangi bir şeyi bağlamaya yarayan "bağa/ipe" verilen isimdir. Bu bağlamda mîsâk "kuvvetli ahit ve antlaşma" demektir.¹⁷²

Dinî literatürde "Allah ile peygamberler ve kullar arasında gerçekleşen anlaşma" anlamında kullanılan bir terim olmuştur.¹⁷³

Müfessirlerin ağırlıklı yorumlarına göre âyette geçen ve "kesin söz" diye tercüme edilen mîsâk kelimesi bu bağlamda düşünüldüğünde "Allah'a verilmiş olan söz" demektir. Ancak bu konuda yorumlar tartışmaya açıktır. Bazı müfessirler; "bezm-i elest" olarak isimlendirmiş, Allah'ın insanlara kendileri hakkında şuur verip kendi zatını da Rab olarak tanıttıktan sonra onlardan kulluk sözü almış olmasıdır¹⁷⁴ diye

¹⁶⁹ Hakka, 69/17; bkz. Secde, 32/11

¹⁷⁰ İsfahânî, *Müfredât*, s. 1012

¹⁷¹ Hadîd, 57/8

¹⁷² İbn Manzûr, *Lisânü'l-'Arab*, c. 10, s. 371; İsfahânî, *Müfredât*, s. 1133

¹⁷³ Salime Leyla Gürkan, "Mîsâk" *DİA*, İstanbul, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2005, c. 30, ss. 172-173

¹⁷⁴ A'râf, 7/172;

yorumlamışlardır. Bazı müfessirler de Allah'ın insanlara akıl nimeti ve düşünme yeteneği bahşederek önlerine imana götüren açık deliller koymasındadır. Yani peygamberin çağrısı ve insanların bildikleri (nakil) ile akıl arasındaki uyumun açıkça görülmesi imanın gerekliliği yargısına ulaştıracak kesin bir kanıt yani mîsak oluşturmaktadır.¹⁷⁵

Kur'ân'da bu kelime şu anlamlarda kullanılmıştır:

1.1.3.2.1. Yeminle Verilen Söz/Teminat

قال لَنْ أُرْسِلَهُ مَعَكُمْ حَتَّى تُؤْتُوا مَوْثِقًا مِنَ اللَّهِ لِنَأْتِيَنِّي بِهِ إِلَّا أَنْ يُحَاطَ بِكُمْ فَلَمَّا آتَوْهُ مَوْثِقَهُمْ قَالَ اللَّهُ عَلَىٰ

ما نُقُولُ وَكَيْفَ - *Ya 'kub şöyle cevap verdi: "Aşılamaz engellerle kuşatılmanız hariç, onu bana mutlaka getireceğinize dair Allah adına yeminle kesin söz vermediğiniz takdirde onu sizinle beraber göndermem!" Ona hepsi de kesin söz verince (Teminat), "Söylediklerimize Allah şahittir" dedi.*"¹⁷⁶

Âyette geçen "مَوْثِقًا مِنَ اللَّهِ" ve "مَوْثِقَهُمْ" terkiplerindeki "مَوْثِقًا" ismi "وَيْق" kökünden türemiş,¹⁷⁷ kök anlamına yakın bir anlam olan "güven vermek, teminat vermek" anlamında kullanılmıştır. "Onu bana kesin olarak getireceğinize dair Allah'tan sağlam bir taahhüt" yani kendisine güvenilecek bir söz, anlamında kullanılmıştır. "Bu taahhüdü vermediğiniz sürece onu sizinle beraber asla göndermem." Şeklindeki buyruğuna karşılık "Mutlaka kardeşlerini kendisine geri getireceklerine ve onu hiçbir şekilde başkalarına teslim etmeyeceklerine dair Allah adına yemin ettiler." Artık ona kesin "مَوْثِقَهُمْ - *teminatlarını verince*" o da: Allah söylediklerimize vekildir, dedi." Yani Allah bu yeminimizi gözetleyici ve koruyucudur. Bir diğer açıklamaya göre ahdi koruyandır, tedbir ve adalet ile işleri çekip çevirendir, demektir.¹⁷⁸

¹⁷⁵ Zemahşerî, *el-Keşşâf*, c. 4, s. 473; Râzî, *Mefâtîhü'l-gayb*, c. 29 s. 450; Kurtubî, *Cami' li'Ahkâmi'l-Kur'ân*, c. 17, s. 238

¹⁷⁶ Yûsuf, 12/66

¹⁷⁷ İsfahânî, *Müfredât*, s. 1133

¹⁷⁸ Kurtubî, *el-Cami' li'Ahkâmi'l-Kur'ân*, c. 9, s. 225

1.1.3.2.2. Bağlamak /Bağ

"Bir önceki âyet *O'nun bağladığı gibi kimse bağlayamaz.*"¹⁷⁹ "Artık o günde onun azabı gibi hiçbir kimse azap yapamaz."¹⁸⁰ İfadesi ile düşünülünce; kinâye yoluyla "Kimse Allah'ın azabı gibi azaplandırılamaz, O'nun sağlam bağladığı gibi kimse bağlayamaz." şeklinde bir anlam ifade edilmiştir. Burada kelime, bağ ve bağlamak anlamlarında kullanılmıştır. Hiç kimsenin Allah'ın azabından kaçamayacağı vurgulanmıştır.¹⁸¹

1.1.3.2.3. Sağlam bir kulp

لَا إِكْرَاهَ فِي الدِّينِ قَدْ تَبَيَّنَ الرُّشْدُ مِنَ الْغَيِّ فَمَنْ يَكْفُرْ بِالطَّاغُوتِ وَيُؤْمِنْ بِاللَّهِ فَقَدِ اسْتَمْسَكَ بِالْعُرْوَةِ الْوُثْقَىٰ لَا يَأْتِي الشَّاكِرَةَ فِي الْيَوْمِ الَّذِي لَا يُؤْتَىٰ فِيهِ الْحِسَابُ - *Dinde zorlama yoktur. Doğru eğriden açıkça ayrılmıştır. Artık kim sahte tanrıları reddeder de Allah'a inanırsa kopmayan sağlam bir kulpa yapışmıştır. Allah her şeyi işitir ve bilir.*"¹⁸² Bu âyette şirkten yüz çevirip Allah'a yönelmek ve tevhide sarılmak "الْعُرْوَةُ الْوُثْقَىٰ - *kopmayan sağlam bir kulp*" olarak tarif edilmiştir. Sözlükte "istemek" anlamındaki "عَرَوْ" kökünden gelen "عُرْوَةٌ", "kova ve testi kulpu, düğme iliği, develerin bağlandığı kök salmış ağaç" anlamlarına gelir.¹⁸³ "عرو" kökünün aslında "bir şeye tutunmak, bağlanmak" manasının bulunduğu anlaşılmaktadır. İsmi tafdilin müennesi olarak gelen "الْوُثْقَىٰ" da "sağlam olmak" anlamındaki "وَتَّق" den türemiştir.¹⁸⁴ Âyette teşbih sanatıyla tevhid ilkesi "*el-urvetü'l-vüska- en sağlam kulp,*" terkibi ile ifade edilmiştir.

1.1.3.3. "فَوْزٌ" Mastarı

يَوْمَ تَرَى الْمُؤْمِنِينَ وَالْمُؤْمِنَاتِ يَسْعَى نُورُهُمْ بَيْنَ أَيْدِيهِمْ وَبِأَيْمَانِهِمْ بُشْرَايُكُمُ الْيَوْمَ جَنَّاتٌ تَجْرِي مِنْ تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ خَالِدِينَ فِيهَا ذَلِكَ هُوَ الْفَوْزُ الْعَظِيمُ - *O gün mümin erkeklerin ve mümin kadınların nurlarının (kendileriyle beraber) önlerinde ve sağ yanlarında yürümekte olduğunu*

¹⁷⁹ Feer, 89/26

¹⁸⁰ Feer, 89/25

¹⁸¹ Kurtubî, *el-Câmi ' li-Ahkâmi 'l-Kur'ân*, c. 20, s. 56

¹⁸² Bakara, 2/256

¹⁸³ İbn Manzûr, *Lisânü 'l-'Arab*, c. 15, ss. 48-51

¹⁸⁴ İsfahânî, *Müfredât*, 1133

görürsün. "Bugün size müjde var, altından ırmaklar akan cennetlerde ebedî kalacaksınız." (denir). İşte en büyük murada ermek budur."

"فَوْزٌ - fevz" kelimesi anlam olarak "kurtulmak" ve "helâk olmak" manasında iki karşıt anlamlı bir kelime olarak daha çok "korku, tehlike, şer ve azap gibi şeylerden kurtulup hayra, saadet ve esenliğe ulaşma" anlamında isim olarak kullanılır.¹⁸⁵ İnsan için ölümün gerçekleşmesi, dünyadaki davranışlarına göre bir açıdan helâk olması anlamına gelir. Bir başka açıdan da ölüm, insanın dünya külfetinden kurtulup sonsuz nimetlere erişmesine vesiledir. Bu nedenle Araplar ölümü "فَوْزُ الرَّجُلِ" kelimesi ile ifade etmişlerdir. Ayrıca hem kurtulma ümidi hem de kaybolma korkusunu vermesi sebebiyle çöl ve sahrâ için de aynı kavram olan "مَفَاةٌ" kelimesinin kullanıldığı görülmektedir.¹⁸⁶

Kur'ân'da "فَوْزٌ - fevz" kelimesi isim, fiil ve mastar olmak üzere yirmi dokuz defa tekrarlanmaktadır. On dokuz yerde "فَوْزٌ" üç yerde aynı anlamdaki "مَفَاةٌ" ve "مَفَاةٌ" şeklinde geçmektedir. Ayrıca fevz kelimesi büyük manasındaki azim, kebir ve apaçık anlamındaki mübin sıfatlarıyla nitelendirilmiştir. Bu kökten türemiş olan "فَاعِزُونَ - muratlarına erenler" Kur'ân'da sadece müminleri nitelemek amacıyla kullanılmıştır.¹⁸⁷

1.1.3.3.1. Kurtuluş

يُصْلِحْ لَكُمْ أَعْمَالَكُمْ وَيَغْفِرْ لَكُمْ ذُنُوبَكُمْ وَمَنْ يُطِيعِ اللَّهَ وَرَسُولَهُ فَقَدْ فَازَ فَوْزًا عَظِيمًا - Ey iman edenler! Allah'a itaatsizlikten sakının ve doğru söz söyleyin ki Allah sizin işlerinizi düzeltsin, günahlarınızı bağışlasın. Kim Allah'a ve Resul'üne itaat ederse gerçekten büyük bir kurtuluşa ermiş olur."¹⁸⁸

Genel olarak "فَوْزٌ" kelimesinin Kur'ân'daki en yaygın kullanımı olan kurtuluşa ermek âyette de ifade edildiği üzere Allah'a ve Resul'üne itaat üzere olup gereğini yaşamının sonucunu izah etmek için gelmiştir.

¹⁸⁵ Ezherî, *Tehzîbü'l-luga*, c. 13 s. 180; İbn Manzûr, *Lisânü'l-'Arab*, c. 5, s. 392

¹⁸⁶ İsfahânî, *Müfredât*, ss. 810-811

¹⁸⁷ Adil Bebek, "Fevz" *DİA*, İstanbul, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1995, c. 12, s. 506

¹⁸⁸ Ahzâb, 33/71

1.1.3.3.2. Kazanç/Ganimet

- وَلَئِنْ اصَابَكُمْ فَضْلٌ مِنَ اللَّهِ لَيَقُولَنَّ كَأَنْ لَمْ تَكُنْ بَيْنَكُمْ وَبَيْنَهُ مَوَدَّةٌ يَا لَيْتَنِي كُنْتُ مَعَهُمْ فَأَفُوزَ فَوْزاً عَظِيماً،
Eğer Allah'tan size bir lütuf erişirse sanki sizinle onun arasında bir yakınlık olmamış gibi, "Keşke onlarla beraber olup ben de büyük bir kazanç elde etseydim." der."¹⁸⁹

Bu âyette Kur'ân'daki genel kullanımların dışında dünyevî bir hayrın ve menfaatin "فوزاً - kazanç (ganimet)" kelimesi ile ifade edildiği görülmektedir.

1.1.3.3.3. Kaçış/Kurtuluş Mekânı

لَا تَحْسَبَنَّ الَّذِينَ يَفْرَحُونَ بِمَا آتَوْا وَيُحِبُّونَ أَنْ يُحْمَلُوا بِمَا لَمْ يَفْعَلُوا فَلَا تَحْسَبَنَّهُمْ بِمَفَازَةٍ مِنَ الْعَذَابِ وَلَهُمْ " - *Sanma ki yaptıklarından memnun olanlar, yapmadıklarıyla övülmekten hoşlananlar, evet, sanma ki onlar azaptan kurtulacaklardır! Onlar için elem verici bir azap vardır.*"¹⁹⁰

"¹⁹¹مُتَّكِلِينَ لِذَلِكَ" - *Muttakiler için kurtuluş (kurtuluş bulacakları bir yer) vardır*"¹⁹¹

Her iki âyette "مَفَازَةٌ" ve "مَفَازٌ" kelimeleri "فاز" filinin mastarıdır. Birinci âyette yaptıklarından memnun olanların ve yapmadıklarıyla övülmekten hoşlananların azaptan kaçacak yerlerinin olamayacağı ifade edilmektedir. İkinci âyet de bir sonraki âyetle düşünülünce müminler için hazırlanan cennet bahçeleri kastedildiği görülmektedir.¹⁹²

1.1.3.4. "لَعِبٌ / لَهْوٌ / زِينَةٌ" Masterları

اعْلَمُوا أَنَّهَا الْحَيَاةُ الدُّنْيَا لَعِبٌ وَلَهْوٌ وَزِينَةٌ وَتَفَاخُرٌ بَيْنَكُمْ وَتَكَاثُرٌ فِي الْأَمْوَالِ وَالْأَوْلَادِ كَمَثَلِ غَيْثٍ أَعْجَبَ الْكُفَّارَ نَبَاتُهُ ثُمَّ يَهِيجُ فَتَرَاهُ مُصْفَرًّا ثُمَّ يَكُونُ حُطَامًا وَفِي الْآخِرَةِ عَذَابٌ شَدِيدٌ وَمَغْفِرَةٌ مِنَ اللَّهِ وَرِضْوَانٌ وَمَا الْحَيَاةُ الدُّنْيَا إِلَّا مَتَاعٌ الْعُرُورِ - *Bilin ki dünya hayatı, bir oyun bir eğlence bir gösteriş, aranızda bir övünme, mal ve evlâtta bir çokluk yarışından ibarettir. Tıpkı bir yağmur gibi ki bitirdikleri çiftçileri imrendirir; sonra kurumaya yüz tutar, bir de bakarsın ki sararmıştır, ardından da çerçöp haline gelmiştir. Ahirette ise ya çetin bir azap yahut*

¹⁸⁹ Nisâ, 4/73

¹⁹⁰ Âl-i İmrân, 3/188

¹⁹¹ Nebe, 78/31

¹⁹² İsfahânî, *Müfredât*, s. 811

*Allah'ın bağışlaması ve hoşnutluğu vardır. Dünya hayatı sadece aldatıcı bir yararlanmadan başka bir şey değildir.”*¹⁹³

Âyette dünya hayatını tasvir eden ve özellikle dünyanın süfli yönüne dikkat çeken “لَهُوَ - لِعِبِّ - لِعِبِّ - bir oyun, bir eğlence, bir süslenme” kelimelerinin izahı yapılacaktır:

1.1.3.4.1. “لِعِبِّ”

Kelimesinin aslı “لُعَابٌ” sözcüğüdür ki “ağzının suyu akmak” anlamında kullanılmıştır. Bu anlamda gelen fiil, “قَدَّ لَعِبٌ - يَلْعَبُ - لَعِبًا” formudur ve ağzının suyu aktı demektir. Bundan ayrı olarak “لَعِبَ فُلَانٌ” denildiğinde kişinin yaptığı işi, hikmetsiz herhangi bir amacı olmadan yapması anlamı kastedilir. Fiil olarak kullanım formları “يَلْعَبُ لَعِبًا” şeklindedir. “لُعْبَةٌ” kelimesi bir defa oyun oynamayı, “لُعْبَةٌ” ise oyuncunun oyun sırasındaki halini ifade eder. “رَجُلٌ تَلْعَابَةٌ” deyimi ile çokça, severek oyun oynayan ve çok oyun sahibi kişi ifade edilir. “لُعْبَةٌ” oyun aleti, “مَلْعَبٌ” oyun oynanan mekândır.¹⁹⁴ “لَعِبٌ” kelimesi sözlüklerde geçen manalarına uygun olarak oyun ve eğlence anlamında Kur’ân’da birçok âyette geçmektedir.¹⁹⁵

Yukarıdaki bilgilere dayanarak sahîh bir maksada bağılı olmayan her türlü fiil ve davranış için “لَعِبٌ” kelimesi kullanılabilir. Râzî, Kur’ân’da dünya hayatını tasvir eden âyetlerde “لَعِبٌ - oyun” tabirinin kullanılmasına dair, “Oyun çocukluk döneminin meşgalesidir. Çocuklar oyunun cazibesine kapılırlar ve neticesinde de hiçbir fayda elde etmezler ve yorulurlar.”¹⁹⁶ diyerek insanın dünyanın cazibesine kapılarak ahiretini ihmal eden bir yaşam sonrasında karşılaşacağı pişmanlık duygusuna dikkat çekmiştir.

1.1.3.4.2. “لَهُوَ”

Âyette dünyayı zemmederek tasvir eden bir diğerk kelime ise “لَهُوَ - eğlence” kelimesidir. Kelimenin aslı “لَهْيٌ” köküdür, insan için önemli ve gerekli olan şeyden alıkoyan her türlü şey eğlencedir. Yani kişi “لَهُوْتُ بِكَذَا” deyimi ile “falan şeyle

¹⁹³ Hadîd, 57/20

¹⁹⁴ İsfehânî, *Müfredât*, s. 960

¹⁹⁵ Bkz. Ankebût, 29/64; En’âm, 6/70; A’râf, 7/98; Enbiyâ, 21/55; Duhân, 44/38;

¹⁹⁶ Râzî, *Mefâtihu l-gayb* c. 29, s. 464

oyalandım” ve “لَهَيْتُ عَنْ كَذَا- oyunla ilgilenip başka şeyleri unuttum”, demiştir. “لَهْوٌ” kelimesi, değirmene akan tanelerin akışını düzenleyen ve çok akmasını engelleyen alete verilen isimdir. Bunun çoğulu “لَهْيٌ” şeklindedir.

Kur’ân’da, oyun anlamında yukarıdaki ifadelere uygun manada kullanımlar mevcuttur.¹⁹⁷ “أَلْهَاءُ كَذَا” sözünün anlamı da “Daha önemli olan şeyin önüne geçti ve ondan alıkoydu.” manasındadır. Bu şekildeki kullanıma en uygun olan âyetlere Nûr Sûresi’nin 37. âyetiyle Tekâsür Sûresi’nin ilk âyeti örnek verilebilir. Enbiyâ Sûresi’nin 17. Âyetinde geçen “لَهْوٌ” ifadesi ise kişinin kendisinden istifade ettiği her türlü dünya nimetini ifade etmektedir.¹⁹⁸

“لَعِبٌ - لَهْوٌ” kelimeleri anlam olarak birbirine yakın kelimeler olup aralarında şöyle bir fark olduğu ifade edilmiştir. Her “لَهْوٌ” için “لَعِبٌ” terimi kullanılabilir. Ama “لَعِبٌ” kelimesi için bu söz konusu değildir. Çünkü “لَعِبٌ” eğitim amaçlı olan satranç gibi oyunlar için de kullanılır. Dolayısıyla bu oyunlar için “لَهْوٌ” kelimesi kullanılmaz. “لَهْوٌ” hiçbir fayda getirmeyen ve önemli şeylerden alıkoyan bir oyunu ifade etmektedir.¹⁹⁹

Müfessirlerden Râzî, dünya hayatının tasvir edildiği ikinci kelime olan “لَهْوٌ” kelimesini daha çok gençlerin meylettiği bir fiil olarak ifade etmiştir. Çünkü gençler kendilerini eğlencenin cazibesine kaptırırlar, sonuçta mallarını mülklerini hatta ömürlerini bu uğurda kaybedeceklerini bildikleri halde bunu yaparlar.²⁰⁰ Bu şekilde bir dünya hayatının kişiyi ahiretten alıkoyan ve onlara asıl amacını unutturan bir hayat olduğu görülmektedir.

1.1.3.4.3. “زِينَةٌ”

Zinet kelimesi olan üçüncü kelime sözlükte “زَيْنٌ” kökünden gelir. Kelime, “Kişinin süslerden, zarafet ve estetik kazandırıcı maddî-manevî unsurlardan yararlanarak kendini daha güzel ve hoş duruma getirmek için süslenmesi” anlamına gelmektedir. Bu manasıyla çirkinleşme anlamındaki “تَسِينٌ” kelimesinin zıt anlamlısıdır.

¹⁹⁷ Bkz. Muhammed, 47/36; Ankebût, 29/64

¹⁹⁸ İsfahânî, *Müfredât*, ss. 971-972

¹⁹⁹ Ebû Hilâl el-Askerî, *el-Furûk fi'l-Luğa*, s. 376

²⁰⁰ Râzî, *Mefâtihu'l-gayb* c. 29, s. 464

Çoğulu “زَيْنٌ” kelimesidir.²⁰¹ Biri, bir şeyi süsleyerek güzelleştirir veya sözle ifade ederek gösterirse “زَانَةٌ كَذَا وَزَيْتَةٌ” denir. Gerçek “سُوسٌ - süs” kişiyi hem dünyada hem ahirette hiçbir durumda kusurlu yapmayıp güzelleştirendir. Çünkü insana bir açıdan güzellik katıp başka açılardan güzelleştiremeyen şey, bu yönüyle bir eksikliği barındırır. Ziyinet kelimesi, ilim ve güzel inançları ifade eden nefsi ziyinet; güç ve uzun boyluluğu ifade eden bedenî ziyinet, mal ve makamı ifade eden haricî ziyinet olmak üzere üç başlık altında incelenmiştir. Kuran’da bu bağlamda, “*Fakat Allah, imanı size sevdirmiş ve onu gönüllerinizde süslemiştir*”²⁰² âyeti nefsi ziynete; “*De ki Allah’ın, kulları için çıkardığı süsü kim haram etmiş?*”²⁰³ âyeti haricî ziynete örnek verilebilir. Kur’ân’da süslenmeyi Allah Teâlâ, bazı yerlerde kendi nefesine, bazı yerlerde de şeytana nispet eder; bazı yerlerde ise kimin tarafından yapıldığını belirtmeden zikreder.²⁰⁴

Dünya hayatını ifade eden süs kavramı, harabeye dönüşmüş; yıkılmak üzere olan bir binayı dekore edip güzelleştirmeye benzetilmiştir. Böyle bir girişim makul bir davranış olmadığı kesindir.²⁰⁵ Fakat buna rağmen bazı insanlar dünyanın süslü görünmesine aldanır, Allah’a itaat etmez ve ahireti kazanmaya vesile olacak amellerle süslenmezler.²⁰⁶ Akıllı bir varlık olan insana yakışan, bu harabeyi süslemek veya onunla süslenmek değildir; asıl olan onu güçlendirerek tamir etmeye çalışmak ve ayağa kaldırmak için çalışmaktır. Dünya hayatı, insanoğluna süslü gösterilerek cazip hale getirilmiştir. Bu aldatıcı cazibenin, asıl cazibe olan ahiret yurdunu unutturmasına fırsat vermemek gerekir. Bu sebeple Kur’ân şu âyetiyle inananları uyarmaktadır: “*Sakin dünya hayatı sizi aldatmasın. O aldatıcı şeytan da Allah hakkında sizi aldatmasın!*”²⁰⁷

Neticede âyetteki dünya hayatını tasvir eden kelimelerden hareket edildiğinde, bu kelimelerle insan hayatının merhaleleri arasında bir uyum olduğu görülmektedir. Şöyle ki “لَعِبٌ - oyun” kelimesi ile bebeklik ve çocukluk dönemine, “لَهْوٌ - eğlence

²⁰¹ İbn Manzûr, *Lisânü'l-'Arab*, c. 13, s. 201

²⁰² Hucurât, 49/7

²⁰³ A'râf, 7/32

²⁰⁴ İsfehânî, *Müfredât*, ss. 469-471

²⁰⁵ Râzî, *Mefâtihu'l-gayb* c. 29, s. 464

²⁰⁶ Kurtubî, *el-Câmi' li-Ahkâmi'l-Kur'ân*, c. 17, s. 255

²⁰⁷ Lokmân, 31/33; Fâtır, 35/5

oyalanma” ifadesi ile gençlik dönemine, “زيئة - süs” kelimesi ile yetişkinlik dönemine işaret edilmiştir.²⁰⁸

1.1.3.5. “رِضْوَانٌ” Mastarı

“وفي الآخرة عذاب شديد ومغفرة من الله ورضوان” - *Ahirette ise ya çetin bir azap yahut Allah’ın bağışlaması ve hoşnutluğu vardır*”²⁰⁹

Sözlükte “رِضْوَانٌ - *ridvân*” kelimesi “رَضِيَ يَرْضَى رِضًا” - *hoşnut ve memnun oldu*” fiilinden türemiş bir mastardır. Bu kökten ism-i fâil “مَرْضِيٌّ و مَرْضُوٌّ” şeklinde gelir. Maksûr bir kelime olan “الرِّضَا” kelimesi, öfke ve hoşnutsuzluk ifade eden “السَّخَطُ” kelimesinin zıddıdır.²¹⁰ Bu fiilin mastarları ve harf-i cerlerle ifade ettiği anlamlara bakıldığında zengin bir anlama sahiptir. Rızâ, mastar bir isim olup “râzı ve hoşnut olmak, memnun olmak, hoşnutluk, kâil olma, muvafakat, karşı çıkmamak, istek, irade, içinden gelmek, tevekkül, bir nesneyi seçmek, yaklaşmak, yönelmek, itaat ve boyun eğmek” gibi birçok manayı ifade etmektedir.²¹¹ İsfahânî “رِضْوَانٌ” kalıbı için çokluk manası taşıdığını ve bu nedenle Kur’ân’da geçen türevlerinde Allah’ın kulundan razı olmasını ifade etmek üzere zikredildiğini söyler. Bu tespit üzere kelimenin bu kalıbının Allah’a tahsis edildiğini ifade etmiştir.²¹² Kur’ân’da “رَضِيَ - *hoşnut ve memnun oldu*” kökünden türeyen kullanımlar yetmiş üç yerde geçmektedir. Bu kullanımlarda on üç yerde “رِضْوَانٌ” şeklinde olup Allah’ın zatıyla ilgilidir. Rızâ kelimesinin “Allah’ın kulundan razı olması ve kulun da Allah’tan razı olması” anlamına ilaveten insanların kendi aralarında karşılıklı rızayı da ifade ettiği görülmektedir.²¹³ Kur’ân’da geçen rıza kavramı “Kulun Allah’tan razı olması, O’nun her türlü kazâ ve kaderine karşı memnuniyetsizlik duymaması; Allah’ın kulundan razı olması ise kulun onun emirlerini yerine getirmesi ve yasaklarından kaçınması” şeklinde yorumlanmıştır.²¹⁴

Yakın anlamlı iki kavram olan “رِضَا - *rızâ*” ile “إِرَادَةٌ - *irade*” kavramları arasında anlam farklılıkları söz konusudur. Zira bir şeyi yapmayı irade etmekle bir

²⁰⁸ Sâmerî, *Alâ Tarîki’t-tefsîri’l-beyânî*, c. 1, s. 275

²⁰⁹ Hadîd, 57/20

²¹⁰ İbn Manzûr, *Lisânü’l-’Arab*, c. 14, s. 323

²¹¹ Sevgi Tütün, “Kur’ân’da Rızâ Kavramının Kullanıldığı Yerler”, *DEÜİFD*, XXXIV, s. 150, İzmir, 2001

²¹² İsfahânî, *Müfredât*, s. 430

²¹³ Halil İbrahim Bulut, “Rızâ”, *DİA*, İstanbul, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2008 c. 35, s. 56

²¹⁴ İsfahânî, *Müfredât*, s. 430

şeye razı olup ondan hoşnut olmak farklı durumları ifade eder. İrade kavramı memnuniyet duyup duymaksızın bir eylemi yapmak için azmetmek ve o işe yönelmeyi ifade eder. Ama rıza kavramı, bir eylemin ve durumun tercihli veya tercihsiz olup olmaması ile ilgilenmeden bu durumdan memnun olma halini ifade etmektedir.²¹⁵

Kur’ân’da rıza kavramı ve türevlerinin ifade ettiği anlamlar şunlardır:

1.1.3.5.1. Hoşnutluk

“يُنْتَرُّهُمْ رَبُّهُمْ بِرَحْمَةٍ مِنْهُ وَرِضْوَانٍ وَجَنَّاتٍ لَهُمْ فِيهَا نَجِيمٌ مُّقِيمٌ” - *Rableri onları kendi rahmeti, hoşnutluğu ve cennetleriyle müjdeliyor; onlar için orada kesintisiz nimetler vardır*²¹⁶

Rıza kavramının Kur’ân’da en çok kullanıldığı temel anlam olan hoşnutluk “رِضْوَانٍ” mastarı âyette geçmektedir.²¹⁷ Çoğu zaman bu mastarla mağfiret ve cennet nimetlerinin beraber zikredildiği görülmektedir. Hoşnutluk anlamı ifade eden farklı mastarlar olan “رَاضِيًا - مَرْضِيًا - رَاضِيَةً - مَرْضِيَةً” kalıpları kullanıldığı gibi mazi ve müzari fiil kalıpları olan “رَضِيَ- يَرْضَى” formları da birçok âyette bu anlamda zikredilmiştir.²¹⁸

1.1.3.5.2. Seçerek Beğenmek

“الْيَوْمَ اكْمَلْتُ لَكُمْ دِينَكُمْ وَأَتَمَمْتُ عَلَيْكُمْ نِعْمَتِي وَرَضِيتُ لَكُمُ الْإِسْلَامَ دِينًا” - *Bugün sizin için dininizi kemale erdirdim, size nimetimi tamamladım, sizin için din olarak İslâmiyet’i seçtim/beğendim.*²¹⁹

Bu âyette Allah’ın razı olduğu din “رَضِيتُ” terkibi ile “seçtim/beğendim” anlamında yorumlanmıştır. Burada razı olmak ile kastedilenin, seçmek²²⁰ ve beğenmek²²¹ olduğu belirtilmektedir. Âyet, aynı zamanda, “eğer sizler benim belirlediğim dinin emir ve yasaklarına uyarsanız sizden razı olurum” şeklinde de anlaşılmıştır.

²¹⁵ Ebû Hilal el-Askeri, *el-Furuk fi ’l-Luğa*, s. 165

²¹⁶ Tevbe, 9/21

²¹⁷ Bkz. Mâide, 5/2-16; Tevbe, 9/72,109; Muhammed, 47/28; Fetih, 48/29;

²¹⁸ İbn Manzûr, *Lisânü ’l-‘Arab*, c. 14, ss. 323-324

²¹⁹ Mâide, 5/3

²²⁰ Zemahşerî, *el-Keşşâf*, c. 1, s. 605

²²¹ Râzî, *Mefâtihu ’l-gayb*, c. 11, s. 289

Görüldüğü üzere razı olmak kavramına yakın olan “seçmek, tercih etmek” anlamları âyetin genelinden çıkarılmaktadır. Fakat burada Allah Teâlâ kulları için seçtiği İslâm’ı kelimenin asıl anlamı bağlamında düşünüldüğünde hoşnutluk içinde tercih ettiği görülmüştür.

1.1.3.5.3. Memnun Olarak Anlaşmak

- *وَإِذَا طَلَّقْتُمُ النِّسَاءَ فَبَلَّغُنَّ أَجَلَهُنَّ فَلَا تَعْضُلُوهُنَّ أَنْ يَنْكِحْنَ أَزْوَاجَهُنَّ إِذَا تَرَاضَوْا بَيْنَهُمْ بِالْمَعْرُوفِ* - *Kadınları boşadığımızda, onlar da bekleme sürelerini tamamladıklarında, aralarında mâkul ve meşrû ölçülerde anlaştıkları takdirde boşayan kocalarıyla yeniden evlenmelerine engel olmayın.*²²²

Karşılıklı rıza üzerinde anlaşmayı ifade eden “إِذَا تَرَاضَوْا” terkihi bize burada anlaşmanın her iki tarafın da memnuniyetiyle gerçekleştiğini ifade etmektedir. Burada, boşanarak ayrılan ve tekrar yeni bir nikâhla bir araya gelmek isteyen karı-koca için oluşabilecek manileri ve baskıları yok etmek hedeflenmiştir. Eşlerin anlaşarak yeniden bir araya gelmek istedikleri takdirde velilerin engel olmasının önüne geçilmiştir. Bu durum “إِذَا تَرَاضَوْا” terkihi ile ifade edilmiştir.²²³

1.1.3.6. “قِسْطٌ” Mastarı

لَقَدْ أَرْسَلْنَا رُسُلَنَا بِالْبَيِّنَاتِ وَأَنْزَلْنَا مَعَهُمُ الْكِتَابَ وَالْمِيزَانَ لِيَقُومَ النَّاسُ بِالْقِسْطِ وَأَنْزَلْنَا الْحَدِيدَ فِيهِ بَأْسٌ شَدِيدٌ " - *Ant olsun biz peygamberlerimizi açık kanıtlarla gönderdik, beraberlerinde kitap ve adalet terazisini de indirdik ki insanlar hakkaniyete uygun davranınsınlar. Bir de demiri indirdik ki onda büyük bir güç ve insanlar için yararlar vardır. Böylece Allah, görmeden iman ederek kendisine ve peygamberlerine yardım edecekleri ortaya çıkaracaktır. Şüphesiz Allah güçlüdür, üstündür.*²²⁴

Sözlükte “قِسْطٌ” kelimesi ile ilk olarak “pay, hisse, ölçü, insafli olma, adalet, adaletli pay” anlamları ifade edilir. Kelime, isim olarak kullanıldığında “adalet” manasına gelir. Master olarak kullanıldığında zıt anlamlı kelimelerden (ezdâd) hem

²²² Bakara, 2/232

²²³ Sâbûnî, *Safvetü 't-tefâsîr*, c. 1, s. 133

²²⁴ Hadîd, 57/25

“adaletli olma, birine hakkını ve payını âdil bir şekilde verme” hem de “adaletsizlik yapma, birine hak ettiği payı vermeme” anlamına gelir. Bir ölçü birimi olan sâin yarısı tutarındaki birimine de “قَسَطٌ” denmektedir. Aynı kökten gelen “القَسَاطُ” âdil olmak, “قَسَطٌ” ve “قَسُوطٌ” zalim olma, haksızlık etme; “قَاسِطٌ” zalim, haksızlık eden, “مُقْسِطٌ” adaletli olan, herkese hakkını ve payını âdil bir şekilde veren ve “تَقْسِيطٌ” borcu belli zaman dilimlerine bölerek ödenmek üzere eşit miktarlara ayırma manasına gelmektedir.²²⁵

Kur’ân’da “قَسَطٌ” kelimesi on beş âyette “adalet” manasına gelmekte, on âyette de farklı türevleri ile adalet anlamına yakın manalar ifade etmektedir. Bu âyetlerin bazılarında “بِالْقِسْطِ” kelimesi ile Allah’ın insanlara adaletle muamele edeceği bildirilmektedir.²²⁶ Adalet ilkesi İslâm’ın temel ahlâk ve hukuk ilkelerinden biridir. Kur’ân’da Allah için hakkı ayakta tutan, adaletle şahitlik eden kimseler olmak emredilmektedir. Adalet ve hukuk karşısındaki muhatap kişi veya topluluğa karşı duyulan olumsuz bir duygunun etkisi ile adaletsiz davranmaya gidilmemesinin altı çizilir. Benzer uyarı, başka bir âyette anne-baba gibi çok yakın akrabaların veya zengin-fakir ayırımı yapmadan adalet üzere olunmasını ve şahitliğin ne olursa olsun haktan yana yapılmasına dikkat çeker.²²⁷

“قَسَطٌ” ve “عَدْلٌ” kelimeleri anlamca yakın olmakla beraber; “قَسَطٌ” apaçık somut bir adaleti ifade etmiştir. Bu yönü ile terazinin ve ölçme işleminin adı olmuştur. “قَسَطٌ” kelimesinin hisse anlamında kullanılması ise paylaştırmanın herhangi bir şüpheye mahal vermeden net olmasını göstermektedir. Bu bağlamda “عَدْلٌ” adalet soyut ve daha geniş bir kavram olarak “قَسَطٌ” kelimesinden farklı olduğu düşünülmüştür.²²⁸

Âyetlerde geçen “قَسَطٌ” kelimesi ve taşıdığı manalar şunlardır:

1.1.3.6.1. Adalet

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا كُونُوا قَوَّامِينَ بِالْقِسْطِ شُهَدَاءَ لِلَّهِ وَلَوْ عَلَىٰ أَنفُسِكُمْ أَوِ الْوَالِدِينَ وَالْأَقْرَبِينَ إِن يَكُنْ غَنِيًّا أَوْ
فقيراً فَإِنَّهُ أَوْلَىٰ بِهِمَا فَلَا تَتَّبِعُوا الْهَوَىَٰ أَنْ تَعْدِلُوا وَإِنْ تَلَوُّوا أَوْ تَعْرَضُوا فَإِنَّ اللَّهَ كَانَ بِمَا تَعْمَلُونَ خَبِيرًا - *Ey iman*

²²⁵ Ebû Nâsir İsmâil b. Hammâd el-Cevherî, *Tâcû'l-luga ve Sihâhu'l-'Arabiyye*, thk. Ahmed Abdülğafur Attâr, Dâru'l-İlim, Beyrut, 1987, c. 3, s. 1152; Ferâhîdî, *Kitâbü'l-'Ayn*, c. 5, s. 71; İbn Manzûr, *Lisânü'l-'Arab*, c. 7, ss. 379-377;

²²⁶ Bkz. Yûnus, 10/4, 47; Enbiyâ, 21/47; Mâide, 5/8

²²⁷ Mustafa Çağrı, “Kıst”, *DİA*, Ankara, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2002, c. 25, ss. 502-503

²²⁸ Ebû Hilâl el-Askerî, *el-Furûk fi'l-Luğa*, s. 345

*edenler! Kendinizin veya anne babanızın ve akrabanızın aleyhine de olsa adaletten asla ayrılmayan, Allah için şahitlik eden kimseler olun. (İnsanlar) zengin olsunlar, yoksul olsunlar Allah onlara sizden daha yakındır. Öyleyse siz hislerinize uyup adaletten ayrılmayın. Eğer adaletten sapar veya üzerinize düşeni yapmaktan geri durursanız bilin ki Allah yaptığımız her şeyden haberdardır.”*²²⁹

Bu âyetten önceki âyetlerde adaletle davranılması emir olarak geçmektedir. Nitekim yetim kızlar hakkında, onların mallarını teslim ederken şahit tutma emri gibi âyetler adaletli olmayı ve şahitliğin önemini ortaya koymuştur.²³⁰ Sûre devamında eşler arası hukuktan bahsetmekte ve farklı inançtaki bir kişinin hukukunu korumanın gerekliliğini izah etmiştir. Yukarıdaki âyette kişinin, adaleti kendi aleyhine olduğunda bile gözetmesi gerektiği “كُونُوا قَوَّامِينَ بِالْقِسْطِ” cümlesi ile ifade edilmekte ve mana “قَوَّامِينَ” mübalağa sigası ile güçlendirilmiştir. Lehte veya aleyhte, adaletin hayatın her alanında yer alması gerektiği vurgulanmıştır.²³¹

1.1.3.6.2. Adaletle Ölçmek

*“واقيموا الوزن بالقسط ولا تحسروا الميزان - Ölçüyü düzgün tutasınız ve eksik tartmayasınız.”*²³²

Yukarıda da ifade edildiği üzere “قِسْطٌ” kelimesi Kur’ân’da birçok âyette “الْوَزْنُ -” kelimeleri ile birlikte geçmektedir. Kelime yakın anlamlı olan “عدل” kavramından farklı olarak somut ve net bir adaleti ifade etmektedir. Bu bağlamda “التارتمة -الوزن” eyleminin “قِسْطٌ” kelimesi ile beraber ifade edilmesi anlamca uygunluk arz etmektedir.²³³

1.1.3.6.3. Tartı/Terazi

*“واوفوا الكيل إذا كئتم وزنوا بالقسط المستقيم ذلك خير واحسن توفياً - Ölçtüğümüz zaman tastamam ölçün ve doğru terazi ile tartın. Bu hem daha iyidir hem de sonucu daha güzeldir.”*²³⁴

²²⁹ Nisâ, 4/135

²³⁰ Nisâ, 4/3,6

²³¹ Râzî, *Mefâtihu 'l-gayb*, c. 11, ss. 240-241

²³² Rahmân, 55/9

²³³ Ebû Hilâl el-Askerî, *el-Furûk fi 'l-Luğa*, s. 345

²³⁴ İsrâ,17/35; ayrıca bkz. Şuarâ,26/182

“قِسْطٌ” kökünden türeyen “قِسْطَاسٌ” kelimesi sözlükte hassas ve mazbut ölçüm yapan terazi aleti manasına gelmektedir.²³⁵ Tartı/terazi anlamına gelen “قِسْطَاسٌ” kelimesi için kelimenin aslının Yunanca olduğunu ve sonradan Arapçaya geçtiğini söyleyen müfessirler de olmuştur.²³⁶

1.1.3.6.4. Âdil Davrananlar

“وَإِنْ حَكَمْتَ فَأَحْكُم بَيْنَهُم بِالْقِسْطِ إِنَّ اللَّهَ يُحِبُّ الْمُقْسِطِينَ” - *Eğer hüküm verirsen aralarında adaletle hükmet. Şüphesiz Allah âdil olanları sever.*²³⁷

Kişi âdil davrandığı zaman “أَقْسَطُ الرَّجُلُ” denilir. Bu kalıptan türeyen ismi fâil sigası olan “مُقْسِطٌ” kelimesi “adaletli, âdil olan, hak sahibine hakkını âdil bir şekilde veren kişi” manasındadır. “مُقْسِطٌ” ism-i fâili bu anlamı ile birçok âyette çoğul kalıbı olan “الْمُقْسِطِينَ” şekli ile geçmektedir.²³⁸ Nüzul sebebi bağlamında âyet Hz. Peygamber’e herhangi bir grubun çıkarları doğrultusunda değil, mutlak adalet ile hükmetmesini emretmektedir.²³⁹

1.1.3.6.5. Zalim Olan/ Hak Yoldan Sapan

“وَإِنَّمَا مَثَلُ الْمُتَسَلِّمُونَ وَمَثَلُ الْقَاسِطُونَ فَمَنْ اسْلَمَ فَأُولَئِكَ تَحَرَّوْا رَشَدًا (14) وَأَمَّا الْقَاسِطُونَ فَكَانُوا لِجَهَنَّمَ حَطَبًا”
“*Aramızda ilâhî emirlere boyun eğenler var ama hak yoldan sapanlarımız da var. Boyun eğenler doğru yolu hedeflemişlerdir. Hak yoldan sapanlar ise cehennemin yakıtı olmuşlardır.*”²⁴⁰

Kişi zulmedip haktan saptığında “قَسِطُ الرَّجُلِ” denir. “قَاسِطٌ” ismi fâili yoldan çıkan, zulmeden, haktan sapan demektir. Âyette bu kavram çoğul kalıbında “قَاسِطُونَ - *hak yoldan sapanlar*” şeklinde “مُسَلِّمُونَ - *hakka teslim olanlar*”ın zıddı olarak kullanılmıştır. “Hak yoldan sapanlar” manasındaki “قَاسِطُونَ”dan maksat inanç ve amelde doğruluktan, adaletten sapan kimseler kastedilmiştir. Özellikle Allah’ı inkâr etmekle hem hakikat çizgisinden saptıkları hem de böylece kendilerine haksızlık

²³⁵ İbn Manzûr, *Lisânü'l-'Arab*, c. 7, ss. 377-379

²³⁶ İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve-tenvîr*, c. 15, s. 98

²³⁷ Mâide, 5/42; Ayrıca bkz. Hucurât, 49/9; Mümtehine, 60/8

²³⁸ Ferâhîdî, *Kitâbü'l-'Ayn*, c. 5, s. 71; İbn Manzûr, *Lisânü'l-'Arab*, c. 7, ss. 377-379

²³⁹ Taberî, *Cami'ü'l-beyân*, c. 10, s. 335

²⁴⁰ Cin, 72/14-15

ettikleri için âyette “zalimler” anlamına gelen “قٰلِیْبُون” sıfatıyla nitelendirilmişlerdir.

241

²⁴¹ Kurtubî, *el-Câmi` li-Ahkâmi`l-Kur`ân*, c. 19, s. 17

İKİNCİ BÖLÜM

1. HADİD SÛRESİNİN BELÂGAT AÇISINDAN ANALİZİ

Bu bölümde belâgat ilmi; önce mahiyeti, doğuşu ve gelişimi açısından değerlendirilecek, sonra Hadîd Sûresi'nin ihtiva ettiği belâgat sanatları incelenecektir.

1.1. BELÂGAT İLMİNE GENEL BİR BAKIŞ

Lügat ve terim olarak “belâgat” kelimesi “بَلَّغَ” kökünden türemiş bir kelimedir. Bu kelime “ulaşmak, olgunlaşmak, erişkinlik çağına ermek” gibi anlamlara gelmektedir.²⁴² Ama kelime daha sonra farklı etimolojik anlamlar kazanmıştır. Sözlükte sözün fasih ve açık seçik olması anlamında kullanılır. Belâgat kelimesi, terim anlamda “insanoğluna verilmiş fitri meleke” anlamına gelmektedir. Allahu Teâla'nın “*O insanı yarattı, ona beyanı (düşünceyi açıklamayı) öğretti.*”²⁴³ sözünde bu manada kullanılmıştır. Ama zamanla bir ifade sanatı olarak müstakil bir ilim haline dönüşmüştür. Belâgat bir ilim dalı olmadan önce sözlü ve yazılı ifade biçimlerinde var olan ama adı konulmamış bir olguydu.

İlk dönem kaynaklarda daha çok güzel konuşma yeteneği olarak isimlendirilen belâgat, sonraki süreçlerde kavramlaşarak “güzel konuşmanın usulleri” anlamını kazanmıştır. Nitekim bu alanda yazılan ilk dönem eserlerde belâgat kelimesi “*Lafızla mananın güzellikte birbiriyle yarışması, yani manadan önce lafzın kulağa, lafızdan önce de mananın zihne süratle ulaşması*”²⁴⁴ ve “*Manayı güzel ve uygun ifadelerle zihinlere ulaştırmak*”²⁴⁵ şeklinde tarif edilmiştir. Zamanla gelişerek fasih, anlaşılır,

²⁴² İbn Manzûr, *Lisanü'l-'Arab*, “بَلَّغَ md.” c. 8, s. 419

²⁴³ Rahmân, 55/3-4

²⁴⁴ Ebû Osmân Amr b. Bahr b. Mahbûb el-Câhız el-Kinânî, *el-Beyân ve 't-tebyîn*, Dâru'l-Mektebetü'l-Hilâl, Beyrut, 2002, c. 1, s. 113

²⁴⁵ Ebü'l-Hasen Alî b. İsâ b. Alî er-Rummânî el-Bağdâdî, *en-Nüket fi 'câzi'l-Kur'ân*, thk. M. Halefullah -M. Zağlûl Sellâm, Dâru'l-Meârif, Mısır, 1976, ss. 75-76

tesirli, güzel, akıcı ve düzgün konuşma sanatıyla bunun usullerini izah eden ve öğreten meânî, beyân ve bedî‘ olmak üzere üç bölümden oluşan bir ilim dalı olarak ifade edilmiştir.²⁴⁶

Kur’ân’ın nazil olduğu ilk dönem Arap toplumunda sözlü edebiyatın öne çıktığını, Arap şairlerin ve hatiplerin çok etkili olduklarını ve Kur’ân’ın da muhataplarının bu edebi zevklerine etkileyici bir üslûpla hitap ettiği bilinmektedir.²⁴⁷ Arap edebiyatında belâgat önce edebi tenkit yöntemiyle başlamıştır. Ancak Arap belâgatinin müstakil bir ilim dalına dönüşmesi ve gelişmesi özellikle Kur’ân’ın nüzulünden sonraki süreçlerde başlamıştır. Bu bağlamda İslâm âlimleri özellikle Kur’ân’ın i‘cazını anlatmak ve anlaşılmasını kolaylaştırmak için dilsel analizler yapmışlardır. Zamanla bu alanda yazılan eserlerde, belâgat kelimesi yerine farklı terimler kullanılmış ise de bu terimler Arap belâgatinin temelini oluşturmuştur. Tarihsel seyir içinde belâgat ilkeleri, temel kavramları ve metodolojisi ile kavramsal bir zemine oturmuştur. Bu döneme kadar ihtiva ettiği konular ile bağlantılı olarak “*beyân ve tebyîn, bedî‘, nakdü’ş-şi‘r, es-sinâateyn (şiiir ve nesir sanatı), fesahât, belâgat ve i‘caz delilleri, meânî ve beyân, belâgat*” gibi çeşitli adlar ile anılmıştır. Bu tanımlamalar daha sonra en kapsamlı olan belâgat kavramı ile tanımlanmıştır.²⁴⁸

Belâgat müstakil bir ilim dalına dönüşünceye kadar bu süreç zarfında birçok edebi eser telif edilmiştir. Bu eserlerin başında “*el-Beyân ve t-tebyîn*” adlı eseri ile ilk adımı atan âlimin Câhız olduğu söylenebilir. Onu da İbnü’l-Mu‘tez’in (ö. 296/908) “*el-Bedî‘*” adlı eseri bu alanda temel eser olarak takip etmiştir. Bu eserde İbnü’l Mu‘tez döneminin şair ve edipleri tarafından kullanılan edebi ve sanatsal konuları bir arada okuyucuya sunmuştur. Sonraki süreçlerde belâgat alanında Ebü’l-Ferec Kudâme b. Ca‘fer el-Kâtib’in (ö. 337/948) “*Nakdü’ş-şi‘r*”, Ebû Hilâl Hasan b. Abdullah el-Askerî’nin (ö. 395/1005) “*Kitâbü’s-sinâ‘ateyn*”, Ebû Ali el-Hasan b. Reşîk el-Kayrani’nin (ö. 463/1073) “*el-Umde fi sinâati’ş-şi‘ri ve nakdihî*” adlı eseri ile İbn Sinan el-Hafâcî’nin (ö. 466/1073) “*Sirru’l-fesâha*”sı gibi telif edilen eserler belâgat ilminin gelişmesinde ve müstakil bir ilim dalına dönüşmesine katkı sağlamıştır.

²⁴⁶ Hulusi Kılıç, “Belâgat”, *DİA*, İstanbul, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1992, c. 5, ss. 380-381

²⁴⁷ Bkz. Bakara, 2/204; Ahzâb, 33/19; Zuhuf, 43/50.

²⁴⁸ Hulusi Kılıç, “Belâgat”, *DİA*, İstanbul, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1992, c. 5, s. 381; Nasrullah Hacımuftuoğlu, *İ‘caz ve Belâgat Deyimleri, Ekev Yayınevi, Erzurum, 2001*, ss. 18-19

Belâgat ilminde ilk sistemli eser olan ve aynı zamanda üzerinde ciddi çalışmalar yapılarak şerhler ve ihtisarlar yazılan eserlerin başında Sekkâkî'nin "*Miftâhu'l-'ulûm*" adlı eseri gelmektedir. Sekkâkî, eserinin üçüncü bölümünde belâgat ilmini sistematik bir şekilde ele alarak bu ilme metodolojik bir yaklaşım kazandırmıştır.²⁴⁹

Günümüzde ise belâgat alanında Mustafa Sadık er-Râfî'nin "*İ'câzü'l-Kur'ân*", Ahmed el-Hâşimi'nin "*Cevâhirü'l-belâğa*"sı, Ahmed Mustafa el-Merâği'nin "*Ulümü'l-belâğa*"sı ve Emin el-Hûlî'nin "*Fennü'l-kavl*"i, gibi birçok eser yazılmıştır.

Yukarıda da değinildiği üzere Arap belâgatinin gelişimindeki ana faktör İslam âlimlerinin Kur'ân'ı anlama ve Kur'ân'ın i'câzını ispatlama gayretidir. Kur'ân'da da bu duruma birçok âyet işaret etmektedir.²⁵⁰ Kur'ân'ın ilk nazil olma sürecinde Araplar edebiyat ve belâgatte zirve bir dönemde sayılıyorlardı. Kur'ân hitap ettiği bu kitlenin edebi zevklerini göz ardı etmeden ve düşünsel anlamda tefekküre sevk edecek bir derinlikte, Allah tarafından, Arapça olarak nazil olmuştur. Dolayısıyla ilk dönem Araplar Kur'ân'ın bu yönünün farkında olarak Kur'ân'ı dinlemiş, okumuş ve anlamışlardı. Hatta müşriklerin bu mucize hitap karşısında vahyi sihre benzetmelerinin asıl nedeni de Kur'ân'ı dinlerken buldukları ruhsal farkındalıklarıydı.²⁵¹ Vahiy, karşısında iman etmeyen, büyülenmiş bu kitleye yersiz ithamlarını ispata çağırılmış ve onlara meydan okumuştur.²⁵² Sözlü edebiyatta mahir, fesahat ve belâgatte zirvede olan Arap şair ve hatiplerinin, yirmi üç yıl gibi uzun bir süre içinde, vahyin her türlü meydan okuması karşısında cevapsız kalması, bir karşılık verememesi, Kur'ân'ın ilahi kaynaklı ve mucizevi bir kitap olduğunun en kuvvetli ispatı ve delilidir.²⁵³ Dolayısıyla İslâm âlimleri sonraki süreçlerde Kur'ân'ın da işaret ettiği bu mu'ciz beyanın üstünlüğünü ve inceliklerini anlatmak ve ispat etmek üzere önemli eserler telif etmişlerdir.

Belâgat ilmi yukarıda izah edilen hususlara ilaveten Kur'ân tefsirinde, fıkhi konuların izahında, helal- haram gibi hüküm istinbâtını belirleme ilmi olan fıkıh usulünde de ciddi öneme haiz bir ilim dalı olmuştur.

²⁴⁹ Nasrullah Hacımüftüoğlu, "*Bedî*", *DİA*, İstanbul, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1992, c. 5, ss. 320-322.

²⁵⁰ Bkz. Yûsuf, 12/2

²⁵¹ Bkz. Müddessir, 74/24

²⁵² Bkz. Bakara, 2/23-24

²⁵³ Nasrullah Hacımüftüoğlu, *Kur'ân'ın Belâgatı ve İ'câzi Üzerine*, Ekev Yayınevi, Erzurum, 2001, s. 135

Belâgat ilmi “*meânî, beyân ve bedî*” olmak üzere üç ana başlıktan oluşmaktadır. Bu bölümde Hadîd Sûresi bu başlıklar çerçevesinde incelenecektir.

1.1.1. MEÂNÎ İLMİ

Meânî ilmi için belâgat kitaplarında, “*Muktezay-ı hale uygun söz söylerken hatadan sakınmak için kelamın terkiplerindeki özellikleri araştırmaktır.*”²⁵⁴ denildiği gibi “*Muktezay-ı hale göre söylenen Arapça sözlerin durumunu kendisi vasıtasıyla bilindiği ilimdir.*”²⁵⁵ şeklinde tarif edilmiştir. Bu tanımlamalara göre meânî ilmini kısaca, lafzın ve cümlenin uygun zeminde ve zamanda söylenilmesi şeklinde tarif etmek mümkündür.

Arap dilinin tarihsel gelişiminde gramer analizlerinin yapıldığı ve bu alanda günümüze ulaşan ilk eserin Sîbeveyhi (ö. 180/796)’nin *el-Kitâb*’ının olduğu kabul edilmiştir. Bu bağlamda meânî ilmini ilgilendiren cümle tahlilleriyle cümlelerdeki takdîm-tehîr, tarif-tenkir, hazif ve bazı edatların anlamları gibi konulara yer vermesi sebebi ile Sîbeveyhi meânî ilminin kurucusu olarak kabul edilmiştir. Sibeveyhi’nin ele aldığı konulara paralel konuları, Ferrâ (ö. 207/822)’nin *Me’âni’l-Kur’ân*’ı, Ebû Ubeyde (ö. 209/824 [?])’nin *Mecâzi’l-Kur’ân*’ı, İbn Kuteybe (ö. 276/889)’nin *Te’vîli Müşkili’l-Kur’ân*’ı, Müberred (ö. 286/900)’in *el-Kâmil*’i ve Sa’leb (ö. 291/904)’in *Kavâ’idü’s-Şi’r*’inde de dağınık olarak bulmak mümkündür.

Kazvînî, *Telhîsü’l-miftâh*’ında ve onun şerhi mahiyetindeki *el-Îzâh fi’ulûmi’l-belâga*’sında kendisinden sonra gelen belâgat âlimlerini etkileyecek birçok yenilikler yapmıştır. Yukarıda da ifade edildiği gibi Kazvînî meânî ilmini “*Lafızların muktezâ-i hâle uygunluğunu sağlayan durumlarını inceleyen ilim.*” şeklinde izah etmiştir.²⁵⁶ Bu kısa girişten sonra Hadîd Sûresi’nde geçen meânî ilminin emir, nehiy, istifhâm, nida, itnâb, iltifat, takdîm, te’hir, zikir, hazif ve kasr gibi üslupları ele alınacaktır.

²⁵⁴ Ebû Ya’kûb es-Sekkâkî, *Miftâhu’l-’ulûm*, Dâru’l-Kütübü’l-’İlmiyye, Beyrut/Lübnan, 2. Bsk., 1987, s. 161

²⁵⁵ Ebû’l-Meâlî Celâlüddîn el-Hatîb Muhammed b. Abdirrahmân b. Ömer b. Ahmed el-Kazvînî, *el-Îzâh fi’ulûmi’l-belâga*, thk. M. Abdülmün’im Hafâcî, Dâru’l-Ceyl, Beyrut, trs., 3. Bsk., c. 1, s. 52

²⁵⁶ İsmail Durmuş, “Meânî”, *DİA*, Ankara, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2003, c. 28, ss. 204-206

1.1.1.1. Emir Üslubu

Lügat ve nahiv âlimlerine göre emir, üst bir makamın (isti'la/otorite) bir işin yapılmasını alt bir makamdan istemesidir.²⁵⁷ Emir anlamı ifade eden dört kalıbı Sîbeveyhi “*el-Kitâb*” adlı eserinde tek başlık altında ilk defa bir araya getirerek incelemiştir. Bu kalıplar: a) Emr-i hazır kalıbı “أَفْعَلْ”, b) Kendine lamu'l-emir ilave edilen “emr-i gâib” kipi olan muzari fiili “لِيَفْعَلْ”, c) “أَدْرِكْ - *idrak et*” anlamında olan “تَرَاكْ” gibi emir manasına gelen isim fiiller, d) Emir anlamında kullanılan mastarlar “وَبِأَوْلَادِيْنَ إِحْسَانًا” örneğinde olduğu gibi dört kip kullanılmaktadır.²⁵⁸

Özellikle Hadîd Sûresi’nde tespit ettiğimiz ve inceleyeceğimiz emir kipleri, emir sigası olan “أَفْعَلْ” kalıplardır. Emir üslubu bir ifade sanatı olarak gerçek anlamı dışında da kullanılmaktadır. Cümlenin bütününden yola çıkılarak farklı anlamlara gelen bu üslup ile *dua*, *iltimas (istek)*, *temenni*, *tehdit*, *ta'ciz (âciz bırakma)*, *tesviye (eşitlik)*, *teshîr (küçümseme)*, *ibâhe (mübahlık)*, *ihâne (hor görme)*, *irşâd (doğru yolu gösterme)* ve *te'dîb (terbiye etme)* gibi amaçlar hedeflenir.²⁵⁹

Bu sûrede tek bir emir kipi kullanıldığı ve bu emir kipi ile de fiil talep edildiği görülmektedir. Genel olarak sûrede geçen emirler muhataptan bir eylemin yerine getirilmesini talep etmektedir.²⁶⁰ Sûredeki bu kullanımlar örnekler üzerinden incelenmiştir.

1.1.1.1.1. Gerçek Anlam/İstimirar

“*Allah'a - آمَنُوا بِاللَّهِ وَرَسُولِهِ وَأَنْفَقُوا مِمَّا جَعَلَكُمْ مُسْتَخْلِفِينَ فِيهِ فَالَّذِينَ آمَنُوا مِنْكُمْ وَأَنْفَقُوا لَهُمْ أَجْرٌ كَبِيرٌ*” ve *resulüne iman edin; O'nun size emanet olarak verdiklerinden, başkaları için de harcamın. İçinizden iman edip böyle harcamada bulunanlara büyük mükâfat vardır.*”²⁶¹

Bu âyette emir üslubu hakiki anlamının yanı sıra “istimirar” manasında da kullanılmaktadır. Hitap genel olarak alındığında “آمَنُوا - *iman edin*” emir sigası gerçek

²⁵⁷ Kazvîni, *el-Îzâh*, c. 3, s.86

²⁵⁸ Sîbeveyhi Amr b. Osmân b. Kanber el-Hârisî, *el-Kitâb*, thk. Abdusselam Muhammed Hârûn, Mektebetü'l-Hânecî, Kahire, 1988, 3. Bsk, c. 1, ss. 137-142

²⁵⁹ Osman Ertuğrul, “Belâgatta Meânî İlmi”, *Iğdır Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, sy. 5, Nisan, 2015, ss. 155-180

²⁶⁰ Sâmerrâî, *Meânî'n-nahvi*, Dâru'l-Fikir, Ürdün, 2000, 1. Bsk, c. 4, s. 30

²⁶¹ Hadîd, 57/7

anlamda bir emir ifade eder. Yani muhataplardan “Allah’ın bir ve Muhammed (a.s)’ın Allah’ın resulü olduğunu tasdik etmeleri istenmektedir. Bununla beraber hitabın müminlere özel olması durumunda emir gerçek manası ile birlikte istimrar anlamı ifade eder.²⁶² Yani iman etmede devam ve sebat istenmektedir. İbn Âşûr ise “آمِنُوا - *iman edin*” deki emirin müşriklere yöneltildiğini ve gerçek anlamda bir emir olduğunu belirtmiştir.²⁶³

Âyette geçen ikinci emir “انْفِقُوا - *infak edin*” ile kastedilen, farz kılınan zekâttır.²⁶⁴ Müfessirlerden Râzî: “Allah insanlara önce kendisine iman ve itaat etmelerini istemiştir. Daha sonra ise kendilerine emanet edilen dünya malını Allah yolunda infak etmelerini emretmiştir. Bu mana ışığında buradaki “انْفِقُوا” emrinin gerçek anlam ifade ettiği görülmektedir.”²⁶⁵

1.1.1.1.2. İstihza/Teshir

يَوْمَ يَقُولُ الْمُنَافِقُونَ وَالْمُنَافِقَاتُ لِلَّذِينَ آمَنُوا انظُرُونَا نَقْتِسِبْ مِنْ نُورِكُمْ قِيلَ ارْجِعُوا وَرَاعِكُمْ فَأَلْتَمِسُوا نُورًا “*O gün münafık erkekler ve münafık kadınlar iman edenlere şöyle diyecekler: "Bizi bekleyin de yetişip murumuzdan bir parça alalım." Şöyle denecek: "Geriye dönün de başka bir nur arayın!" Ve hemen aralarına kapısı da olan bir duvar çöker; duvarın iç tarafında rahmet, kendilerine bakan dış tarafında ise azap vardır.*”²⁶⁶

Âyette geçen “انظُرُوا,- *bekleyin*” “ارْجِعُوا - *dönün*” “الْتَمِسُوا - *arayın*” fiilleri emir kipleridir. Zemahşerî “Dünyaya dönün, nurun sebebi olan imanı elde edin ve tövbe edin. Bizden uzaklaşarak başka bir nur arayın. Bu nurdan nasibiniz yoktur.”²⁶⁷ şeklinde âyeti yorumlamıştır. Emirlerin istihza/teshir amaçlı olarak yapıldığı manadan anlaşılmaktadır.²⁶⁸ Çünkü bu saatten sonra yeniden iman etmeleri ve tövbe edip salih

²⁶² İbn Atıyye Ebû Muhammed Abdülhak b. Gâlib b. Abdırrahmân b. Gâlib el-Muhâribî el-Gırnâtî el-Endelüsî, *el-Muharrerü'l-vecîz fî Tefsiri'l-Kitâbi'l-Azîz*, thk. Abdusselam Abdüşşafî Muhammed, Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, 1. Bsk., Beyrut, 2001, c. 5, s. 258; eş-Şevkânî es-San'ânî el-Yemenî, *Fethü'l-kadir*, c. 5, s. 200

²⁶³ İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve't-tenvîr*, c. 27, s. 368

²⁶⁴ Kurtubî, *el-Câmi li Ahkâmi'l-Kur'ân*, c. 17, s. 238

²⁶⁵ Râzî, *Mefâtihu'l-gayb* c. 29, s. 450

²⁶⁶ Hadîd, 57/13

²⁶⁷ Zemahşerî, *el-Keşşâf*, c. 4, s. 475

²⁶⁸ Mahallî, Süyûtî, *Tefsiri'l-Celaleyn*, s. 721

amel işleme imkânları yoktur. Bu durum âyette geçen emirlerin hakiki anlamı dışında istihza/teshir amaçlı olarak kullanıldığını izah etmektedir.

1.1.1.1.3. Gerçek anlam ve tezkir /tenbih

“إِغْلَمُوا أَنَّ اللَّهَ يُحْيِي الْأَرْضَ بَعْدَ مَوْتِهَا قَدْ بَيَّنَّا لَكُمُ الْآيَاتِ لَعَلَّكُمْ تَعْقِلُونَ” - *Bilin ki Allah, ölmüş toprağa yeniden hayat verir. Şüphesiz biz, düşünesiniz diye delilleri bir bir açıklamışızdır.*”²⁶⁹

“إِغْلَمُوا أَنَّمَا الْحَيَاةُ الدُّنْيَا لَعِبٌ وَلَهُمْ زِينَةٌ وَتَفَاخُرٌ بَيْنَكُمْ وَتَكَاثُرٌ فِي الْأَمْوَالِ وَالْأَوْلَادِ” - *Bilin ki dünya hayatı, bir oyun, bir eğlence, bir gösteriş, aranızda bir övünme, mal ve evlâтта bir çokluk yarışından ibarettir.*”²⁷⁰

Her iki âyette de geçen “إِغْلَمُوا - bilin” kelimesi, emir fiil sigasıdır. İkisi de gerçek anlam ifade etmektedir. Çünkü yüce üst makamdan yani Allah’tan, edna olan alt makama yani kula hitaptır. Bu emir, insana dünyanın geçici ve fani olduğunu bildirirken, insanın kalıcı olana itibar etmesi gerektiğini söyleyen bir öğüt ve bir uyarı olarak kullanılmıştır. İkinci âyetteki emir ise öldüren, dirilten, emreden ve nehyeden azamet sahibi yaratıcıyı hatırlatmak için gelmiştir. Buradaki emirler hakiki anlamı ile beraber tezkir (hatırlatma) ve tenbih (uyarma) amacı ile inananları tefekküre davet etmektedir.²⁷¹

1.1.1.1.4. Gerçek Anlam ve Teşvik

“سَابِقُوا إِلَىٰ مَغْفِرَةٍ مِّن رَّبِّكُمْ وَجَنَّةٍ عَرْضُهَا كَعَرْضِ السَّمَاءِ وَالْأَرْضِ أُعِدَّتْ لِلَّذِينَ آمَنُوا بِاللَّهِ وَرُسُلِهِ” - *Genişliği gökle yerin genişliği gibi olup Allah’a ve peygamberlerine iman edenler için hazırlanmış bulunan cennete ve Rabb’inizin bağışlamasına erişebilmek için yarışın.*”²⁷²

Âyetteki emir sigası “سَابِقُوا - yarışın” kelimesidir. Gerçek anlamı ile beraber teşvik amaçlı olduğu görülmektedir. Kur’ân’da söz konusu bu emir başka âyetlerde “السَّابِقُ - yarış” veya “التَّسَابُقُ - birbiri ile yarışmak” gibi kelimelerle de ifade

²⁶⁹ Hadîd, 57/17

²⁷⁰ Hadîd, 57/20

²⁷¹ Kasım Fethi Süleyman, Sûretü'l-Hadîd, *Mecelletü't-terbiyeti ve 'l-'ilim*, Câmi'atü'l-Musul, c. 17, sy. 1, ss. 122-190, 2010

²⁷² Hadîd,57/21

edilmiştir.²⁷³ Yarışmanın istenmesi mağfiretin, cennetin talebiyle alakalı olarak, ahirete yönelik çabaları teşvik amaçlıdır.

1.1.1.1.5. İstikrar/Sebat

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا اتَّقُوا اللَّهَ وَآمِنُوا بِرَسُولِهِ يُؤْتِكُمْ كِفْلَيْنِ مِنْ رَحْمَتِهِ وَيَجْعَلْ لَكُمْ نُورًا تَمْشُونَ بِهِ وَيَعْفُورْ رَحِيمٌ لَكُمْ وَاللَّهُ غَفُورٌ رَحِيمٌ - *Ey iman edenler! Allah'a karşı takvalı olun ve resulüne iman edin ki size rahmetinden iki kat versin, aydınlığında yürüyeceğiniz bir nur lütfectsin ve sizi bağışlasın. Allah çok bağışlayıcıdır, çok merhametlidir.*²⁷⁴

Âyetteki iki kelimedede “اتَّقُوا - takvalı olun” ve “آمِنُوا - iman edin” emir sigası olarak geçmektedir. Takvaya çağıran emir nida edatından “يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا - Ey iman edenler” sonra gelmiştir. Nida Ehl-i Kitap’tan olan Musa (a.s) ve İsa (a.s)’a iman edenlere hitap olarak düşünüldüğünden “Ey Ehli kitap! Muhammed (a.s)’a iman edin ve Allah’a karşı takva sahibi olun” manasında düşünülür. Bu durumda emir gerçek anlam ifade eden bir emir olmuş olur.²⁷⁵ Nidayı Hz. Peygamber’e iman eden müminlere yönelik düşündüğümüzde emir zahir olmayan birinci manasından ikinci manasına hamledilir. Bu durumda kastedilen takva ve iman üzere daim olmak ve sebat etmektir.²⁷⁶

1.1.1.2. Nehiy Üslubu

Bir şeyin yapılmasını engelleme isteğine nehiy denir. Nehyin sözlük anlamı bir şeyin yapılmasını engellemek, yasaklamak, alıkoymaktır. Emrin zıddıdır.²⁷⁷ Tek edatı "لا الطلبيّة" yani müzari fiilin başına nehiy edatı olan "لا" edatı getirilerek yapılır. Eğer nehiy üst bir makamdan alt bir makama yapılıyorsa “لا الناهية” olarak isimlendirilir ve nehiy gerçek anlam ifade eder. Alt makamdan bir üst makama yapıldığında “لا الدعائية” olarak isimlendirilir dua ve talep bildirir. Eğer her iki tarafta eşit konumda ise buradaki nehiy iltimas “لا للاتماس” olarak isimlendirilir. “لا الطلبيّة” olarak isimlendirilmesi her üç durumu da kapsadığından daha çok tercih edilir. Çünkü her üç durumda da hedef bir

²⁷³ Sâmerriâi, *Alâ Tarîki 't-tefsîri 'l-beyânî*, c. 1, s. 281-282

²⁷⁴ Hadîd, 57/28

²⁷⁵ Zemahşerî, *el-Keşşâf*, c. 4, s. 482; İbn Atiyye, *el-Muharreru 'l-vecîz*, c. 5, s. 271

²⁷⁶ İbn Atiyye, *el-Muharreru 'l-vecîz*, c. 5, s. 271

²⁷⁷ İbn Manzûr *Lisânü 'l-'Arab*, c. 15 s. 343

şeyin olmasını engellemektir.²⁷⁸ Nehiy üslubu, belâgatte bir şeyi engellemenin dışında *dua*, *irşat* (doğru yolu gösterme), *iltimas* (istek), *temenni*, *tevbih* (azarlama), *te'yîs* (ümitsizleştirme), *tehdit*, *tahkir* ve *tesviye* (eşitlik) gibi sanatsal olgular için de kullanılabilir.

Hadîd Sûresi'nde nehiy üslubunu tek örnekte görmekteyiz.

1.1.1.2.1. Tehdit

أَلَمْ يَأْنِ لِلَّذِينَ آمَنُوا أَنْ تَخْشَعَ قُلُوبُهُمْ لِذِكْرِ اللَّهِ وَمَا نَزَلَ مِنَ الْحَقِّ وَلَا يَكُونُوا كَالَّذِينَ أُوتُوا الْكِتَابَ مِنْ قَبْلُ فَطَالَ عَلَيْهِمُ الْأَمَدُ فَقَسَتْ قُلُوبُهُمْ وَكَثِيرٌ مِنْهُمْ فَاسِقُونَ - *İman edenlerin, Allah'ı anmak ve vahyedilen gerçeği düşünmekten dolayı kalplerinin heyecanla ürperme zamanı gelmedi mi? Onlar daha önce kendilerine kitap verilmiş ve üzerlerinden uzun zaman geçip kalpleri katılaştırmış kişiler gibi olmasınlar. Onlardan birçoğu yoldan çıkmışlardır.*²⁷⁹

Bu âyetteki nehiy “ولا يَكُونُوا - *olmasınlar*” ifadesidir. Nehiy zahiri anlamıyla değil belâgat ilmindeki “tehdit” manasında kullanılmıştır. Taberî bu âyeti “Ümmeti Muhammed'den iman eden sizler kendilerine kitap olarak İncil ve Tevrat verilenler yani Yahudi ve Hristiyanlar gibi olmayın.”²⁸⁰ şeklinde izah etmiştir.

1.1.1.3. İstifhâm Üslubu

İstifhâm kelimesi muhataptan kendisini anlatmasını talep etmek üzere bir mevzuyu anlamak için soru sormayı ifade eder. Kelime “فهم - *anlamak/kavramak*” sülasi mücerredinin istifhâm babına girmesiyle anlamayı/kavramayı talep etmek anlamına gelir.²⁸¹ Kavram olarak “İstifhâm” kişinin bilmediği bir konuyu muhataptan sorarak bilgi talep etmesi veya kendisinden bir şeyi tasvir ederek bilincinde yerleştirmesini istemesi” şeklinde tanımlanmıştır.²⁸²

Arapçada cümledeki istifhâm anlamı çeşitli edatlar ile sağlanır. “أ- هل- ما- من-” gibi soru edatları Arapçada en çok kullanılan edatlardır.

²⁷⁸ Abbas Hasan, *en-Nahvü'l-vâfi*, Dâru'l-Meârif, yy., 15. Bsk., Tsz., c. 4, s. 367

²⁷⁹ Hadîd, 57/16

²⁸⁰ Taberî, *Cami'ü'l-beyân*, c. 23, s. 188

²⁸¹ İbn Manzûr, *Lisânü'l-'Arab*, c. 12, s. 459

²⁸² Ali b. Muhammed Seyîd Şerîf el-Cürânî, *Kitabü't-ta'rifât*, thk. Komisyon, Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, Beyrut-Lübnan, 1983, 1. Bsk., s. 18

Soru edatları soru anlamı ihtiva ettiği, *taaccub* (şaşkınlık), *tenbih* (uyarma), *tehdit*, *tevbih* (azarlama), *takrir* (onaylama), *inkâr* (kabul etmeme), *tecâhül* (bilmezlikten gelme), *emir* ve *teşvik* gibi değişik anlamlar ifade etmek için de kullanılmaktadır.²⁸³

Hadîd Sûresi'nde istifhâm üslubunun geçtiği birçok örnek tespit edilmiştir. Bu âyetlerde soru amacı olmakla beraber âyetin genelinden yola çıkılarak yukarıda saydığımız bazı istifhâm usullerinin de kastedildiği görülmüştür.

1.1.1.3.1. İnkâr/Tevbih

*Peygamber - وما لكم لا تؤمنون بالله والرسول يدعوكم لتؤمنوا بربكم وقد أخذ ميثاقكم إن كنتم مؤمنين - rabbinize iman etmeniz için çağrıda bulunup dururken, O da sizden kesin söz almışken -bir şeye inanmaktaysanız- ne diye O'na iman etmezsiniz? ”*²⁸⁴

“*وما لكم - ne diye O'na iman etmezsiniz?*” kelimesinde istifhâm üslubu geçmektedir. Buradaki istifhâm soru anlamı ile beraber inkâr ve tevbih (kınama) anlamında kullanılmıştır. Çünkü hitap müminlere olduğuna göre bu kınama ifade eden bir sorudur. Yani Allah'a iman etmeme hususunda hangi mazeretiniz var. Oysaki Peygamber, kesin delillerle kat'i hüccetlerle sizi rabbinize ve yaratıcınıza iman etmeye çağırıyor.²⁸⁵ İbn Âşûr ise buradaki istifhâmın tevbih ile beraber taaccub manasını da içerdiğini söylemiştir.²⁸⁶

1.1.1.3.2. Tevbih/Teşvik

وما لكم ألا تنفقوا في سبيل الله ولله ميراث السموات والأرض لا يستوي منكم من أنفق من قبل الفتح - Göklerin ve yerin tamamı zaten Allah'a kalacak olduğu halde ne diye hâlâ Allah yolunda harcama yapmıyorsunuz? İçinizden fetihten önce harcayan ve savaşanlar ötekilerle bir değildir. Onların derecesi, daha sonra harcayan ve savaşanlardan üstündür.

²⁸³ Osman Ertuğrul, “Belâgatta Meânî İlmi”, *Iğdır Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, sy. 5, Nisan, 2015, ss. 155-180

²⁸⁴ Hadîd, 57/8

²⁸⁵ Muhyiddin Derviş, *İ'râbü'l-Kur-ân ve Beyânuhû*, Dârü'l-İrşâd, Suriye/ Hamas, 1995, 4. bsk, c.9, s.455

²⁸⁶ İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve 't tenvîr*, c. 27, s. 370

*Bununla birlikte Allah her birine en güzel olanı vaad etmiştir. Allah yaptıklarınızdan tamamen haberdardır.*²⁸⁷

Burada istifhâm anlamı veren kelimeler “وما لَكُمْ إِلَّا تُنْفِقُوا - *ne diye hâlâ Allah yolunda harcama yapmıyorsunuz?*” ibaresidir. İnfakın yetersizliğini, tevbihî, bir yöntemle dile getirirken aynı zamanda Allah için infak etmeyi teşvik etmektedir. Sizi Allah yolunda infaktan alıkoyan mazeret nedir? Diyerek hem düşündüren hem de teşvik eden bir üslup kullanılmıştır.²⁸⁸ İki yönden de tevbih içermektedir. Birincisi, emrolundukları infakı terk etmeleridir. İkincisi de imandan yüz çevirmelerini reddederken, infak etmeksizin hangi şeyle Allah'a yakınlık elde edecekleri sorulmaktadır.²⁸⁹

1.1.1.3.3. Teşci'/Teşvik

*Kim Allah'a güzel bir borç verirse Allah bunu fazlasıyla öder. Ayrıca ona pek değerli bir ödül de vardır*²⁹⁰

Buradaki istifhâm “من - kim” soru edatı ile yapılmıştır. Soru anlamı olmaksızın cesaretlendirme ve teşvik amaçlı yapıldığı mananın genelinden anlaşılmaktadır.²⁹¹

1.1.1.3.4. Takrir:

*يُنَادُونَهُمْ أَلَمْ نَكُنْ مَعَكُمْ قَالُوا بَلَىٰ وَلَكِنَّكُمْ فَتَنْتُمْ أَنْفُسَكُمْ وَتَرَبَّصْتُمْ وَارْتَبْتُمْ وَغَرَّتْكُمُ الْأَمَانِيُّ حَتَّىٰ جَاءَ أَمْرُ اللَّهِ وَاللَّهُ بِاللَّغْوِ وَالرُّجُومِ عَزِيزٌ عَلِيمٌ - Münafıklar onlara, "Sizinle beraber değil miydik?" diye seslenirler. Onlar, "Evet öyleydi." derler ama siz başınızı belâya kendiniz soktumuz; fırsat kolladınız, hep şüphe içinde oldunuz ve Allah'ın emri gelip çatıncaya kadar geleceğe yönelik kuruntularınız sizi oyaladı; bundan ötürü o aldatma ustası da Allah hakkında sizi kandırıp durdu.*²⁹²

Buradaki istifhâm “أَلَمْ نَكُنْ مَعَكُمْ - Sizinle beraber değil miydik?” kelimesinde geçmektedir. Âyette, müminler ile karşılaşan münafıkların geçen zamanı geri

²⁸⁷ Hadîd, 57/10

²⁸⁸ Ebû Ca'fer Ahmed b. Muhammed b. İsmâil en-Nehhas *İ'râbü'l-Kur'an*, Dâru'l-kütübü'l-İlmiyye, Beyrut. 2000, 1. Bsk., c. 4, s. 235

²⁸⁹ Ebu's-Su'ûd, *İrşâdü'l-'akli's-selîm*, c. 8, s. 206

²⁹⁰ Hadîd, 57/11

²⁹¹ Kasım Fethi Süleyman, *Sûretü'l-Hadîd, Mecelletü't-terbiyeti ve'l-'ilim*, Câmi'atü'l-Musul, c. 17, sy. 1, ss. 122-190, 2010

²⁹² Hadîd. 57/14

getirmenin mümkün olmadığını fark ettikleri ve pişmanlıkları dile getirilmektedir. Bunu ifade etmek için inkâr, takrir ve tevbih üslupları ile beraber takrir amaçlı bir üslup kullanılmıştır.²⁹³ Aynı üslup sûrenin 16. âyetinde de geçmektedir.

أَلَمْ يَأْنِ لِلَّذِينَ آمَنُوا أَنْ تَخْتَعُّ قُلُوبُهُمْ لِذِكْرِ اللَّهِ وَمَا نَزَلَ مِنَ الْحَقِّ وَلَا يَكُونُوا كَالَّذِينَ أُوتُوا الْكِتَابَ مِنْ قَبْلُ فَطَالَ
عَلَيْهِمْ الْأَمْدُ فَكُنْتُمْ قُلُوبُهُمْ وَكَثِيرٌ مِنْهُمْ فَاسِقُونَ - İman edenlerin, Allah'ı anmak ve vahyedilen gerçeği düşünmekten dolayı kalplerinin heyecanla ürperme zamanı gelmedi mi? Onlar daha önce kendilerine kitap verilmiş ve üzerlerinden uzun zaman geçip kalpleri katılaştırmış kişiler gibi olmasınlar. Onlardan birçoğu yoldan çıkmışlardır.²⁹⁴

Âyetteki istifhâm “أَلَمْ يَأْنِ لِلَّذِينَ آمَنُوا” - *ürperme zamanı gelmedi mi?*” ibaresindedir. Bu üslup, iman edip ihmalkâr davranan müminlere takrir yöntemi ile duygusal bir zemin hazırlayarak Allah'a karşı haşyet duygusuna davet etmiştir.²⁹⁵

1.1.1.4. Nidâ Üslubu

Nidâ, kelimesi Arapçada “ندي” kökünden türemiştir; ses, seslenmek, bağırarak anlamlarına gelir.²⁹⁶ Belâgat ilminde ise hatibin, muhatap kitlenin genel durumuna uygun duygusal ve somut bir üslup ile muhataplarını hitaba yönlendirmek, dikkatli olmak, muradını tam dinlemeye davet etmek için kullandığı bir ifade sanatıdır. Nidâ üslubunda şu edatlar “أَيُّ- يَا- أَيَا- هَيَا- آ- آي- وَا- أ” kullanılır. Bu edatlar nidâ harfi, bunlardan sonra gelen ifadeler munâdâ diye isimlendirilir.²⁹⁷

Munâdâ müfred olduğu durumlarda merfu; muzâf olduğunda mansub okunur.²⁹⁸ Yakında bulunan muhataplar için edatlardan (أ) ve (أَيُّ) diğerleri ise uzaktaki muhatapları çağırmak için kullanılır. Nidâ harflerinden olan (يَا) daha çok kullanıldığı için aslî harf diye nitelenmiştir. Ağıt yakmak ve üzüntüyü dile getirmek için ise (وَا) edatı kullanılır.²⁹⁹

²⁹³ Kasım Fethi Süleyman, Sûretü'l-Hadîd, *Mecelletü't-terbiyeti ve'l-ilm*, Câmi'atü'l-Musul, c. 17, sy. 1, ss. 122-190, 2010

²⁹⁴ Hadîd, 57/16

²⁹⁵ Kasım Fethi Süleyman, Sûretü'l-Hadîd, *Mecelletü't-terbiyeti ve'l-ilm*, Câmi'atü'l-Musul, c. 17, sy. 1, ss. 122-190, 2010

²⁹⁶ İbn Manzûr, *Lisânü'l-Arab*, c. 15, s. 314-315; Fîrûzâbâdî, *el-Kamûsü'l-muhît*, s. 1338

²⁹⁷ Abbas Hasan, *en-Nahvü'l-vâfi*, c. 4, s. 1

²⁹⁸ Zemahşerî, *el-Mufasssal fi san'ati'l-i'râb*, ss. 60-61.

²⁹⁹ Cemâluddîn Abdullâh b. Yûsuf b. Abdullâh İbn Hişâm el-Ensârî, *Evdahu'l-mesâlik ilâ şerhi'l-Elfiyeti'bnî Mâlik*, thk. Yusuf Muhammed el-Baki, Dâru'l-Fikir, Beyrut, tsz., c. 4, s. 3-6.

Nida üslubu yukarıda bu yönüyle hakiki anlamda geldiği gibi tahassür (hassret çekmek), tenbih (uyarma), iğrâ (teşvik etmek), nubde (ağıt yapmak), taaccüb (şaşırmak), istiğase (yardım istemek), dua gibi mecazi anlamlarla da gelebilmektedir.³⁰⁰

Hadîd Sûresi'nde nida üslubu bir âyette geçmektedir.

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا اتَّقُوا اللَّهَ وَأَمِنُوا بِرَسُولِهِ يُؤْتِكُمْ كِفْلَيْنِ مِنْ رَحْمَتِهِ وَيَجْعَلْ لَكُمْ نُورًا تَمْشُونَ بِهِ وَيَعْفِرْ لَكُمْ وَاللَّهُ " غُفُورٌ رَحِيمٌ - Ey iman edenler! Allah'a saygısızlıktan sakının ve resulüne iman edin ki size rahmetinden iki kat versin, aydınlığında yürüyeceğiniz bir nur lütfetsin ve sizi bağışlasın. Allah çok bağışlayıcıdır, çok merhametlidir."³⁰¹

Nida "يَا أَيُّهَا" edatı ile yapılmıştır. Bu âyette "يا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا - Ey iman edenler!" kelimesi münada olarak gelmiştir. Genel itibari ile Medenî âyetlerde "يا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا - Ey iman edenler!" hitabını; "يا أَيُّهَا النَّاسُ - Ey insanlar!" hitabıyla başlayan âyetlerin ise çoğunlukla Mekkî olmakla birlikte Medenî olmalarının da mümkün olduğu belirtilmektedir.³⁰²

Sûredeki nida-münada ile alakalı farklı görüşler mevcuttur. Müminlere münhasır sûrelerdeki nidaların Ümmeti Muhammed'i muhatap aldığı halde buradaki hitabın ise Ehl-i Kitab'ı da kapsadığını savunan âlimler olmuştur. Oysaki özellikle bu sûrede Allah, Ümmeti Muhammed'e, Ehl-i Kitab'a verilen ecirden iki kat verileceğini ifade etmiştir. Buna dayanarak hitabın müminlere olduğunu söylemek daha uygun düşer.³⁰³ İbn Âşûr bu hitabın müminlere has bir unvan olarak gelmiş olduğunu fakat Ehl-i Kitab'ı da kastetmiş olma ihtimalinin önceki âyetle beraber düşünüldüğünü mümkün olduğunu ifade eder. "فَأَتَيْنَا الَّذِينَ آمَنُوا مِنْهُمْ أَجْرَهُمْ وَكَثِيرٌ مِنْهُمْ فَاسِفُونَ" "Biz de içlerinden iman edenlere mükâfatlarını verdik, ama çokları yoldan çıkmışlardır." bu ifadenin gelmesi hitabın İsa (a.s)'a tabi olanlar için de gelmiş olma ihtimalini düşündürür. Genel kabulde "يا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا - Ey iman edenler!" hitabı Kur'ân'da müminlere bir lakap olarak görülmüştür. Onlara has, bir ünvan niteliğindedir.³⁰⁴

³⁰⁰ Osman Ertuğrul, "Belâgatta Meânî İlmi", *Iğdır Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, sy. 5, Nisan, 2015, ss. 155-180

³⁰¹ Hadîd, 57/28

³⁰² Süyûtî, *el-İtkan fi ulûmi'l-Kur'an*, thk. Muhammed Ebu'l Fadl İbrahim, el-Heyetü'l-Mısriyye el-'Amme lil-Kitâb, yy, 1974, c. 1, s.69

³⁰³ Muhammed el-Emin b. Muhammed el-Muhtar el-Cekeni eş-Şenkitî, *Advâü'l-beyân fi izâhi'l-Kur'ân bi'l-Kur'ân*, Dâru'l-Fikir, Beyrut, 1995, c. 7, s. 550

³⁰⁴ İbn Âşûr, *et-Tahrir ve-tenvir*, c. 27, s. 427

Burada her iki yorum da mümkün görülmektedir. Netice olarak Allah buradaki nidayla iman edenleri taltif ederek ve onlara ayrı bir değer atfetmiştir.

1.1.1.5. İtnâb Üslubu

İtnâb “طَنِبَ” fiil kökünden türetilmiş olup uzatmak anlamına gelir. Yine bu kökten türeyen “طُنْبٌ” kelimesi çadır, ev, çardak ipi, ağacın köklerini, vücudun sinirlerini, eklemlerini birbirine bağlayan sıkıştırıcı ip; yayın iki tarafını birleştiren, bir kemeri gevşemekten koruyan, sıkılaştırıcı bağa verilen isimdir.³⁰⁵ Bu yönüyle itnâbın sözlük ve terim anlamı arasında tam bir uygunluk görülmektedir. Belâgatte itnâb, bir hedefe binaen lafzın manadan daha fazla olmasıdır. Bununla beraber ifadede haşve (gereksiz doldurma) ve tatvile (gereksiz uzatma) gitmeden muhatabı en güzel şekilde etkilemektir.³⁰⁶

Bir konunun veya bir düşüncenin itnâb üslubuyla anlatılmasının birçok yöntemi vardır. Özellikle sûrede geçen itnâb çeşitlerine ve yapılarına bakıldığında üç başlık gözlenmiştir.

1.1.1.5.1. İhtiras

Tevcihi itnâbın çeşitlerindedir. İbn Kayyim el-Cevziyye (ö. 751/1350) ihtirası şöyle ifade etmiştir: “Bir sözün anlamının zahiren dua, hayır, fayda olarak geçmesiyle beraber yanlış anlaşılmasına engel olmak ve akla gelebilecek tüm olumsuzlukları gidermek amacıyla sözün uzatılmasına ihtiras denir.”³⁰⁷ Yani ifadeyi yanlış anlaşılmalardan korumak için sözün kısa ifadelerle değil de uzun ve mübalağa içeren kelimelerle izah edilmesidir.

“وَكُلًّا وَعَدَ اللَّهُ الْحُسْنَى - Bununla beraber Allah hepsine en güzel sonucu va'd etmiştir.”³⁰⁸

Bu âyette “كُلًّا - hepsine” ve “الْحُسْنَى - en güzel” kelimeleri arasında ihtiras sanatı gerçekleşmiştir. “الْحُسْنَى” kelimesinde özel ve cezbedici olan bir anlam vardır ki

³⁰⁵ Ferâhîdî, *Kitâbü'l-Ayn*, c.7, s. 438; İbn Manzûr, *Lisânü'l-'Arab*, c.1, ss. 560-561

³⁰⁶ Ebû'l-Feth Ziyâuddin Nasrullah b. Muhammed eş-Şeybânî İbnu'l-Esîr, *el-Meselu's-sâir fi edebi'l-kâtib ve 'ş-şâir*, thk. Ahmed el-Hûfî, Dâru'n-Nahde, Kahire, tsz., c. 2, s. 280-281

³⁰⁷ İbn Kayyim el-Cevziyye, *el-Fevâidi'l-muşevvik ilâ ulûmi'l-Kur'ân ve ilmü'l-beyân*, Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, Beyrut/Lübnan, 1988, s. 225

³⁰⁸ Hadîd, 57/10

güzellikte herkesin tercih edebileceği bir özelliktir. Bu durum “كُلًّا” ve “الْحُسْنَى” kelimeleriyle açıklanmıştır. Mübalağa ise Kur’ân siyakı arasında açıklayıcı bir üslup ile ifade edilmiştir. Güzelliğin en son derecesi olan “الْحُسْنَى” kelimesi ile mana tekit edilmiş ve ihtiras sanatı yapılmıştır.³⁰⁹

1.1.1.5.2. Tezyîl

Bir düşüncüyü kuvvetlendirmek anlaşılmasını kolaylaştırmak için bir ifadenin akabinde lafız ve mana yoluyla ya da sadece mana yönüyle ona benzer ek bir ifade kullanmak itnâbın tezyîl üslubudur.³¹⁰ Te’kidi itnâbın çeşitlerindedir. Bu belâgat sanatı, mütekellimin önceki kelimini bir harfle veya bir cümleyle te’kit etmesidir. Bu da iki şekilde gerçekleşmektedir. Birincisi, manaya bir şey ilave etmeden te’kit ve tahkik amaçlı gelmesi; ikincisi, mütekellimin o manayı önceki benzerlerinden ayırarak açıklamasıdır.³¹¹

“إِغْلَمُوا أَنَّ اللَّهَ يُحْيِي الْأَرْضَ بَعْدَ مَوْتِهَا قَدْ بَيَّنَّا لَكُمُ الْآيَاتِ لَعَلَّكُمْ تَعْقِلُونَ” - *Bilin ki Allah, ölmüş toprağa yeniden hayat verir. Şüphesiz biz, düşünesiniz diye delilleri bir bir açıklamışızdır.*³¹²

Bu âyetin başıyla sonu arasında “قَدْ بَيَّنَّا لَكُمُ الْآيَاتِ” - *Şüphesiz biz, düşünesiniz diye delilleri bir bir açıklamışızdır*” ifadesiyle tezyîl yapılmıştır. Âyetin başı olan “إِغْلَمُوا أَنَّ” kısımları sonraki kısımla tamamlanmış ve anlaşılmalıdır. İbn Âşûr buradaki tezyîlin cümle ile manayı açıkladığını ifade eder.³¹³ Bu âyette açıkça görülüyor ki iki bölüm vardır: Birinci bölüm “إِنَّ اللَّهَ يُحْيِي الْأَرْضَ بَعْدَ مَوْتِهَا”, ikincisi ise “قَدْ بَيَّنَّا لَكُمُ الْآيَاتِ” kısmıdır. İkinci kısım olan “قَدْ بَيَّنَّا لَكُمُ الْآيَاتِ” kısmı birinci kısmı izah etmektedir. Burada, tezyîl yöntemiyle açıklama yapılırken aynı zamanda zihinlere uzak bir ihtimal olan, kıyamet ve hesap günü yeryüzünün diriltildiği ifadesiyle hatırlatılmaktadır.

“الَّذِينَ يَبْخُلُونَ وَيَأْمُرُونَ النَّاسَ بِالْبُخْلِ وَمَنْ يَتَوَلَّ فَإِنَّ اللَّهَ هُوَ الْغَنِيُّ الْحَمِيدُ” - *Onlar kendileri cimrilik yaptıkları gibi insanlara da cimrilik telkin ederler. Kim yüz çevirirse bilsin ki Allah'ın*

³⁰⁹ İbn Aşûr, *et-Tahrîr ve-tenvîr*, c. 27, s. 327

³¹⁰ İsmail Durmuş, “İtnâb”, *DİA*, İstanbul, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1999, c. 19, s. 215-219

³¹¹ İbn Kayyim el-Cevziyye, *el-Fevâidi'l-muşevvik*, s. 225

³¹² Hadîd, 57/17

³¹³ İbn Aşûr, *et-Tahrîr ve-tenvîr*, c. 27, s. 394

hiçbir şeye ihtiyacı yoktur, O her türlü övgüye lâyıktır."³¹⁴

Âyetin ikinci kısmı olan “*وَمَنْ يَتَوَلَّ فَإِنَّ اللَّهَ هُوَ الْغَنِيُّ الْحَمِيدُ*” - *Kim yüz çevirirse bilsin ki Allah'ın hiçbir şeye ihtiyacı yoktur.*” cümlesinde tezyîl yapılmıştır. Bu yöntemle Allah kullarından infak etmeyi ve tasadduk etmeyi istemekte ama yapmadıkları takdirde kendisinin el-Ğanî olduğunu hatırlatmaktadır. Tüm insanların ona muhtaç olduğunu ifade etmektedir. Tezyîl burada, cimrilik yapmayı telkin eden insanları açıkladıktan sonra “*kim* - *من*” şart edatıyla yapılmıştır. İfade tezyîl ile beraber tahdit ve vaid içeren bir üslup barındırmaktadır. Allah onlardan ve onların infakından müstağnidir. Sıfatlarıyla ve zatıyla hamd edilendir. Şükretmeyen kullarının yüz çevirmesi ona zarar vermediği gibi itaat ehlinin itaati de ona fayda vermez.³¹⁵

لِنَلَّا يَعْلَمُ أَهْلَ الْكِتَابِ إِلَّا يَفْخَرُونَ عَلَىٰ شَيْءٍ مِّنْ فَضْلِ اللَّهِ وَأَنَّ الْفَضْلَ بِيَدِ اللَّهِ يُؤْتِيهِ مَن يَشَاءُ وَاللَّهُ ذُو الْفَضْلِ الْعَظِيمِ - *Böylece Ehl-i Kitap'tan olanlar, Allah'ın lutfu üzerinde hiçbir güçlerinin bulunmadığını ve bütün lütfun Allah'ın elinde olup onu dilediğine verdiğini bilsinler. Allah büyük lütf sahibidir.*"³¹⁶

Bu âyette tezyîl “*مَنْ يَشَاءُ وَاللَّهُ ذُو الْفَضْلِ الْعَظِيمِ*” - *onu dilediğine verdiğini bilsinler. Allah büyük lütf sahibidir.*” ibaresiyle yapıldığı görülmektedir. “*lütf* - *فضل*” kelimesi âyette üç kez geçmektedir. Birincisinde “*مَنْ فَضَّلَ اللَّهُ*”, ikincisinde “*وَأَنَّ الْفَضْلَ بِيَدِ اللَّهِ*”, üçüncüsü de tezyîl olarak “*مَنْ يَشَاءُ وَاللَّهُ ذُو الْفَضْلِ الْعَظِيمِ*” geçmektedir. Buradaki tezyîlden amaç fazlın Allah'ın iradesine ve kudretine bağlı olduğunu teyit etmek üzere açıklayıcı, ara cümle olarak kendinden önceki mevzuyu netleştirmek için kullanılmasıdır.³¹⁷

Tezyîlin temel anlamsal fonksiyonları olan te'kid, izah, ta'lil, takrir, tahkik gibi olgular üzerinden bakıldığında muhatab ile hitap arasındaki etkileşimin önemine binaen yapıldığını söyleyebiliriz.

1.1.1.5.3. Tekrar

İtnâbın te'kidi çeşitlerinden olup aynı zamanda meânî ilminin konularından biridir. Bir itnâb çeşidi olarak tekrar iki şekilde yapılmaktadır. Tekrarın kelimenin

³¹⁴ Hadîd, 57/24

³¹⁵ Sâbûnî, *Safvetü 'l-telefâsîr*, c. 3, ss. 310-311

³¹⁶ Hadîd, 57/29

³¹⁷ Ebu's-Su'ud, *İrşâdü 'l-'akli 's-selîm*, c. 8, s. 214

aynısı olan bir lafızla yapılması ya da farklı bir kelimeyle yapılmasıdır. Tekrarın manaya uygun veya farklı bir kelime ile ya da aynı kelime ile yapılması arasında bir fark yoktur.³¹⁸ Kur'ân'daki tekrar üslubunun herhangi bir estetik kaygıdan dolayı yapılmadığı; bilakis bir hususu te'kit etmek için veya bir manayı tesis etmek için yapıldığı görülmektedir. İlahî Kelam manasıyla ve lafzıyla mu'cizdir. Sûrede "هو" zamirinin tekrarı olarak birinci ve ikinci âyetlerde birer kez, üçüncü ve dördüncü âyetlerde ise iki kez; altıncı, dokuzuncu, on ikinci ve yirmi dördüncü âyetlerde birer kez tekrar edildiği görülmektedir. Dolayısıyla "هو" zamiri on defa tekrar edilmiştir.

يَوْمَ تَرَى الْمُؤْمِنِينَ وَالْمُؤْمِنَاتِ يَسْعَى نُورُهُمْ بَيْنَ أَيْدِيهِمْ وَبِأَيْمَانِهِمْ بُشْرًا بِيَوْمِ الْيَوْمِ جَنَّاتٍ تَجْرِي مِنْ تَحْتِهَا " O gün mümin erkeklerin ve mümin kadınların nurlarının (kendileriyle beraber) önlerinde ve sağ yanlarında yürümekte olduğunu görürsün. "Bugün size müjde var; altından ırmaklar akan cennetlerde ebedî kalacaksınız" (denir). İşte en büyük murada ermek budur."³¹⁹

Bu âyetteki "يَوْمَ - gün" kelimesi iki kez zikredilmiştir. Güzel akıbeti anlatmak için müminlerin önlerinden ve sağ yanlarından gelen nuru ifade ederken "يَوْمَ - gün" kelimesi geçmektedir ve akabinde müjdeli haber ile kelime yeniden tekrar edilmektedir. Kelime ilk gelişinde lâm-ı tarif olmadan nekra geldiği halde ikinci gelişinde mârife olarak gelmiştir. Böylece o günün psikolojik ve manevi boyutunu te'kit ettiği düşünülmüştür.

اعْلَمُوا أَنَّمَا الْحَيَاةُ الدُّنْيَا لَعِبٌ وَلَهُمْ زِينَةٌ وَتَفَاخُرٌ بَيْنَكُمْ وَتَكَاثُرٌ فِي الْأَمْوَالِ وَالْأَوْلَادِ كَمَثَلِ غَيْثٍ أَعْجَبَ الْكُفَّارَ نَبَاتُهُ ثُمَّ يَهِيجُ فَتَرَاهُ مُمْصِرًا ثُمَّ يَكُونُ حُطَامًا وَفِي الْآخِرَةِ عَذَابٌ شَدِيدٌ وَمَغْفِرَةٌ مِنَ اللَّهِ وَرِضْوَانٌ وَمَا الْحَيَاةُ الدُّنْيَا إِلَّا مَتَاعُ الْغُرُورِ - Bilin ki dünya hayatı, bir oyun, bir eğlence, bir gösteriş, aranızda bir övünme, mal ve evlâtta çokluk yarışından ibarettir. Tıpkı bir yağmur gibi ki bitirdikleri çiftçileri imrendirir, sonra kurumaya yüz tutar, bir de bakarsın ki sararmıştır, ardından da çerçöp haline gelmiştir. Ahirette ise ya çetin bir azap yahut Allah'ın bağışlaması ve hoşnutluğu vardır. Dünya hayatı sadece aldatıcı bir yararlanmadan başka bir şey değildir."³²⁰

Bu âyette tekrar "أَنَّمَا الْحَيَاةُ الدُّنْيَا - dünya hayatı" terkiibini açıklamak ve ön plana çıkarmak amacıyla yapılmıştır. İsti'nafi bir cümle olarak "وَمَا الْحَيَاةُ الدُّنْيَا إِلَّا مَتَاعُ الْغُرُورِ" -

³¹⁸ İbn Kayyim el-Cevziyye, *el-Fevâidi'l-muşevvik*, s. 163

³¹⁹ Hadîd, 52/12

³²⁰ Hadîd, 52/20

Dünya hayatı sadece aldatıcı bir yararlanmadan başka bir şey değildir” cümlesi ile önceki sözü vurgulamak üzere tekrar üslubu kullanılmıştır. Dünya hayatı ne kadar uzun olursa olsun o bir oyun, eğlence, mal ve evlat ile övünmedir. Bu âyette geçmekte olan tekrar ile genel olarak insanların dikkat etmediği bir hakikat vurgulanmaktadır. Kur’ân siyakının bağlamında bu hakikatin önemi çoğu yerde görülmüştür. Allah’ın vermiş olduğu nimetlerin başında ilk zikrettiği hayat nimetidir ki o zem edilmemiştir. Ama bu nimeti Allah’a itaat ile değil de şeytana, heva ve hevese tabi kılarak kullanmak ise elbette ki zemmedilen işte budur.³²¹ Öyle görünüyor ki zemmedilen dünya hayatının oyun eğlence ve böbürlenme aracı olarak kullanılmasıdır. Dünya hayatını ahiret için ve Allah’ın rızasına ulaştıran bir araç olarak görmek ve böyle yaşamak ise bir hedeftir.

1.1.1.6. İltifât Üslubu

İltifât kelimesi, “لَفَتْ” fiilinden türemiştir; “bir nesneyi döndürmek, birinin elbisesini boynuna asmak, birini düşüncesinden vazgeçirmek, dürmek, katlamak” gibi anlamlara gelir. “الْتَفَّتْ” fiili ise “birine veya bir şeye dönmek, yüzünü çevirmek” gibi anlamlara gelir.³²²

Belâgat âlimleri, iltifat üslubunu kelimeyi bir halden başka bir hale nakletmek olarak tarif ettikten sonra iltifâtı üç kısım olarak değerlendirmiştir. Birincisi gaipten muhataba veya muhataptan gaibe, ikincisi maziden muzariye, üçüncüsü maziden müstakbele veya müstakbelden maziye yapısı.³²³ Ancak sözlüklerde iltifâtın tanımı bunlarla sınırlı değildir daha geniş ve kapsamlı bir anlamı vardır. Kişiyi görüşünden döndürmek, vazgeçirmek anlamlarına gelen iltifât, genişlemeye, kapsayıcılığa ve vazgeçirmeye dayanır. Genel olarak bakıldığında başlıca iltifât üslupları şunlardır:

1. Gaib sigasından muhatatab sigasına geçiş: Yani üçüncü şahıs olarak söz edilen kimsenin kelamın devamında ikinci şahıs olarak ifade edilmesidir.
2. Gaib sigasından mütekellim sigasına geçiş: Burada ise kişi ifadenin devamında üçüncü şahıstan birinci şahıs konumuna gelmiştir.
3. Muhatap sigasından gaib sigasına geçiş: İfadenin başında ikinci şahıs olarak söz

³²¹ Râzî, *Mefâtihu'l-gayb*, c. 29, ss. 463-464

³²² İbn Manzûr, *Lisânü'l-'Arab*, “لَفَتْ md.”, c. 2, s. 84-86

³²³ İbn Kayyim el-Cevziyye, *el-Fevâidi'l-muşevvik*, ss. 144-145

edilen kişiden ifadenin devamında üçüncü şahıs olarak bahsedilmesidir.

4. Mütakellim sigasından gaib sigasına geçiş: Birinci şahısla başlayan ifadenin üçüncü şahsa dönüşmesidir.

5. Mütakellim sigasından muhatab sigasına geçiş: Cümlenin başında birinci şahıs olarak söz edilirken ikinci şahıs olarak ifadenin devam etmesidir.

6. Mâzi fiilden muzâri fiiline geçiş: Yani ifadenin başında geçmiş zaman kipiyle başlanılıp sözün şimdiki zamanla devam etmesidir. Bununla eylemin önemine, ilginçliğine dikkatleri çekmek ve eylemin sürekliliğine işaret etmekle beraber anlatım geçmiş zamandan şimdiki zamana aktararak canlılık verilmiş dinleyicinin ilgisini cezbetmek istenmiştir.

7. Muzâri fiilden mâzi fiiline geçiş: Şimdiki zamanla gelecek zamanı içeren muzâri fiiliyle başlayan ifadenin sözün devamında mâzi kipi ile devam etmesidir. Gelecekte olması mümkün olan bir fiilin mâzi kipiyle ifade edilmesi onun olmuş bitmiş gibi kesinliğini, önemini veya zaman bakımından önceliğini anlatır.

8. Mâzi fiilden emir fiiline geçiş.³²⁴

Sonuç olarak iltifât üslubunun manayla ilgisi olduğundan meânî ilminin konularından sayıldığı görülmektedir. Çünkü iltifât üslubu ifadeyi güzelleştirmek ve tezyin etmek için gelmez. Bilakis direkt manayı etkileyen ta'zim, te'kid, ihtisas gibi amaçlar için kullanılır.

Hadîd Sûresi'nde iltifat üslubu 17. Âyette kullanılmıştır.

“إِذْ عَلَّمُوا أَنَّ اللَّهَ يُحْيِي الْأَرْضَ بَعْدَ مَوْتِهَا قَدْ بَيَّنَّا لَكُمُ الْآيَاتِ لَعَلَّكُمْ تَعْقِلُونَ” - *Bilin ki Allah, ölmüş toprağa yeniden hayat verir. Şüphesiz biz, düşünesiniz diye delilleri bir bir açıklamışızdır.*³²⁵

Bu âyetteki iltifat gaib müfret sigasından “إِنَّ اللَّهَ يُحْيِي الْأَرْضَ بَعْدَ مَوْتِهَا” - *Allah, ölmüş toprağa yeniden hayat verir*” çoğul mütakellim sigasına “قَدْ بَيَّنَّا لَكُمُ الْآيَاتِ لَعَلَّكُمْ تَعْقِلُونَ” - *Şüphesiz biz, düşünesiniz diye delilleri bir bir açıklamışızdır.*” geçilerek yapılmıştır. İltifat üslubunun burada manaya kattığı anlam ifadede etkiyi arttırmak ve tefekküre davet, muhatabı canlı tutmak olduğu görülmektedir. Çünkü âyetin genel amacına

³²⁴ İsmail Durmuş, “İltifât”, *DİA*, İstanbul, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2000, c. 22, ss. 152-153

³²⁵ Hadîd, 57/17

bakıldığında muradı ilahiyle ölülerin diriltilmesi kastedilmiş; Allah bunu, huşu ve haşyete teşvik etmek kalpleri katılaştırmaktan alıkoymak için zikretmiştir.”³²⁶

1.1.1.7. Takdîm ve Tehîr Üslubu

Takdîm "تَقْدِيمٌ" kelimesinin kökü "قَدَّمَ" kelimesi olup, tef'îl bâbından mastar olarak sözlükte “*öne almak, bir şeyi başka bir şeyin önüne geçirmek*” anlamına gelir.³²⁷ Bunun karşıt anlamı olan tehîr "تَأْخِيرٌ" kelimesi ise “أَخَّرَ” fiilinden yine aynı kalıp olan tef'îl bâbından mastar olup sözlükte “*sonraya bırakmak, bir şeyi sonraya ertelemek*” anlamındadır.³²⁸ Terim olarak takdîm, tehîr edilmesi gereken bir lafzı öne almaktır; tehîr ise anlam bakımından, cümlede önde olan bir lafzı sonraya bırakmaktır.”³²⁹

Takdîm ve tehîr kelimelerinin sözlük anlamları ile terim anlamları arasında sıkı bir bağın var olduğu tespit edilmiştir. Bu sanatın mana açısından en yaygın gerekçesi şüphesiz ki önemli olana vurgu yapmak ve muhatabın dikkatini celp etmektir. Bu üslupla ile cümle içindeki en önemli öge takdîm edilir, ondan daha az önemli olan tehîr edilir.³³⁰

Meânî ilminin konularından olan bu belâgat sanatı Hadîd Sûresi’nde birçok âyette müşahede edilmiştir

لَهُ مَلِكُ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ يُحْيِي وَيُمِيتُ وَهُوَ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ هُوَ الْأَوَّلُ وَالْآخِرُ وَالظَّاهِرُ وَالْبَاطِنُ وَهُوَ بِكُلِّ شَيْءٍ عَلِيمٌ - Göklerin ve yerin mülkü yalnız O'nundur. Hem hayat verir hem öldürür. O'nun her şeye gücü yeter.”³³¹

“لَهُ - Onundur” Kelimesi haber olarak takdîm edilmiştir. “مَلِكٌ - mülkü” kelimesi ise te'hîr edilen mübtedadır. Buradaki takdîm ve te'hîr bize tüm mülkün ve hükümlerliliğin Allah'a ait olduğunu açıklar. Râzî bu âyeti şöyle açıklamıştır: “Bil ki gerçek anlamda Melik, zatı ve bütün sıfatları hususunda kendisi dışında kalan her şeyden müstağni olandır. Ama kendisi dışında kalan her şeyin zatlari ve sıfatları

³²⁶ Râzî, *Mefâtihu'l-gayb*, c. 29, s. 461

³²⁷ İbn Manzûr, *Lisânü'l-'Arab*, “تقديم md.” c. 12, ss. 465-466

³²⁸ İbn Manzûr, *Lisânü'l-'Arab*, “تأخير md.” c. 4, ss. 11-12

³²⁹ İbn Fâris, Ebû'l-Huseyn, Ahmed b. Fâris b. Zekeriyya, *es-Sahibî fi fikhi'l-luga*, nşr. Muhammed Ali Beydun, 1. Bsk., yy. 1997, s. 189

³³⁰ Süyûtî, *el-İtkan*, c. 3, s. 40

³³¹ Hadîd, 57/2

hususunda kendisine muhtaç olunan zattır. Binaenaleyh işte bu iki sıfatı taşıyan sadece Allah'tır.³³² Takdîm ve tehîr ile bu mananın ön plana çıkarıldığı görülmektedir.

هُوَ الَّذِي خَلَقَ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضَ فِي سِتَّةِ أَيَّامٍ ثُمَّ اسْتَوَىٰ عَلَى الْعَرْشِ يَعْلَمُ مَا يَلْجُ فِي الْأَرْضِ وَمَا يَخْرُجُ " - *Gökleri ve yeri, altı günde yaratan, sonra arşa istivâ eden O'dur. Toprağa giren ve ondan çıkan, gökten inen ve ona yükselen her şeyi bilir. Nerede olursanız olun O sizinle beraberdir. Allah yaptıklarınızı görmektedir.*³³³

"بِمَا تَعْمَلُونَ" - *yaptıklarınızı* kelimesi "بَصِيرٌ" - *görmektedir* kelimesine takdîm edilmiştir. Bir önceki cümle olan "وَهُوَ مَعَكُمْ أَيْنَ مَا كُنْتُمْ" - *Nerede olursanız O sizinle beraberdir.* ifadesinden sonra gelmiş olması da onların yaptıkları eylemler ile bağlantılı bir cümledir. Buna dikkat çekmek üzere yaptıklarınızı her an sizinle olan Allah "بَصِيرٌ" - *görmektedir*³³⁴ demek istenmiştir.

وَمَا لَكُمْ أَلَّا تُنْفِقُوا فِي سَبِيلِ اللَّهِ وَلِلَّهِ مِيرَاثُ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ لَا يَسْتَوِيٰ مِنْكُمْ مَّنْ أَنْفَقَ مِنْ قَبْلِ الْفَتْحِ " - *Göklerin ve yerin tamamı zaten Allah'a kalacak olduğu halde ne diye hâlâ Allah yolunda harcama yapmıyorsunuz? İçinizden fetihten önce harcayan ve savaşanlar ötekilerle bir değildir. Onların derecesi, daha sonra harcayan ve savaşanlardan üstündür. Bununla birlikte Allah her birine en güzel olanı vaat etmiştir. Allah yaptıklarınızdan tamamen haberdardır.*³³⁵

Bu âyette iki yerde takdîm ve tehîr yapılmıştır. Birincisi haber olan "وَلِلَّهِ" - *Allah'ındır.* lafzının mübteda olan "مِيرَاثٌ" - *miras* kelimesine takdîm edilmesidir. Bu takdîm bize şunu ifade etmektedir. Mülkün tamamı bu varlığın asıl varisi, yaratıcısı olan ve onu yaratan Allah'ındır. Burada "وَلِلَّهِ" lafzının "مِيرَاثٌ" kelimesine takdîm edilmesindeki amaç tahsis içindir. İkinci takdîm "وَكُلًّا" kelimesi olup birinci mefûldür. Fiili "وَعَدَ" kelimesidir. İkinci mefûlü de "الْحُسْنَىٰ" kelimesidir. Bu takdîm bize şunu ifade eder. İnfakın önemine, Mekke'nin fethinden önce ve sonrasındaki eşitliğin infak açısından sorgulanmasına dikkat çekmek istenmiştir. İnfakın zaruretini ilan eder ve infak ile kişinin Allah'tan vadedilen cennet olan güzelliği hak ettiğini vurgular.³³⁶

³³² Râzî, *Mefâtihu 'l-gayb* c. 29, s. 443

³³³ Hadîd, 57/4

³³⁴ Sâmerrâî, *Alâ Tarîki 't-tefsîri 'l-beyânî*, c. 1, s. 245

³³⁵ Hadîd, 57/10

³³⁶ Sâbûnî, *Safvetü 't-tefâsîr*, c. 3, s. 304

وَالَّذِينَ آمَنُوا بِاللَّهِ وَرُسُلِهِ أُولَٰئِكَ هُمُ الصَّادِقُونَ وَالشَّاهِدَاءُ عِنْدَ رَبِّهِمْ لَهُمْ أَجْرُهُمْ وَنُورُهُمْ وَالَّذِينَ كَفَرُوا " *Allah'a ve peygamberlerine (böyle) iman edenler var ya, işte onlar rableri katında sıddıklar ve şehitler mertebesindedirler. Mükâfatları ve nurları (ahirette) onları beklemektedir. İnkâr edip âyetlerimizi yalan sayanlar ise cehennemliktirler.*"³³⁷

Haber olan "أَجْرُهُمْ - onlara" kelimesi mübteda olan "أَجْرُهُمْ - ecirleri" kelimesine takdîm edilmiştir. Buradaki takdîm tahsis amaçlı gelmiştir. Yani onlara ecirleri Allah'a ve resulüne iman etmek şartıyla özel olarak verilecektir. Allah'a ve resulüne iman eden önceki sıddık ve şehitlerin makamını isteyen müminlerden Allah yolunda şehit olanlara mükâfat ve nur vardır; yani onlara sıddıkların ve şehitlerin mükâfatının ve nurlarının aynısı vardır.³³⁸

إِغْلَمُوا أَنَّمَا الْحَيَاةُ الدُّنْيَا لَعِبٌ وَلَهُمْ زِينَةٌ وَتَفَاخُرٌ بَيْنَكُمْ وَتَكَاثُرٌ فِي الْأَمْوَالِ وَالْأَوْلَادِ كَمَثَلِ غَيْثٍ أَعْجَبَ الْكُفَّارَ نَبَاتُهُ ثُمَّ يَهِيجُ فَتَرَاهُ مُصْفَرًّا ثُمَّ يَكُونُ حُطَامًا وَفِي الْآخِرَةِ عَذَابٌ شَدِيدٌ وَمَغْفِرَةٌ مِنَ اللَّهِ وَرِضْوَانٌ وَمَا الْحَيَاةُ الدُّنْيَا إِلَّا مَتَاعٌ الْغُرُورِ - *Bilin ki dünya hayatı, bir oyun, bir eğlence, bir gösteriş, aranızda bir övünme, mal ve evlâtta çokluk yarışından ibarettir. Tıpkı bir yağmur gibi ki bitirdikleri çiftçileri imrendirir, sonra kurumaya yüz tutar, bir de bakarsın ki sararmıştır, ardından da çerçöp haline gelmiştir. Ahirette ise ya çetin bir azap yahut Allah'ın bağışlaması ve hoşnutluğu vardır. Dünya hayatı sadece aldatıcı bir yararlanmadan başka bir şey değildir.*"³³⁹

Bu âyette haber olan "وَفِي الْآخِرَةِ - ahirette" kelimesi mübteda olan "عَذَابٌ" kelimesine takaddüm etmiştir. Buradaki takdîmin hikmetine gelince, dünya hayatını kendine hedef edinmiş kişilerin inkâr ettiği ahiret hayatı ön plana çıkarılmıştır. Bu üslup ile inzârın ehemmiyeti ve ahiretteki inkârcılara hazırlanan azabın varlığına dikkat çekilmektedir.³⁴⁰

لَقَدْ أَرْسَلْنَا رُسُلَنَا بِالْبَيِّنَاتِ وَأَنْزَلْنَا مَعَهُمُ الْكِتَابَ وَالْمِيزَانَ لِيَقُومَ النَّاسُ بِالْقِسْطِ وَأَنْزَلْنَا الْحَدِيدَ فِيهِ بَأْسٌ شَدِيدٌ وَمَنَافِعُ " *Andolsun biz peygamberlerimizi açık kanıtlarla gönderdik, beraberlerinde kitap ve adalet terazisini de indirdik ki insanlar hakkaniyete uygun davransınlar. Bir de demiri indirdik ki onda büyük bir güç ve*

³³⁷ Hadîd, 57/19

³³⁸ Zemahşerî, *el-Keşşâf*, c. 4, s. 478

³³⁹ Hadîd, 57/20

³⁴⁰ Sâbûnî, *Safvetü't-tefâsîr*, c. 3, s. 309

insanlar için yararlar vardır. Böylece Allah, görmeden iman ederek kendisine ve peygamberlerine yardım edecekleri ortaya çıkaracaktır. Şüphesiz Allah güçlüdür, üstündür."³⁴¹

Bu âyette şibhi cümle olan "فِيهِ" haberi "بِأَنَّ" mübtedasına takaddüm etmiştir. Takdîmin sebebi demir maddesinin insan hayatında ehemmiyetli olmasındandır. Birçok maddenin yapımında ana madde olarak veya aletlerin yapımında demirden istifade edildiği gibi demirin savaş ve barışta da aktif kullanılan bir madde olmasına dikkat çekilmektedir.³⁴²

Andolsun - وَلَقَدْ أَرْسَلْنَا نُوحًا وَإِبْرَاهِيمَ وَجَعَلْنَا فِي ذُرِّيَّتِهِمَا النَّبِيَّةَ وَالْكِتَابَ فَمِنْهُمْ مُهْتَدٍ وَكَثِيرٌ مِنْهُمْ فَاسِقُونَ - *Nûh'u ve İbrâhim'i elçi olarak gönderdik, onların soyundan gelenlere peygamberlik ve kitap verdik. Onlardan doğru yolu bulanlar olduğu gibi birçoğu da yoldan çıkmış kimselerdir.*"³⁴³

Bu âyette haber olan "فَمِنْهُمْ - onlardan vardır" terkibi ve mübteda olan "مُهْتَدٍ - doğru yolu bulan" kelimesi takaddüm etmiştir. Bu üslup ile hidâyet ehli onurlandırılmış ve taltif edilmiştir.³⁴⁴

1.1.1.8. Zikir ve Hazif Üslubu

1.1.1.8.1. Zikir

Zikir kelimesi, sözlüklerde sülasi birinci baktan "ذَكَرَ" kökünden gelmektedir; "Bir şeyi anmak, telaffuz etmek, hatırlamak, zihinde tutmak"³⁴⁵ gibi anlamlarına gelir. Belâgat ilmi açısından bakıldığında ise zikir üslubu kelime anlamıyla uygunluk arz ederek belli amaçlar ile cümle içinde müsnedün ileyhi ifade etmektir. Zikir üslubunun yanlış anlamalara engel olmak, açıklayıcı olmak, saygıyı ifade etmek, anılmasını kutlu saymak, anılmasından zevk almak vb. amaçlarla yapıldığını söyleyebiliriz.³⁴⁶

Hadîd Sûresi'nde zikir üslubu şu ayette geçmektedir.

³⁴¹ Hadîd, 57/25

³⁴² Sâbûnî, *Safvetü't-tefâsîr*, c. 3, s. 311

³⁴³ Hadîd, 57/26

³⁴⁴ Kasım Fethi Süleyman, *Sûretü'l-Hadîd, Mecelletü't-terbiyeti ve'l-'ilim*, Câmi'atü'l-Musul, c. 17, sy. 1, ss. 122-190, 2010

³⁴⁵ Ferâhîdî, *Kitabü'l-'Ayn*, "ذَكَرَ md." c. 5, s. 346

³⁴⁶ Kazvînî, *Telhîs ve Tercümesi*, s. 13-14

ثُمَّ قَفَّيْنَا عَلَىٰ آتَارِهِم بِرُسُلِنَا وَقَفَّيْنَا بِعِيسَى ابْنِ مَرْيَمَ وَآتَيْنَاهُ الْإِنجِيلَ وَجَعَلْنَا فِي قُلُوبِ الَّذِينَ اتَّبَعُوهُ رَأْفَةً ۗ وَرَحْمَةً وَرَهَابِيَّةً ابْتَدَعُوهَا مَا كَتَبْنَاهَا عَلَيْهِمْ إِلَّا ابْتِغَاءَ رِضْوَانِ اللَّهِ فَمَا رَعَوْهَا حَقَّ رِعَايَتِهَا فَآتَيْنَا الَّذِينَ آمَنُوا مِنْهُمْ

Sonra onların izinden peygamberlerimizi peş peşe gönderdik. Arkalarından Meryem oğlu İsa'yı da gönderdik, ona İncil'i verdik, ona uyanların kalplerine şefkat ve merhamet yerleştirdik. Kendilerinin icat ettikleri ruhbanlığa gelince, biz onlara bunu emretmemiştik; sırf Allah'ın hoşnutluğunu kazanmak için yapmışlardı ama buna hakkıyla riâyet etmediler. Biz de içlerinden iman edenlere mükâfatlarını verdik ama çokları yoldan çıkmışlardır."³⁴⁷

Bu âyette “وَقَفَّيْنَا - gönderdik” kelimesinden sonra özellikle İsa (a.s)'ın isminin zikredilmesi dikkat çekicidir. Zikir üslubu kullanılarak İsa (a.s)'ın isminin ön plana çıkarılması Hatemü'l-Enbiyâ olan Hz. Peygamberden önceki peygamber olarak dikkatleri celb etmektedir. Allah, Kur'ân'da Hz. İsa (a.s)'a indirilen kitaptan, ona tabi olanlardan ve durumlarından söz etmiştir. Ayrıca belirtilmesi gerekli olan Hz. İsa (a.s), baba cihetinden Hz. İbrahim (a.s)'ın soyundan değildi; diğer peygamberlerden farklı olarak anne cihetinden Hz. İbrahim (a.s)'ın soyundan olması, onun emsalsiz bir özelliğini ortaya koymaktadır.³⁴⁸ Allah, İsa (a.s)'ı zikretmekle diğer peygamberlerden farklı olarak babasız yaratılmış olmasına dikkat çekmiştir. Onun içindir ki buradaki zikir üslubu sarahaten yapılmış olup tezyin ve tecmil amaçlı değildir.

1.1.1.8.2. Hazif

Zikir üslubunun tersi olarak belâgat kitaplarında geçen hazif üslubu sözlüklerde “düşürmek koparmak, kısa kesmek” anlamlarına gelir.³⁴⁹ Bir belâgat üslubu olarak cümlede sözü uzatmaktan çekinmek, dinleyicinin dikkatini ölçmek, bazı çekincelerden korunmak, dinleyiciyi düşündürmek gibi amaçlara binaen müsnedünileyhin cümleden düşürülmesidir.³⁵⁰

Hadîd Sûresi'nde hazif örnekleri şu ayetlerde geçmektedir.

Allah'a ve resulüne iman edin; O'nun size emanet olarak verdiklerinden, başkaları için de

³⁴⁷ Hadîd, 57/27

³⁴⁸ Sâmerrâî, *Alâ Tarîki't-tefsîri'l-beyânî*, c. 1, s. 298

³⁴⁹ Firûzâbâdî, *Kamusü'l Muhît*, “حذف md.” c. 1, s. 798

³⁵⁰ Kazvînî, *Telhîs ve Tercümesi*, s. 13

harçayın. İçinizden iman edip böyle harcamada bulunanlara büyük mükâfat vardır.”³⁵¹

Bu âyette “انْفِقُوا - infak edin” fiilinin mefûlü hafzedilmiştir. Yani infak edin fiiline uygun olarak infak edilecek malların hayvanların ve ürünlerin neler olacağına değinilmeyip hafif yapılmıştır. Infak açıklanmış, infakın mefûlü mübalağa ve infaka teşvik amaçlı olarak hafzedilmiştir, cimrilik zemmedilmiştir.³⁵²

وَمَا لَكُمْ أَلَّا تُنْفِقُوا فِي سَبِيلِ اللَّهِ وَلِلَّهِ مِيرَاثُ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ لَا يَسْتَوِي مِنْكُمْ مَنْ أَنْفَقَ مِنْ قَبْلِ الْفَتْحِ " - *Göklerin ve yerin tamamı zaten Allah'a kalacak olduğu halde ne diye hâlâ Allah yolunda harçama yapmıyorsunuz? İçinizden fetihten önce harçayan ve savaşanlar ötekilerle bir değildir. Onların derecesi, daha sonra harçayan ve savaşanlardan üstündür. Bununla birlikte Allah her birine en güzel olanı vaad etmiştir. Allah yaptıklarınızdan tamamen haberdardır.*"³⁵³

Bu âyette birinci hafif “انْفِقُوا فِي سَبِيلِ اللَّهِ - Allah yolunda harçama yapmıyorsunuz?” cümlesinde geçen “تُنْفِقُوا” fiilinin mefûlünün hafzedilmesiyle gerçekleşmiştir. Buradaki hafifden amaç, “Infak edilenler olmaksızın hangi şey sizi Allah'a yakınlaştıracaktır?”³⁵⁴ hatırlatması yapılarak muhatapları düşünmeye davet ettiği görülmektedir. İkinci hafif ise “لَا يَسْتَوِي مِنْكُمْ مَنْ أَنْفَقَ مِنْ قَبْلِ الْفَتْحِ وَقَاتِلٌ - İçinizden fetihten önce harçayan ve savaşanlar ötekilerle bir değildir” âyetine uygun olarak diğer eşitlik olan sonrakiler dile getirilmemiş hafzedilmiştir. Burada Mekke'nin fethinden önce infak edenlerinden bahsederken Mekke'nin fethinden sonra güçlenmiş olan Müslümanların infakının aynı değerde olamayacağı tamamen hafif yöntemiyle daha güçlü bir şekilde ifade edilmiştir.³⁵⁵

1.1.1.9. Kasr Üslubu

Kasrın sözlükteki anlamı, uzatmanın zıddı olarak kısaltmak, hapsetmek ve sınırlandırmaktır.³⁵⁶ İstilahta ise “Bir şeyi, özel bir tarzda, başka bir şeye tahsis

³⁵¹ Hadîd, 57/7

³⁵² Nehhâs, *İ'râbü'l-Kur'ân'il-Kerim*, c. 4, s. 233-234

³⁵³ Hadîd, 57/10

³⁵⁴ Nehhâs, *İ'râbü'l-Kur'ân'il-Kerim*, c. 4, s. 234-235

³⁵⁵ Nehhâs, *İ'râbü'l-Kur'ân'il-Kerim*, c. 4, s. 235

³⁵⁶ İbn Manzûr, *Lisânü'l-'Arab*, “القصر md.” c. 5 s. 95-99

etmek”tir.³⁵⁷ Kasr kelimesi, hasr kelimesinin anlamında müradif olarak da kullanılmıştır. Hasr ise “Bir şeyi sıkı tutup etrafını sarmak” anlamında, bir şeyi ihata etmek ve daraltmaktır.³⁵⁸

Kasır sanatından maksat, bir hükmü zikredilen bir şey için sabit kılıp bunun dışındakilerden nefyettir. Bu bağlamda tahsis edilen şeye “maksûr”, kendisine tahsis edilen şeye de “maksûrun aleyh” denilir. Dolayısıyla her kasr sanatında maksûr ve maksûrun aleyh olmak üzere iki unsur bulunmaktadır. Bu unsurları itibariyle kasr, mevsufun sifata ve sıfatın mevsufa kasrı olmak üzere iki yöntem ile yapılmaktadır. Yani kasr yapılırken ya mevsuf sifata ya da sıfat mevsufa kasr edilir.³⁵⁹

Kasır sanatının Türkçedeki karşılığı, “ancak, yalnız, başka, özge, sade, belki, meğer değil” edatlarıyla yahut nefiy ve ispat yoluyla ifade edildiği görülmüştür.³⁶⁰

Kasır sanatını uygulamanın birçok yolu olmakla birlikte en bilinenleri takdîm üslubu, isbat yöntemi olan “إِنَّمَا” edatı ve bazı atıf harfleri olan “لَكِنْ-بَل-لَا” ile yapılanlarıdır.³⁶¹ Süyûtî kasr yönteminin on dört tanesini örnekler üzerinden göstererek açıklamıştır.³⁶² Biz burada özellikle Hadîd Sûresi’nde geçmekte olanları inceleyeceğiz.

Kasr üslubu Hadîd Sûresi’nde şu örneklerde geçmektedir.

1.1.1.9.1. Fasıl zamiri ile yapılan kasr

“سَبِّحْ لِلَّهِ مَا فِي السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ وَهُوَ الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ” - *Göklerde ve yerde bulunanlar Allah’ı tesbih etmektedir. O üstündür, her yaptığında hikmet vardır.*³⁶³

Bu âyette kasr “وَهُوَ الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ” ibaresinde “هُوَ” fasıl zamiri “الْعَزِيزُ” ve “الْحَكِيمُ” isimleri arasında gerçekleştiği görülmektedir. Gerçek azîz olan ve gerçek hakîm olan Allah’tır. Ondan başka ne Aziz olan ve ne de Hakîm olan vardır. Bu sanat bize tanıtır ki ondan başka mutlak anlamda azîz ve hakîm sıfatları ile muttasıf kimse yoktur.³⁶⁴

³⁵⁷ Rami Alkhalaf Alabdulla, Sajed Alkhlif Alsalh, İzzet Marangozoğlu, *Miftâhu’l-belâğa*, Dâru’s-senâbel, 1. Bsk., İstanbul, 2018, s. 190

³⁵⁸ İbn Manzûr, *Lisânü’l-‘Arab*, “الحصر md.” c. 4, ss. 193-196

³⁵⁹ Rami Alkhalaf Alabdulla, Sajed Alkhlif Alsalh, İzzet Marangozoğlu, *Miftâhu’l-belâğa*, s. 190

³⁶⁰ Hacımüftüoğlu, *İ’câz ve Belâgat Deyimleri*, s. 99

³⁶¹ Kazvînî, *el-İzâh*, c. 3 s. 21-47

³⁶² Süyûtî, *el-İtkan*, c. 3, s. 167-173

³⁶³ Hadîd, 57/1

³⁶⁴ Sâmerrâî, *Alâ Tarîki’t-tefsîri’l-beyânî*, c. 1, s. 236

“هُوَ الْأَوَّلُ وَالْآخِرُ وَالظَّاهِرُ وَالْبَاطِنُ وَهُوَ بِكُلِّ شَيْءٍ عَلِيمٌ” - O, evvel ve âhir, zâhir ve bâtıdır. O her şeyi bilir.”³⁶⁵

Kasr sanatı “هُوَ” fasıl zamiri ve atıf “و” ı ile birbirine atfedilen “هُوَ الْأَوَّلُ وَالْآخِرُ” ibaresinde olduğu görülmüştür. Bu üslup ile şüphesiz Allah, evvel olandır ondan önce evvel yoktur; şüphesiz ki o ahirdir, ondan sonra ahir yoktur. O, kendisine işaret eden tüm delillerle zâhir olandır. Duyu organları ile hissedilemeyen mutlak bâtın olandır. Allah’ın kendine has bu sıfatların hiçbirinde tartışmaya yer olmadığı bu sanat vesilesi ile bize bildirilmektedir.³⁶⁶

وَالَّذِينَ آمَنُوا بِاللَّهِ وَرُسُلِهِ أُولَئِكَ هُمُ الصَّادِقُونَ وَالشَّهَادَةُ عِنْدَ رَبِّهِمْ لَهُمْ أَجْرُهُمْ وَنُورُهُمْ وَالَّذِينَ كَفَرُوا " - وَكَذَّبُوا بِآيَاتِنَا أُولَئِكَ أَصْحَابُ الْجَحِيمِ - *Allah’a ve peygamberlerine (böyle) iman edenler var ya, işte onlar rableri katında sıddıklar ve şehidler mertebesindedirler. Mükâfatları ve nurları (ahirette) onları beklemektedir. İnkâr edip âyetlerimizi yalan sayanlar ise cehennemliktirler.*”³⁶⁷

Bu âyette Allah “أُولَئِكَ هُمُ الصَّادِقُونَ وَالشَّهَادَةُ عِنْدَ رَبِّهِمْ” - *işte onlar rableri katında sıddıklar ve şehidler mertebesindedirler*” ifadesi ile iman eden her kulunu sıddıklar ve şehitler mertebesine yücelterek mümin kullarını taltif etmekte ve bunu kasr yaparak ifade etmektedir. “هُم” fasıl zamiri ve “الصَّادِقُونَ” kelimesi ile yapılan kasr ile müminler onurlandırılırken inkâr edip yalanlayanlar için herhangi bir tanımlama görülmemektedir.³⁶⁸

الَّذِينَ يَخُلُون وَيَأْمُرُونَ النَّاسَ بِالْبُحْلِ وَمَنْ يَتَوَلَّ فَإِنَّ اللَّهَ هُوَ الْغَنِيُّ الْحَمِيدُ” - *Onlar kendileri cimrilik yaptıkları gibi insanlara da cimrilik telkin ederler. Kim yüz çevirirse bilsin ki Allah’ın hiçbir şeye ihtiyacı yoktur, O her türlü övgüye lâyıktır.*”³⁶⁹

Bu âyette kasr “هُوَ الْغَنِيُّ” - *Allah’ın hiçbir şeye ihtiyacı yoktur*” ibaresiyle yapılmıştır. Özellikle burada maarife bir formatta “الْغَنِيُّ” şeklinde ifade edilmesi, akla gelebilecek her türlü zenginliğin ona ait olduğunu asıl ganî olanın o olduğunu ifade eder. Marife bir kelime olan “الْغَنِيُّ” isminin başına fasıl zamiri “هُوَ” nin getirilmesi ile kasr sanatı meydana geldiği görülmüştür.³⁷⁰ Yapılan kasr, kasrı hakikidir. Hakikat

³⁶⁵ Hadîd, 57/3

³⁶⁶ Zemahşerî, *el-Keşşâf*, c. 4, s. 472

³⁶⁷ Hadîd, 57/19

³⁶⁸ Şevkânî, *Fethu ’l-kadîr*, c. 5, s. 208

³⁶⁹ Hadîd, 57/24

³⁷⁰ Sâmerî, *Alâ Tarîki ’t-tefsîri ’l-beyânî*, c. 1, s. 290

yönüyle gerçek ganî Allah'tır. Beşerin ganî oluşu ise mecazidir ve mukayyet bir zaman ile sınırlıdır. Çünkü beşer o varlıktan ya ölüm vesilesiyle veya başka bir sebeple ayrılmak zorundadır.

1.1.1.9.2. "إِنَّمَا" Edatı ile yapılan kasr

اعلموا أنّما الحياة الدنيا لعب ولهو وزينة وتفاخر بينكم وتكاثر في الأموال والأولاد كمثل غيث أعجب الكفار نباته ثم يهيج فتراه مصفراً ثم يكون حطاماً وفي الآخرة عذاب شديد ومغفرة من الله ورضوان وما الحياة إلا متاع الغرور - *Bilin ki dünya hayatı, bir oyun, bir eğlence, bir gösteriş, aranızda bir övünme, mal ve evlâta bir çokluk yarışından ibarettir. Tıpkı bir yağmur gibi ki bitirdikleri çiftçileri imrendirir, sonra kurumaya yüz tutar, bir de bakarsın ki sararmıştır, ardından da çerçöp haline gelmiştir. Ahirette ise ya çetin bir azap yahut Allah'ın bağışlaması ve hoşnutluğu vardır. Dünya hayatı sadece aldatıcı bir yararlanmadan başka bir şey değildir.*³⁷¹

Bu âyette kasr "إِنَّمَا" edatı ile yapılmıştır. İnsanı cezbeden dünya işleri zinet, oyun, mal ve evlat çokluğuyla öğünme olarak ifade edilerek kasr edilmiş ve her türlü dünya işlerini kapsamıştır.³⁷² Bu kasr, sıfatın mevsufuna yapılan kasrın izafi örneğidir.

1.1.1.9.3. Nefiy ve İstisna Edatıyla Yapılan Kasr

وما الحياة الدنيا إلا متاع الغرور - *Dünya hayatı sadece aldatıcı bir yararlanmadan başka bir şey değildir*³⁷³

Bu âyette "وما الحياة الدنيا" nefiy kısmını "إلا متاع الغرور" ibaresi de istisna kısmını oluşturarak kasr yapılmıştır. Buradaki kasr mübtedanın haber üzerine tahsis edilerek meydana gelen kasrı izafidir ve mevsufun sıfat üzerine kasr edilmesine örnektir. Kasr sanatı ile burada dünya hayatının mahiyeti geçici zinet ve gösterişten başka bir şey olmadığı ifade edilmiştir.³⁷⁴

³⁷¹ Hadîd, 57/20

³⁷² Ebü'l-Hasen Burhânüddîn İbrâhîm b. Ömer b. Hasen er-Rubât el-Hirbevî el-Bikâî, *Nazmü 'd-dürer fi tenâsübi 'l-âyâti ve 's-süver*, Dâru'l-Kitâbi'l-İslâmî, Kahire, tsz., c. 19, s. 287

³⁷³ Hadîd, 57/20

³⁷⁴ Bikâî, *Nazmü 'd-dürer*, c. 19, s. 291

- مَا أَصَابَ مِنْ مُصِيبَةٍ فِي الْأَرْضِ وَلَا فِي أَنْفُسِكُمْ إِلَّا فِي كِتَابٍ مِنْ قَبْلِ أَنْ نَبْرَأَهَا إِنَّ ذَلِكَ عَلَى اللَّهِ يَسِيرٌ

*Yeryüzünde vuku bulan veya başınıza gelen hiçbir musibet yoktur ki biz onu yaratmadan önce bir kitapta yazılı olmasın. Kuşkusuz bu Allah'a göre kolaydır.*³⁷⁵

Nefiy ve istisna yöntemi ile gelen bu kasr sanatı, “وَلَا فِي أَنْفُسِكُمْ إِلَّا فِي كِتَابٍ” ibaresinde yapılmış olup kasrı hakikidir. İnsanın başına gelen tüm musibetler “فِي كِتَابٍ” kelimesiyle kasr edilmiştir. Maksur “وَلَا فِي أَنْفُسِكُمْ” ibaresidir. Maksurun aleyh ise “إِلَّا” kelimesidir. Buradaki kasr sanatı ile vuku bulan her türlü musibetin Allah'ın takdir ettiği bir kitapta yazılı olduğu mutlak bir ifade ile dile getirilmektedir.³⁷⁶

1.1.2. BEYÂN İLMİ

Beyân, sözlükte “ortaya çıkmak, anlaşılır hale gelmek, görünmek, belirlemek, açık seçik olmakla, açıklamak” gibi anlamlara gelir. Bir şey ortaya çıkıp anlaşılır olduğunda “بَيَانٌ وَتَبْيِينٌ وَأَبَانٌ وَبَيِّنٌ” ifadesi ile anlatılır. Bu kökten türeyen “بَيَّنَّ الشَّيْءُ بَيَانًا” fiillerinin hepsi aynı anlamda kullanıldığı görülmektedir.³⁷⁷ Bir belâgat terimi olarak beyân, manayı zihinlere ulaştırmada lafzı açıklığa kavuşturmak için duygu ve düşünceleri değişik yollar ile ifade etmek üzere usul ve kuralları inceleyen bir ilim dalıdır.³⁷⁸

Nitekim bir dilde anlatılmak istenen manayı birbirinden çok farklı nitelikte ifade eden lafızlar ve üsluplar vardır. Bir kimsenin cesur olduğunu “O cesurdur.”, “O cesarete aslan gibidir.”, “O aslan gibidir.”, “O aslandır.” sözleriyle çok farklı terkipler ile ifade edebiliriz. Elbette ki birinci örnek olan “O cesurdur.” ifadesi diğerlerinden daha açık ve herkesin kolayca anlayabileceği şekilde olmakla beraber diğer ifade biçimlerine göre daha zayıf durmaktadır. Sonuncu örnek olan “o aslandır” ifadesi ise ifade açısından çok kuvvetli ve zengin olmasına rağmen açıklık derecesi en az olanıdır. İşte beyân ilmi, bize teşbih, mecaz, istiâre ve kinâye gibi sanatlarla farklı söz ve usullerle meramımızı iyi ifade edebilme melesini kazandırır.³⁷⁹

³⁷⁵ Hadîd, 57/22

³⁷⁶ Ebu's-Su'ûd, *İrşâdü'l-'akli's-selîm*, c. 8, s. 211

³⁷⁷ İbn Manzûr, *Lisânü'l-'Arab*, md. 13, s. 67

³⁷⁸ Sekkâkî, *Miftâhu'l-'ulûm*, s. 329; Kazvîni, *el-İzâh*, c. 1, s. 52

³⁷⁹ Nasrullah Hacımüftüoğlu, “Beyân”, *DİA*, İstanbul, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1992, c. 6, s. 22-23

Beyân ilmi, teşbîh, mecâz, istiâre, kinâye gibi birçok konuyu içerir. Çalışmanın bu bölümünde belâgat ilminin beyân kısmıyla ilgili kısa bir girişten sonra, Hadîd Sûresi'nde yer alan beyân ilminin edebî sanatlarından teşbih, istiâre, kinâye ve ta'rîz konuları tanımları ile birlikte örnekler üzerinden açıklanmıştır.

1.1.2.1. Teşbih

Beyân ilminin üsluplarından olan teşbih sanatı kelime olarak sözlükte “تمثيل” *temsîl* kelimesinin müradifi olarak geçmektedir. “تشبيه” kelimesi tef’îl babından masdardır. Sülasî mücerred kökü “شَبِهَ” ve “شَبَّهَ” kelimeleridir. Kök anlamı olarak bir şeyin benzerini ortaya koymak, bir şeyi başka bir şeye benzetmek anlamını ifade eder. Bu benzetme yapılırken “ب” harfi ceriyle kullanılır.³⁸⁰

Beyân ilmine ait bir sanat olarak teşbih, bir şeyin mana ve lafız olarak başka bir şeye benzetme edatını melfûz (zikrederek) ya da melhûz (takdir ederek) olarak müşterek birçok veya tek yönden ortaklığını beyân etmektir. Teşbihin iki tarafı ve iki unsuru bulunmaktadır. Bunlar:

1-Müşebbeh /Benzeyen,

2- Müşebbeh bih / Benzetilen. Bu iki unsur her teşbihte muhakkak zikredilir.

3-Teşbih/ Benzetme edatı. “ك، كَأَنَّ، مِثْلُ، شَبَّهَ” gibi benzetme ifade eden edatlar ile yapıldığı gibi bu edatlar kullanılmadan da yapılabilir.

4. Vech-ü şebeh/Benzetme yönü.³⁸¹

Teşbihin kısımları, teşbih edatının zikredildiği veya hazf edildiği durumlara göre teşbihü tamü'l-erkân, teşbihü'l-müekked, teşbihü'l-mücmel, teşbihü'l-beliğ olmak üzere dört kısımdan oluşur.³⁸²

Aynı zamanda, vech-ü şebeh/benzetme yönü itibarı ile ortak benzerlikler birkaç şeyde vuku bulursa oluşan teşbihe teşbihü't-temsîl; eğer benzerlik tek yönlü olursa teşbihi gayri temsili denilmiştir.³⁸³

³⁸⁰ İbn Manzûr, *Lisânü'l-'Arab*, “شبه md.”, c. 13, s. 503

³⁸¹ Cürcânî, *Kitabü't-ta'rîfât*, s. 58; Sekkâkî, *Miftâhu'l-'ulûm*, ss. 332-333;

³⁸² Rami Alkhalaf Alabdulla, Sajed Alkhlîf Alsalh, İzzet Marangozoğlu, *Miftâhu'l-belâğa*, s. 57

³⁸³ Kazvînî, *Telhîs ve Tercümesi*, s. 105

Teşbih sanatı ile hedeflenen amaç müşebbehi/benzeyeni güzelleştirip süslemek veya kötülemek; mümkün olabileceğini, halini ve durumunu beyan etmek; sıfatının miktarını açıklamak; hal ve sıfatını tekit etmektir.³⁸⁴

Hadîd Sûresi'nde teşbih sanatı aşağıdaki âyette görülmüştür.

إِغْلَمُوا أَنَّمَا الْحَيَاةُ الدُّنْيَا لَعِبٌّ وَلَهُمْ زِينَةٌ وَتَفَاخُرٌ بَيْنَكُمْ وَتَكَاثُرٌ فِي الْأَمْوَالِ وَالْأَوْلَادِ كَمَثَلِ غَيْثٍ أَعْجَبَ الْكُفَّارَ نَبَاتُهُ ثُمَّ يَهِيجُ فَتَرَاهُ مُمْصِرًا ثُمَّ يَكُونُ حُطَامًا وَفِي الْآخِرَةِ عَذَابٌ شَدِيدٌ وَمَغْفِرَةٌ مِنَ اللَّهِ وَرِضْوَانٌ وَمَا الْحَيَاةُ الدُّنْيَا إِلَّا مَتَاعُ الْغُرُورِ - *Bilin ki dünya hayatı, bir oyun, bir eğlence, bir gösteriş, aranızda bir övünme, mal ve evlâtta bir çokluk yarışından ibarettir. Tıpkı bir yağmur gibi ki bitirdikleri çiftçileri imrendirir, sonra kurumaya yüz tutar, bir de bakarsın ki sararmıştır, ardından da çerçöp haline gelmiştir. Âhirette ise ya çetin bir azap yahut Allah'ın bağışlaması ve hoşnutluğu vardır. Dünya hayatı sadece aldattıcı bir yararlanmadan başka bir şey değildir.*³⁸⁵

Bu âyette teşbih sanatı “الْحَيَاةُ الدُّنْيَا - dünya hayatı” terkinin “ كَمَثَلِ غَيْثٍ أَعْجَبَ الْكُفَّارَ نَبَاتُهُ - ekinleri çiftçileri imrendiren bir yağmura” benzetilmesi ile yapılmıştır. Dünya hayatı ekinleri çiftçilerin hoşuna giden bir yağmura benzetilmiştir. Burada dünya hayatının mahiyeti etkileyici bir üslup olan teşbih sanatı ile beyan edildiği görülmüştür. Teşbihin tüm unsurları olan müşebbeh “*dünya hayatı*”, müşebbeh bih “*ekinleri çiftçileri imrendiren bir yağmur*”, teşbih edatı “*كَمَثَلٍ - gibi*” ve benzerlik yönü olan fani oluşu, geçiciliği ifade edildiğinden oluşan teşbihin teşbihi tam olduğu düşünülmüştür. Teşbihten amaç dünya hayatının fani olduğunu ve mahiyetinin idraklara tam olarak sunulmasıdır.³⁸⁶

1.1.2.2. İstiâre

Beyan ilminin sanatlarından olan istiâre Câhız gibi ilk dönem belâgat âlimleri tarafından zikredilmiştir. İstiâre kelime olarak isif'âl babından mastar olup sülasi kökü “*عور - يغور*” fiilinden türemiştir. Sözlükte “*Birinden herhangi bir şeyi ödünç olarak almak ve ödünç alınan şeyin kişinin bir özelliği haline gelmesi.*”³⁸⁷ demektir.

³⁸⁴ Kazvîni, *Telhîs ve Tercümesi*, ss. 101-102

³⁸⁵ Hadîd, 57/20

³⁸⁶ Zemahşerî, *el-Keşşâf*, c. 4, s. 478

³⁸⁷ İbn Manzûr, *Lisânü'l-'Arab*, “*عور md.*” c. 4 s. 612

Belâgat ilmi açısından ise istiâre ilk dönemlerde bir kelimeyi kendi anlamı dışında başka bir anlama gelecek şekilde kullanmak olarak tanımlanmıştır.³⁸⁸ Belâgat âlimlerinden Sekkaki istiâreyi teşbih sanatının bir çeşidi olarak ifade ettikten sonra “Teşbihin her iki tarafından bir tarafın zikredilerek diğer tarafı işaret eden bir karine ile yapılan benzetmedir. Burada müşebbeh ve müşebbeh bih arasında işaret olmak üzere karine zorunludur.”³⁸⁹ şeklinde tanımlar. Bu tanımlama bağlamında istiâre, kendi anlamı içinde kullanılmayan bir lafızdır. İstiâre için kullanılan kelime, ifade ettiği ilk anlamda kullanılmasına engel bulunduğundan, aynı zamanda bu bir nevi “mecaz” olarak da değerlendirilmiştir.³⁹⁰

Teşbih sanatı ve İstiâre sanatı arasındaki benzerlikten dolayı istiârenin rükünlerini Süyûtî şöyle ifade etmiştir: “Müşebbeh bih/benzetilen yerine müsteâr, müşebbeh/benzeyen yerine müsteârın minh, vechu şebah/benzetme yönü yerine müsteârın leh'in kullanılmasıdır. İstiârenin, değişik yönlerinden pek çok kısımları vardır.”³⁹¹ Biz burada özellikle Hadîd Sûresi'nde tespit ettiğimiz istiâre türlerinden olan “İstiâre-i tasrîhiyye-açık istiâre” ve “temsili istiâre”yi örnek âyetler üzerinden açıklayacağız.

İstiâre-i Tasrîhiyye -Açık İstiâre: Bu İstiâre türüne musarrah istiâre de denilmektedir. Türkçe olarak açık istiâre dediğimiz bu sanatta teşbihin taraflarından müşebbeh bihin/benzetilen yani müsteârın zikredilmesiyle olur.³⁹²

Temsili İstiâre: Kurulan benzerlik sebebiyle asli mananın anlaşılmasına engel bir karinenin bulunmasından dolayı konulduğu anlamın dışında kullanılan bir terkiptir. Bu bağlamda müsteâr isim istiârede tek bir kelime değil de terkip halindeyse istiârenin bu çeşidi belâgat âlimlerince istiâre-i temsîliyye olarak adlandırılmıştır.³⁹³

Aşağıdaki örneklerde açık İstiâre ve yer yer temsili istiârenin bir arada olduğu görülmektedir.

³⁸⁸ Câhız, *el-Beyân ve 't-tebyîn*, c. 1, s. 142

³⁸⁹ Sekkâkî, *Miftâhu'l-'ulûm*, s. 369

³⁹⁰ Ebû Abdillâh Bedrüddîn Muhammed b. Bahâdır b. Abdillâh ez-Zerkeşî, *el-Burhan fi Ulûmi'l-Kur'ân*, thk. Muhammed Ebû'l-Fadl İbrahim, Mısır, 1957, c. 3, s. 432; Sekkâkî, *Miftâhu'l-'ulûm*, s. 369; Süyûtî, *el-İtkan*, c. 3, s. 150

³⁹¹ Süyûtî, *el-İtkan*, c. 3, s. 150

³⁹² Sekkâkî, *Miftâhu'l-'ulûm*, s. 374

³⁹³ Ahmet b. İbrahim b. Mustafa el-Hâşimî, *Cevahiru'l-belağa*, thk. Yusuf es-Samîlî, el-Mektebetü'l-Asriyye, Beyrut, tsz. s.275

Sizi - هُوَ الَّذِي يُنَزِّلُ عَلَىٰ عَبْدِهِ آيَاتٍ بَيِّنَاتٍ لِّيُخْرِجَكُم مِّنَ الظُّلُمَاتِ إِلَى النُّورِ وَإِنَّ اللَّهَ بِكُمْ لَرَءُوفٌ رَّحِيمٌ - karanlıklardan aydınlığa çıkarmak üzere kuluna apaçık âyetler indiren O'dur. Kuşkusuz Allah size karşı çok şefkatli, çok merhametlidir.”³⁹⁴

Bu âyette istiâre “لِيُخْرِجَكُم مِّنَ الظُّلُمَاتِ إِلَى النُّورِ” - *sizi karanlıktan aydınlığa/nura çıkarmak için*” terkinde şirk “الظُّلُمَاتِ” müsteâr ismi ile ifade edilirken hidâyet ise “النُّورِ” nur ismi ile ifade edilmiştir.³⁹⁵ Yani zulumat, şirkin yerine nur ise iman ve hidâyet yerine kullanılmıştır. İstiâre ile zulûmat kavramı küfrü ve sapkınlığı nur kavramı ise imanı ve hidâyeti temsil etmiştir. Müsteâr isimler bir terkip halinde zikredildiği için tasrihi istiâre ve temsili istiâre bir arada kullanılmıştır.

Kim Allah'a güzel bir borç verirse - مَنْ ذَا الَّذِي يُقْرِضُ اللَّهَ قَرْضًا حَسَنًا فَيُضَاعِفَهُ لَهُ وَلَهُ أَجْرٌ كَرِيمٌ - Allah bunu fazlasıyla öder. Ayrıca ona pek değerli bir ödül de vardır.”³⁹⁶

Bu âyette infak “قَرْضًا - borç” müsteâr kelimesi ile ifade edilmiştir.³⁹⁷ Müsteâr isim ve İstiâre sanatı bir terkip olan “يُقْرِضُ اللَّهَ قَرْضًا حَسَنًا” şeklinde ifade edildiğinden buradaki İstiâre açık ve temsili olarak yapılmıştır. İstiâre sanatı ile “Kim Allah rızası için ve samimi olarak infak ederse o kişi Rabbine vefası gereği borç veren gibidir.” şeklinde etkili bir mesaj verilmek istendiği belirtilmiştir.³⁹⁸

يَوْمَ تَرَى الْمُؤْمِنِينَ وَالْمُؤْمِنَاتِ يَسْعَى نُورُهُمْ بَيْنَ أَيْدِيهِمْ وَبِأَيْمَانِهِمْ بُشْرَاكُمُ الْيَوْمَ جَنَّتْ تَجْرِي مِنْ تَحْتِهَا " - O gün mümin erkeklerin ve mümin kadınların nurlarının (kendileriyle beraber) önlerinde ve sağ yanlarında yürümekte olduğunu görürsün. "Bugün size müjde var; altından ırmaklar akan cennetlerde ebedî kalacaksınız" (denir). İşte en büyük murada ermek budur.”³⁹⁹

Burada geçmekte olan istiâre tasrihi ve temsili olarak gerçekleşmiştir. Müsteâr ismin “نُورُهُمْ بَيْنَ أَيْدِيهِمْ وَبِأَيْمَانِهِمْ” - *nurlarının (kendileriyle beraber) önlerinde ve sağ yanlarında*” cümlesi ile resmedildiği görülmektedir. Bu istiâre sanatı ile Allah müminlerin o günkü durumunu etkili bir üslupla ifade etmektedir. Zemahşerî bunu şöyle izah eder: “Kötülere sahifeleri her iki taraftan, sollarından ve arkalarından verildiği gibi iyilere de bir nur her iki taraftan arz olunacaktır. Bu nurun olması bir

³⁹⁴ Hadîd, 57/9

³⁹⁵ Zemahşerî, *el-Keşşâf*, c. 4, s. 474

³⁹⁶ Hadîd, 57/11

³⁹⁷ Zemahşerî, *el-Keşşâf*, c. 4, s. 474

³⁹⁸ Sâbûnî, *Safvetü't-tefâsîr*, c. 3, s. 305

³⁹⁹ Hadîd, 57/12

âyet ve şiar kılınacaktır. Çünkü onlar iyilikleriyle saadete erdiler ve beyaz sayfalarıyla kurtuluşu buldular. Cennete gittikleri ve doğru yolu geçtikleri zaman bu nur onların hem önlerinde hem yanlarında onların peşinden koşuyor onları takip ediyor olacaktır.”⁴⁰⁰ Bu tasrihi ve temsili istiâreyle kurtuluşa eren, kazanan müminlerin kıyamet günündeki halleri tasvir edilmiştir.

يَوْمَ يَقُولُ الْمُنَافِقُونَ وَالْمُنَافِقَاتُ لِلَّذِينَ آمَنُوا انظُرُونَا نَقْتِسِبْ مِنْ نُورِكُمْ قِيلَ ارْجِعُوا وَرَاءَكُمْ فَالْتَمِسُوا نُورًا " O gün münafik erkekler ve münafik kadınlar iman edenlere şöyle diyecekler: "Bizi bekleyin de yetişip murumuzdan bir parça alalım." Şöyle denecek: "Geriye dönün de başka bir nur arayın!" Ve hemen aralarına kapısı da olan bir duvar çekilir; duvarın iç tarafında rahmet, kendilerine bakan dış tarafında ise azap vardır.”⁴⁰¹

Bu âyette ise münafıkların nifak sıfatı üzerinden temsili bir anlatım söz konusudur. Bu anlatımda münafıkların nifak sıfatı müsteâr bir terkip ile ifade edilmiştir. Nifak sıfatı "بَابٌ بَاطِنُهُ فِيهِ الرَّحْمَةُ وَظَاهِرُهُ مِنْ قِبَلِهِ الْعَذَابُ" - Ve hemen aralarına kapısı da olan bir duvar çekilir; duvarın iç tarafında rahmet, kendilerine bakan dış tarafında ise azap vardır.” ifadesi ile etkili bir şekilde resmedilmiştir. Dolayısıyla oluşan istiârenin temsili bir istiâre olduğu görülmektedir.⁴⁰²

1.1.2.3. Kinâye

Beyan ilminin sanatlarından olan kinâye, kelime olarak "كُنِيَ-يَكْنِي-كِنَايَةً" fiilinin mastarı olan bir isimdir. Sözlük anlamı "bir şeyi bir şeyle örtmek" anlamında olan kinâye kelimesi kişinin meramını örtülü bir şekilde ifade etmesidir.⁴⁰³ Konuşan kişinin bir konuyu îma etmesi, bir fikri kapalı olarak söylemesi, söylediğinden başka bir şeyi kastetmesi kinâye olarak yorumlanır. Beyan ilminde ise kinâye sanatı, bir lafzın hem hakikat hem de mecaz manasında anlaşılabilir şekilde ifade edilmesidir.⁴⁰⁴ Bu sanatla hem kelimenin gerçek anlamı hem de gelebilecek farklı bir anlam kastedilir.

⁴⁰⁰ Zemahşerî, *el-Keşşâf*, c. 4, s. 475

⁴⁰¹ Hadîd, 57/13

⁴⁰² Kasım Fethi Süleyman, *Sûretü'l-Hadîd, Mecelletü't-terbiyeti ve 'l-ilim, Câmi'atü'l-Musul*, c. 17, sy. 1, ss. 122-190, 2010.

⁴⁰³ Ferâhîdî, *Kitabü'l-'Ayn*, "c. 5, s. 410; İbn Manzûr, *Lisânü'l-'Arab* "c. 15, ss. 233-236

⁴⁰⁴ Cürcânî, *Kitabü'ta'rîfât*, s.1875

Bu yönü ile kinâye bir sanat olarak kelimenin kök anlamından farklı yorumlandığı görülmektedir.

Kinâye sanatında ifade edilen asıl ve gerçek anlamındaki kelimeye “meknî/mükennâ bih” veya “kinâye” bununla kendisine işaret edilen ve cümle içinde geçmeyen unsura da “meknî/mükennâ anh” adı verilir. Mecnî bih ile meknî anhe kapalı bir şekilde işaret edildiği için ilk unsur örten, ikinci unsur örtülen konumundadır. Bu sanata kinâye adı verilmesi, meydana gelen örtülü ifade tarzından kaynaklanmaktadır.⁴⁰⁵

Hadîd Sûresi’nde kinâye sanatına örnek olarak aşağıdaki âyet gösterilebilir:

هُوَ الَّذِي خَلَقَ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضَ فِي سِتَّةِ أَيَّامٍ ثُمَّ اسْتَوَىٰ عَلَى الْعَرْشِ يَعْلَمُ مَا يَلْجُ فِي الْأَرْضِ وَمَا يَخْرُجُ مِنْهَا وَمَا يَنْزِلُ مِنَ السَّمَاءِ وَمَا يَعْرُجُ فِيهَا وَهُوَ مَعَكُمْ أَيْنَ مَا كُنْتُمْ وَاللَّهُ بِمَا تَعْمَلُونَ بَصِيرٌ - *Gökleri ve yeri altı günde yaratan, sonra arşa istivâ eden O’dur. Toprağa giren ve ondan çıkan, gökten inen ve ona yükselen her şeyi bilir. Nerede olursanız olun O sizinle beraberdir. Allah yaptıklarınızı görmektedir.*⁴⁰⁶

Bu âyette, kinâye iki yerde geçmektedir. Birincisi “ثُمَّ اسْتَوَىٰ عَلَى الْعَرْشِ - sonra arşa istivâ eden O’dur” arşın, mülkten kinâye olduğu düşünülmüştür;⁴⁰⁷ ikincisi de “وَهُوَ مَعَكُمْ أَيْنَ مَا كُنْتُمْ - Nerede olursanız olun O sizinle beraberdir.” Her iki örnekte yaratılmış olan tüm varlığın tek sahibinin Allah olduğunu ve insanoğlunun tüm yaptıklarını, her türlü hallerini Allah’ın ilmen ihata edişini ifade eder. Buradaki maiyetten kasıt ilmen, görüp gözetme veya muhafaza etmek açısından olduğu kinâye yoluyla ifade edilmiştir. Âyetin devamındaki “وَاللَّهُ بِمَا تَعْمَلُونَ بَصِيرٌ - Allah yaptıklarınızı görmektedir.” ifadesi bu manaya işaret eder. Yaratılmışlar ile olan maiyyeti, kudreti, îcadı, tekvîni ve ilmi ile beraber olduğunu beyân eder ki O'nun ilmi, tüm varlığın iç dünyasını ve dış dünyasını bilmesi demektir.⁴⁰⁸

1.1.2.4. Ta‘rîz

Sözlükte “تَعْرِيزٌ - ta‘rîz “عَرْضٌ” kökünden tef’îl bâbından mastardır.⁴⁰⁹ Ta‘rîz, bir edebî sanat olarak bir sözün kullanılıp o sözle bağlamdan anlaşılan başka bir

⁴⁰⁵ İsmail Durmuş, “Kinâye” *DİA*, Ankara, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2002, c. 26, ss. 34-36

⁴⁰⁶ Hadîd, 57/4

⁴⁰⁷ Bkz. Tâhâ, 20/5; Süyûtî, *el-İtkan*, c. 3, s. 162; Zemahşerî, *el-Keşşâf*, c. 3 s. 52

⁴⁰⁸ Râzî, *Mefâtihu'l-gayb* c. 29 s. 449

⁴⁰⁹ Ferâhîdî, *Kitâbü'l-'Ayn*, c.1, ss. 271-277

manaya işaret edilmesidir.⁴¹⁰ Sekkakî ve Kazvînî gibi belâgat âlimleri ta‘rîz, telvih, remz, ima ve işaret sanatlarını kinâyenin birer türü⁴¹¹ olarak aynı başlık altında zikrederler. Söylenen sözün edebî bir üslûp ile gerçek manasından başka bir manayı kastederek gönderme yapmaya ta‘rîz denilmiştir. Başka bir ifade ile ta‘rîz bir şey söyleyip onunla dile getirilmeyen başka bir şey kastetmektir.⁴¹²

Hadîd Sûresi’nde ta‘rîz sanatına örnek olarak aşağıdaki âyet verilebilir:

" وَالَّذِينَ آمَنُوا بِاللَّهِ وَرُسُلِهِ أُولَئِكَ هُمُ الصَّادِقُونَ وَالشَّاهِدَاءُ عِنْدَ رَبِّهِمْ لَهُمْ أَجْرُهُمْ وَنُورُهُمْ وَالَّذِينَ كَفَرُوا " *Allah’a ve peygamberlerine (böyle) iman edenler, var ya, işte onlar rableri katında sıddıklar ve şehidler mertebesindedirler. Mükâfatları ve nurları (âhirette) onları beklemektedir. İnkâr edip âyetlerimizi yalan sayanlar ise cehennemliktirler.*⁴¹³

Bu âyette ta‘rîz sanatının “رُسُلِهِ” kelimesiyle yapıldığı belirtilmiştir. Kelime olarak “رُسُلِهِ - peygamberlerine” şeklinde çoğul kalıbında gelişi ile ehli kitaba bir ta‘rîz/göndermedir. Bu bağlamda anlama şöyle bir katkısı olduğu düşünülmüştür. “Ey Yahudiler! Sizler Allah’a ve Musa (a.s.)’a iman ederken İsa (a.s.)’a ve Muhammed (a.s.)’a iman etmiyorsunuz. Ey Hristiyanlar! Sizler Allah’a ve İsa (a.s.)’a iman ederken Muhammed (a.s.)’ı inkâr ediyorsunuz. Oysaki Hz. Muhammed (a.s.)’a iman eden müminler Allah’ın göndermiş olduğu tüm peygamberlere iman ederler.”⁴¹⁴

1.1.3. BEDÎ’ İLMİ

Bedî’ kelimesi “بَدَعَ- يَبْدَعُ- بَدْعًا” sülasi kökünden türemiş, sözlük anlamı bir şeyi ilk kez icat etmek, yaratmaktır. Bu kökten türeyen “الْبَدِيعُ” ise “örneksiz ve modelsiz olarak bir şey icat eden, örneği ve modeli olmadan yaratılmış olan” demektir.⁴¹⁵ Belâgat ilmi açısından bakıldığında ise bedî’ ilminin tanımlamasını ilk yapan ve kullanan Câhîz’dir. Kendisi *el-Beyân ve t-tebyîn*’de, bedî’ kelimesinin şiire güzellik ve renk veren râviler tarafından, her türlü edebî ve belâgat ilmi ile alakalı uzmanlık alanında kullanıldığını örnekler üzerinden îzâh eder. Bununla beraber bedî’

⁴¹⁰ Cürcânî, *Kitabü t-ta’rifât*, s.62

⁴¹¹ Sekkâkî, *Miftâhu l-Ulûm*, ss. 411-412; Kazvînî, *Telhîs ve Tercümesi*, s. 125

⁴¹² Hâşimî, *Cevahiru l-Belâğa*, s. 289

⁴¹³ Hadîd, 57/19

⁴¹⁴ İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve t-tenvîr*, c. 27, s. 397

⁴¹⁵ Ezherî, *Tehzîbü l-luga*, “بَدَعَ md.” c. 2 s. 142-143; İbn Manzûr, *Lisânü l-‘Arab*, “بَدَعَ md.” c. 8, ss. 6-8

kelimesinin artık belâgatın farklı konularını barındıran ve kapsamı genişleyen bir edebiyat terimi olma noktasında gereklilik kazandığına da işaret eder.⁴¹⁶ Bu tanımlamadan sonra belâgat kitaplarında bedî‘ “*Muktezây-ı hâle ve delâletinin açıklığına riâyet ettikten sonra kelâmı güzelleştirme yönlerinin bilindiği bir ilimdir.*”⁴¹⁷ şeklinde tanımlanmıştır. Buna göre, bedî‘ belâgat sanatları ile örülü bir ifadenin lafız bakımından kusursuz, mana bakımından mâkul ve aynı zamanda bir ahenge sahip olmasının usul ve kaidelerini inceleyen ilim demektir.”⁴¹⁸

Bir ifadenin, bedî‘ ilmi açısından güzelleşmesi, etkili hale gelmesi ancak meânî ve beyân ilimlerinin esaslarına uyduktan sonra mümkün olur. Bedî‘ ilmi için belâgatın tamamlayıcı ve kelâmın güzelleştirici unsurlarından olduğu ifade edilir. Belâgatçiler bedî‘ sanatlarını lafzî güzelleştirenler “el-muhassinâtu’l-lafziyye” ve manayı güzelleştiriciler “el-muhassinâtu’l-ma‘neviyye” olmak üzere iki kısma ayırırlar. *El-Muhassinat-ı lafziyye* olarak, *cinâs*, *iktibas*, *tazmin*, *seci*, *akd* kabul edilen sanatlardır. *el-Muhassinat-ı mâneviyye olan bedî’ sanatları ise, tıbâk, mukâbele, tevriye, cem, tefrik, hüsnü’t-ta’lîl, te’kîdü’l-medh bimâ yüşbihü’z-zem, te’kîdü’z-zem bimâ yüşbihü’l-medh, üslûbu’l-hakîm* gibi sanatlar örnek verilebilir.⁴¹⁹ Özellikle biz bu çalışmamızda Hadîd Sûresi’nde geçen sanatlardan *cinâs*, Kur’ân fâsılası ve *tıbâk* sanatlarını ele alacağız.

1.1.3.1. Cinâs

Cinâs sözcüğü “جِنْسٌ” kelimesinden türemiş olup anlam olarak “*benzemek, aynı türden olmak*”⁴²⁰ anlamında kullanılan mastardır. Birbirine benzediğini ifade etmek için Arap dilinde “هَذَا يُجَانِسُ هَذَا” denilir.⁴²¹ “cinâs, bir bedî‘ ilmi sanatı olarak “anamları farklı, yazılışları ve telaffuzları benzer olan kelimelerin birlikte kullanılması ile yapılan bir süsleme sanatıdır.”⁴²² şeklinde tarif edilmiştir.

⁴¹⁶ Câhız, *el-Beyân ve ’t-tebyîn*, c. 1, 64; ss. 3, 280-281

⁴¹⁷ Kazvînî, *el-İzâh*, c. 1, ss. 50-51; Cürçânî, *Kitabü ’t-ta’rifât*, s. 156

⁴¹⁸ Nasrullah Hacımüftüoğlu, “Bedî’ *DİA*, İstanbul, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1992 c. 5, ss. 320-322

⁴¹⁹ Kazvînî, *Telhîs ve Tercümesi*, ss. 129; Rami Alkhalaf Alabdulla, Sajed Alkhlîf Alsalh, İzzet Marangozoğlu, *Miftâhu’l-belâğa*, s. 8; Mustafa Aydın, *Arap Dili Belagatında Bedî’ İlmî ve Sanatları*, 1. Bsk., İstanbul, 2018, İşaret Yayınları, ss. 12-13

⁴²⁰ Ferâhîdî, *Kitâbü’l-’Ayn*, “جنس md.” c. 6, s. 55;

⁴²¹ Ezherî, *Tehzîbü’l-luga*, “جنس md.” c. 10, s. 312

⁴²² Süyûtî, *el-İtkân*, c. 3, s. 310

Cinâsın ifadeye kattığı güzellik, konuşulanın, dinleyici tarafından dikkatle dinlenilmesini sağlamaktır. Kelimeler arasındaki telaffuzdan kaynaklanan ahenk yakınlığı, insanın dinlenme meylini ve dikkatini artırır.

Belâgat kitaplarında değişik yönlerden tasnife tâbi tutulan cinâs, genellikle önce cinâs-ı tâm ve cinâs-ı gayr-i tâm olmak üzere iki bölüme, daha sonra bunlar da kendi aralarında alt bölümlere ayrılmaktadır.⁴²³

Cinâs-ı tâm: Aynı ifadeye kullanılan kelimelerin, hareke, şekil, sayı ve tertip açısından aynı olduğu cinâs türüdür.

Cinâs-ı gayr-i tâm: İfadede beraber kullanılan kelimelerde, bu dört şeyden birinde farklılık olduğunda nâkıs yani cinâs-ı gayr-i tâm gerçekleşir.⁴²⁴

Hadîd Sûresi'nde cinâs sanatına örnek olarak aşağıdaki âyeti görmekteyiz:

فَدُرْسَلْنَا رُسُلَنَا بِالْبَيِّنَاتِ وَأَنْزَلْنَا مَعَهُمُ الْكِتَابَ وَالْمِيزَانَ لِيُتَمَرَّكُمُ النَّاسُ بِالْقِسْطِ وَأَنْزَلْنَا الْحَدِيدَ فِيهِ بَأْسٌ شَدِيدٌ " - *Andolsun biz peygamberlerimizi açık kanıtlarla gönderdik, beraberlerinde kitap ve adalet terazisini de indirdik ki insanlar hakkaniyete uygun davranınsınlar. Bir de demiri indirdik ki onda büyük bir güç ve insanlar için yararlar vardır. Böylece Allah, görmeden iman ederek kendisine ve peygamberlerine yardım edecekleri ortaya çıkaracaktır. Şüphesiz Allah güçlüdür, üstündür.*"⁴²⁵

Bu âyette meydana gelen cinâs-ı gayr-i tâm "رُسُلْنَا - رُسُلْنَا" kelimeleri arasında oluşmuştur.⁴²⁶ Sözlükte aynı kökte birleşen iki kelime olan "رُسُلْنَا" ve "رُسُلْنَا" anlam olarak ve terkip olarak birbirine yakın iki kavramdır.⁴²⁷ "رِسَالَةٌ - risâlet" lafzı "رُسُلٌ - resuller" lafzından ayrı düşünülemez. Çünkü risâlet, yani gönderi, resul kavramını zorunlu kılmakta, her iki kavram birbiri ile anlam ve kuvvet kazanmaktadır. Meydana gelen cinâs-ı gayr-i tâm örneği sözlükte aynı asılda birleşen lafızlardan oluştuğu için cinâsı iştikak olarak yorumlanmıştır.⁴²⁸ Genel olarak sûrede risâletin amacı ve

⁴²³ Süyûtî, *el-İtkân*, c. 3, s. 310-314; Hulusi Kılıç, Kazım Yetiş, "Cinas" *DİA*, İstanbul, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1993, c. 8. ss. 12-14

⁴²⁴ Hâşimî, *Cevahiru'l-belağa*, s. 326

⁴²⁵ Hadîd, 57/25

⁴²⁶ Sâbûnî, *Safvetü't-tefâsîr*, c. 3, s. 313

⁴²⁷ İsfahânî, *Müfredât*, "رسل" md." s. 426-428

⁴²⁸ Rummânî, *en-Nüket fi'l-câzi'l-Kur'ân*, s. 99; Süyûtî, *el-İtkân*, c. 3, s. 312

misyonu ile alakalı olarak daha etkili bir mesaj verilmek istenmekte ve peygambere ittibâ etmenin önemine dikkat çekilmektedir.⁴²⁹

1.1.3.2. Kur'ân Fâsılası

Sözlüklerde “فصل” kökünden türeyen ve çoğulu “فواصل” olan kelime “ara, aralık, ayıran şey, bölme”⁴³⁰ gibi anlamlara gelmektedir. İki şeyin arasını ayırmak, kesmek, hükme bağlamak, çocuğu süttten kesmek, bir yerden ayrılmak, çıkmak gibi pek çok anlamı da mevcuttur.⁴³¹ Belâgat âlimlerine göre Kur'ân âyetlerinin son lafzına, içinde bulunduğu âyetle onu takip eden âyeti birbirinden ayırdığı için “fâsıla”, lafzın son harfine de “el-harfü'l-fâsıla” adı verilmiştir.⁴³² Fâsıla terimini ilk olarak Sîbeveyhi, *Kitâb*'ında kullanmaktadır.⁴³³ Bir edebi sanat olarak belâgat âlimleri fâsılayı şöyle tarif eder: “Manaların anlaşılmasında harflerin sonda en güzel şekilde benzeşmesine fâsıla denir. Fâsıla âyet sonlarında olabildiği gibi âyet içinde lafız sonlarında da olabilir.”⁴³⁴ Fâsıllar ile oluşan edebi sanat, ahenk ve uyum, Kur'ân'ın i'câz yönlerinden birini teşkil eder. Kur'ân'ın anlamını bilmeyenler üzerinde bile derin etki bırakmasının sebeplerinden biri de ondaki fâsıla uyumudur. Bu yönüyle Kur'ân fâsılları her zaman için araştırma konusu olarak kalmaya devam edecektir. Kur'ân fâsılları dinleyenlerin ruhunda etkileyici bir iz bıraktığı i'câzının güzelliği ve tartışmasız en beliğ tarafı olduğu kabul edilmiştir.

Kur'ân'daki bu ahenge, kafiye/seci' demekten tenzihi bir şekilde kaçınan belâgat âlimleri, fâsılanın Kur'ân'a has bir üslup olduğunu savunmuşlardır. En temel gerekçeleri olarak da seci'/kafiyenin şiire has bir sanat olduğunu Kur'ân'ın ise bir şiir olmadığını ve İlahî Kelam olarak bundan münezzeh olduğunu delilleri ile ifade etmişlerdir.⁴³⁵

⁴²⁹ Sâbûnî, *Safvetü't-tefâsîr*, c. 3, s. 307

⁴³⁰ Cevherî, *es-Sihâh*, “فصل md.” c. 5, s. 1790; İbn Manzûr, *Lisânü'l-'Arab* “فصل md.” c. 11, s.521

⁴³¹ Ferâhîdî, *Kitâbü'l-'Ayn*, “فصل md.” c.7, s. 126

⁴³² Süyûtî, *el-İtkân* c. 3 s. 332

⁴³³ Sîbeveyhi, *el-Kitâb*, c. 4, s. 185

⁴³⁴ Rummânî, *en-Nüket fî i'câzi'l-Kur'ân*, s. 97; Süyûtî, *el-İtkân* c. 3, s. 332

⁴³⁵ Zerkeşî, *el-Burhân fî ulûmi'l Kur'ân*, c. 1, s. 54-55; Süyûtî, *el-İtkân*, c. 3, s. 333-339

Yukarıdaki tanımlar ışığında sûre baştan sona incelendiğinde oluşan fâsılalar hem âyet sonlarında hem de âyet içindeki cümle ve kelime sonlarında “ب, د, ر, ز, م, ن” harflerden oluştuğu görülmüştür.⁴³⁶

Hadîd Sûresi’nde geçen fâsılalara örnek olarak 25. âyeti inceleyeceğiz.

قَدْ أَرْسَلْنَا رُسُلَنَا بِالْبَيِّنَاتِ وَأَنْزَلْنَا مَعَهُمُ الْكِتَابَ وَالْمِيزَانَ لِيَقُومَ النَّاسُ بِالْقِسْطِ وَأَنْزَلْنَا الْحَدِيدَ فِيهِ بَأْسٌ شَدِيدٌ " *Andolsun biz peygamberlerimizi açık kanıtlarla gönderdik, beraberlerinde kitap ve adalet terazisini de indirdik ki insanlar hakkaniyete uygun davransınlar. Bir de demiri indirdik ki onda büyük bir güç ve insanlar için yararlar vardır. Böylece Allah, görmeden iman ederek kendisine ve peygamberlerine yardım edecekleri ortaya çıkaracaktır. Şüphesiz Allah güçlüdür, üstündür*"⁴³⁷

Bu âyetten “شَدِيدٌ ve الْحَدِيدُ” kelimelerinde etkileyici ve dokunaklı bir şekilde fâsıla sanatı yapıldığı görülmektedir. Bu Kur’ân’ın kendine has bir üslubu olarak Kur’ân fâsılası olarak isimlendirilmiştir. Fâsılanın, cümlenin sonunda olabileceği gibi ortasında da olabileceğini ifade etmiştik. Bu bağlamda âyetin içinde ifade devam ederken ortasında da fâsıla yapılmıştır. Böylece oluşan ahenk ve ses uyumu ile daha etkili bir fâsıla yapılmıştır. Özellikle sûrede öne çıkan “الْحَدِيدُ - demir” kavramı sonraki kelimeler olan “بَأْسٌ شَدِيدٌ” - *büyük bir güç*” ifadesi ile bizce dikkatleri celp etmiştir ve sûrenin öne çıkan başlıkları arasına girerek sûrenin isimlendirilmesine kadar etkili olmuştur.⁴³⁸

1.1.3.3. Tıbâk

Tıbâk, sözlükte örtmek kaplamak anlamında “طَبَّقَ” kökünden türemiş mufâale kalıbı olan “طَبَّقَهُ مِطَابَقَةً وَطَبَّاقًا” kalıbının mastarıdır. “مِطَابَقَةً” uygun olmak, “اللتطابق” ittifak etmek anlamına gelir. Arapçada “تطابق الشئان” cümlesi “İki şeyi eşitledim.”, “طَبَّقْتُ بَيْنَ الشَّيْئَيْنِ” ifadesi ise “İki şeyin arasını hizaladım.” anlamına gelir. Aynı zamanda deve gibi dört ayaklı hayvanların yürürken veya koşarken arka ayaklarını ön ayaklarının bastığı yere basmaları da bu kelime ile ifade edilmiştir.⁴³⁹

⁴³⁶ Emin Işık, “Hadîd Sûresi” *DİA*, İstanbul, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1997, c. 15, s. 13-14

⁴³⁷ Hadîd, 57/25

⁴³⁸ İbn Aşûr, *et-Tahrîr ve 't-tenvîr*, c. 27, s. 353

⁴³⁹ İbn Manzûr, *Lisânü'l-'Arab*, “طبق md.” c. 10, s. 209-215

Bir belâgat terimi olarak tıbâk, Sekkâkî'den itibaren bu ilimde yeri belirlenmiş ve bedî' ilminin anlama güzellik katan sanatlarından kabul edilmiştir.⁴⁴⁰ Kelime, "İki zıt kelimeyi yani, anlamları birbirinin karşıtı olan iki sözcüğü, zıtlıkları farklı şekillerde olsa da bir cümlede bir araya getirmek." olarak tanımlanmıştır. Tıbâk sanatına zaman zaman tezat (zıtlık), mutâbakât/tatbîk (uygunluk), ve tekâfu'(denklik) isimleri de verilmiştir. Tıbâk sanatının lafzi ve manevî olmak üzere çeşitli yapılaş şekilleri vardır. Ayrıca tıbâk, tıbâk-ı îcâbî ve tıbâk-ı selbî olmak üzere de iki kısma da ayrılır.⁴⁴¹ Bununla beraber tıbâk sanatına benzediği için mukâbele sanatını da tıbâk başlığı altında inceleyenler olmuştur. Süyûtî, *el-İtkân*'ında tıbâk sanatını anlattıktan sonra mukâbele sanatına ayrıca değinir. Aralarındaki farkı örneklerle izah eder. Tıbâk iki zıt kelime arasında gerçekleştiği halde, mukâbele ikişerli grup halinde en az dört zıt veya zıt olmayan kelime arasında gerçekleşebilir.⁴⁴²

Hadîd Sûresi'ni incelediğimiz zaman hem tıbâk sanatı açısından hem de mukâbele sanatı açısından oldukça zengin bir örneklem ile karşılaşıldığı ve müstakil bir çalışmaya konu olabilecek kadar derinlikte bir sûre olduğunu görmekteyiz.

Hadîd Sûresi'nde görülen tıbâk ve mukâbele sanatı örnekleri şunlardır:

“لَهُ مَلِكُ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ يُحْيِي وَيُمِيتُ وَهُوَ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ”
*hükümlerini yalnız O'nundur. Hem hayat verir hem öldürür. O'nun her şeye gücü yeter.*⁴⁴³

Bu âyette tıbâk “السَّمَاوَاتِ - gökler” ve “الْأَرْضِ - yer” kelimeleri ve “يُحْيِي - hayat verir” ve onu zıddı olan “يُمِيتُ - öldürür” fiilleri arasında gerçekleşmektedir. Manaya kattığı anlam açısından bakıldığında Allah'ın mülkünde tasarrufunda yegâne bir kudretin sahibi oluşu varlığın ölümü ve hayatın mutlak gücü ve sınırsız ihata edişi vurgulanmak istenmiş⁴⁴⁴ ve bu hakikat veciz bir şekilde ifade edilmiştir.

“هُوَ الْأَوَّلُ وَالْآخِرُ وَالظَّاهِرُ وَالْبَاطِنُ وَهُوَ بِكُلِّ شَيْءٍ عَلِيمٌ”
*O, evvel ve âhir, zâhir ve bâttır. O her şeyi bilir.*⁴⁴⁵

⁴⁴⁰ İsmail Durmuş, “Tezat” *DİA*, İstanbul, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2012, c. 41, s. 58-60

⁴⁴¹ Ebü'l-Abbâs Abdullah b. Muhammed el-Mu'tezz-Billâh b. Ca'fer el-Mütevekkil-Alellah el-Abbâsî, *el-Bedîu fi'l-bedî'*, Dâru'l-Ceyl, yy. 1. Bsk. 1990/1410, s. 124; Süyûtî, *el-İtkân*, c. 3, s. 325

⁴⁴² Süyûtî, *el-İtkân*, c. 3, s. 327

⁴⁴³ Hadîd, 57/2

⁴⁴⁴ Râzî, *Mefâtihu'l-gayb* c. 29, s. 443

⁴⁴⁵ Hadîd, 57/3

Bu âyette tıbbâk sanatı “الْأَوَّلُ-الْآخِرُ” ve “الظَّاهِرُ-الْبَاطِنُ” ibarelerinde görülmektedir. Tıbbâk sanatı ile Allah’ın bu dört isminin sınırsızlığına işaret edilmiştir. Zâhir olması tüm delillerin onu göstermesidir. Bâtın olması varlığının duyu organlarıyla idrak edilmesinin mümkün olmamasıdır. Bu mana ile beraber zâhir olması her şeye galip olması ve her şeyden yüce olmasıdır. Her şeyin bâtını olması da tüm varlığı en ince ayrıntısına kadar bilmesidir.⁴⁴⁶

هُوَ الَّذِي خَلَقَ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضَ فِي سِتَّةِ أَيَّامٍ ثُمَّ اسْتَوَىٰ عَلَى الْعَرْشِ يَعْلَمُ مَا يَلْجُ فِي الْأَرْضِ وَمَا يَخْرُجُ مِنْهَا وَمَا يَنْزِلُ مِنَ السَّمَاءِ وَمَا يَعْرُجُ فِيهَا وَهُوَ مَعَكُمْ أَيْنَ مَا كُنْتُمْ وَاللَّهُ بِمَا تَعْمَلُونَ بَصِيرٌ - *Gökleri ve yeri altı günde yaratan, sonra arşa istivâ eden O’dur. Toprağa giren ve ondan çıkan, gökten inen ve ona yükselen her şeyi bilir. Nerede olursanız olun O sizinle beraberdir. Allah yaptıklarınızı görmektedir.*⁴⁴⁷

Bu âyette tıbbâk sanatı “يَلْجُ - giren” ve “يَخْرُجُ - çıkan” fiilleri ile ve “يَنْزِلُ - inen” ve “يَعْرُجُ - yükselen” fiilleri arasında iki defa geçmektedir. Anlama kattığı estetikle beraber derinlik âyetin son cümlesi olan “وَهُوَ مَعَكُمْ أَيْنَ مَا كُنْتُمْ وَاللَّهُ بِمَا تَعْمَلُونَ بَصِيرٌ” - *Nerede olursanız olun O sizinle beraberdir. Allah yaptıklarınızı görmektedir.*” ifadesi ile Allah’ın kullarını gözetlemesi ve her şeyi kuşatan ilminin sınırsızlığı idraklere sunulmaktadır.⁴⁴⁸ Ayrıca bu âyette “يَعْلَمُ مَا يَلْجُ فِي الْأَرْضِ وَمَا يَخْرُجُ مِنْهَا” - *Toprağa giren ve ondan çıkan*” ile “وَمَا يَنْزِلُ مِنَ السَّمَاءِ وَمَا يَعْرُجُ فِيهَا” - *gökten inen ve ona yükselen*” iki cümle arasında mukabele yapılmıştır.

يَوْمَ يَقُولُ الْمُنَافِقُونَ وَالْمُنَافِقَاتُ لِلَّذِينَ آمَنُوا انظُرُونَا نَقْتَبِسْ مِنْ نُورِكُمْ قِيلَ ارْجِعُوا وَرَاءَكُمْ فَالْتَمِسُوا نُورًا - *O gün münafik erkekler ve münafik kadınlar iman edenlere şöyle diyecekler: "Bizi bekleyin de yetişip murunuzdan bir parça alalım." Şöyle denecek: "Geriye dönün de başka bir nur arayın!" Ve hemen aralarına kapısı da olan bir duvar çekilir; duvarın iç tarafında rahmet, kendilerine bakan dış tarafında ise azap vardır.*⁴⁴⁹

Bu âyette de mukabele sanatının “بَاطِنُهُ فِيهِ الرَّحْمَةُ” - *iç tarafında rahmet*” terkibi ile “دَافِقُهُ فِيهِ الْعَذَابُ” - *dış tarafında ise azap*” ifadeleri arasında gerçekleşmiştir. Bu

⁴⁴⁶ Zemahşerî, *el-Keşşâf*, c. 4, s. 472

⁴⁴⁷ Hadîd, 57/4

⁴⁴⁸ Sâmerî, *Alâ Tarîki't-tefsîri'l-beyânî*, c. 1, s. 245

⁴⁴⁹ Hadîd, 57/13

sanatla münafıkların en bariz özelliği olan nifak hastalığının veciz bir şekilde tasvir edildiği gözlenmektedir.⁴⁵⁰

اعلموا أنّما الحياة الدنيا لعب ولهو وزينة وتفاخر بينكم وتكاثر في الأموال والأولاد كمثل غيث أعجب الكفار نباته ثم يهيج فتراه مصفراً ثم يكون حطاماً وفي الآخرة عذاب شديد ومغفرة من الله ورضوان وما الحياة الكفار نباته ثم يهيج فتراه مصفراً ثم يكون حطاماً وفي الآخرة عذاب شديد ومغفرة من الله ورضوان وما الحياة الدنيا إلا متاع الغرور - *Bilin ki dünya hayatı, bir oyun, bir eğlence, bir gösteriş, aramızda bir övünme, mal ve evlâтта bir çokluk yarışından ibarettir. Tıpkı bir yağmur gibi ki bitirdikleri çiftçileri imrendirir, sonra kurumaya yüz tutar, bir de bakarsın ki sararmıştır, ardından da çerçöp haline gelmiştir. Ahirette ise ya çetin bir azap yahut Allah'ın bağışlaması ve hoşnutluğu vardır. Dünya hayatı sadece aldatıcı bir yararlanmadan başka bir şey değildir.*⁴⁵¹

Bu âyette tıbâk örneği “عَذَابٌ شَدِيدٌ” ve onun zıddı olan “وَرِضْوَانٌ - مَغْفِرَةٌ” ibarelerinde görülmektedir. Burada görülen tıbâk çeşidine tıbâku'l-îcâb denilmiştir. Tıbâku'l-îcâb bir şeyin zıddıyla birleşirken her iki tarafın da olumlu veya olumsuzluk yönünden aynı olmasıdır.⁴⁵² Âyetin anlamı “*Ahirette ise ya çetin bir azap yahut Allah'ın bağışlaması ve hoşnutluğu vardır.*” şeklinde olumlu bir ifade olduğunu görmekteyiz. Bu sanatla inkârın ve küfrün hâkim olduğu dünya hayatı sonucunda insanı ahirette neyin beklediği açık bir şekilde, inzarî bir yöntem ile ifade edilmiştir.⁴⁵³

- لا يستوي منكم من أنفق من قبل الفتح وقاتل أولئك أعظم درجة من الذين أنفقوا من بعد وقاتلوا - *İçinizden fetihten önce harcayan ve savaşanlar ötekilerle bir değildir. Onların derecesi, daha sonra harcayan ve savaşanlardan üstündür.*⁴⁵⁴

Bu âyette de “مِن قَبْلِ” ile “مِن بَعْدُ” arasında tıbâk sanatı yapıldığı düşünülmüştür. Bu sanatla infakın ve savaşmanın zor zamanlardan biri olan fetihten öncesi gibi olmadığı ifade edilmektedir.⁴⁵⁵

لكيلا تأسوا على ما فاتكم ولا تفرحوا بما آتاكم والله لا يحب كل مختال فخور - *Kaybettiklerinize üzülmesiniz ve O'nun size verdikleriyle şımarmanız diye (böyle yapmıştır). Allah kendini beğenen, böbürlenmiş hiç kimseyi sevmez.*⁴⁵⁶

⁴⁵⁰ Zemahşerî, *el-Keşşâf*, c. 4, s. 476

⁴⁵¹ Hadîd, 57/20

⁴⁵² Süyûtî, *el-İtkân*, c. 3, s. 325; Mustafa Aydın, *Bedi' İlmi ve Sanatları*, s. 29

⁴⁵³ Sâbûnî, *Safvetü't-tefâsîr*, c. 3, s. 309

⁴⁵⁴ Hadîd, 57/10

⁴⁵⁵ Sâbûnî, *Safvetü't-tefâsîr*, c. 3, s. 304

⁴⁵⁶ Hadîd, 57/23

Bu âyette de tıbâk sanatı olarak tıbâku'l-îcâb meydana gelmiştir. Burada her iki taraf olan “لَا تَفْرَحُوا بِمَا آتَيْنَاكُمْ” ve “وَلَا تَحْزَنُوا عَلَىٰ مَا فَاتَكُمْ” - *Kaybettiklerinize üzülmeyesiniz.*” ve “وَلَا تَفْرَحُوا بِمَا آتَيْنَاكُمْ” - *O'nun size verdikleriyle şıarmayasınız.*” cümlelerinde olumsuz formda geçen tıbâk sanatı ile musibetlerin ve sevinçlerin, varlığın ve yokluğun yegâne sahibinin ve takdir edenin Allah olduğu vurgulanmıştır.⁴⁵⁷

⁴⁵⁷ Ebu's-Su'ûd, *İrşâdü'l-'akli's-selîm*, c. 8, s. 211

SONUÇ

Hadîd Sûresi'nin incelendiği bu çalışmada özellikle sûre Allah Teâlâ'nın bazı sıfatlarına dikkatleri çekerek başlamaktadır. Evrendeki mutlak egemenliğin vurgulanması ve daha sonra iman, infak ve cihat konularının sûre genelinde ele alınması konunun müminler için ne kadar önemli olduğunu göstermiştir. Bu muhtevadan yola çıkılarak; sûre, Medenî olarak çoğu müfessir tarafından kabul edilmiştir.

Sûrede öne çıkan kavramlar birinci bölümde incelenmiştir. Seçilen kelimelerin önce klasik lügatlerden kök anlamlarına değinilerek, ardından kavramsal analizleri yapılmış ve sonra Kur'ân'daki anlam boyutlarına değinilmiştir.

Tesbîh kavramı ile kulun Allah'a ibadet etmesi ve O'nu her türlü noksanlıktan tenzîh etmesi, kendini her türlü kötülükten hızla uzaklaştırması, hayatını bu istikamet üzere yaşaması gerektiği vurgulanmaktadır. Yaratıcının azâmetinin ifade edildiği kavramlar ve edebî sanatlar sûrenin tüm âyetlerinde Allah ve mülkiyet tasavvurunun yüreklerde yeniden inşa edilmek istendiğini göstermektedir.

Allah yolunda cihadın ve infakın önemi, mülkün sahibi olan Allah tarafından inananlara hatırlatılmaktadır. Bu durum münafıkların düştüğü fitneye ve Ehl-i Kitab'ın katılaştıkları kalplerine dikkat çekilerek ifade edilmiştir. Müminlerde bulunması gereken huşu kavramının ne kadar hayati önem arz ettiği zikredilmiştir.

Sûre, mülkiyet tasavvurunu yüreklerde inşa ederken dünya hayatının mahiyetini tasvir ederek zihinlerde bir canlılık meydana getirmektedir. Bu tablonun insanoğlunun yaşam evreleri olan bebeklik, çocukluk ve yetişkinlik evreleri ile uygunluk arz ettiği tespit edilmiştir. Dünya hayatının gerekliliği olan çabalama ve gayret, Kur'ân'ın mesajları doğrultusunda yürümek ve dolaşmak ile ifade edilmektedir. Buna mukabil ahiret hayatı ve Allah'ın rızası için çabalamak ise yarışmanın ve hızlı davranmanın gerektiği bir durum olduğu vurgulanmıştır.

İkinci bölümde ise Hadîd Sûresi belâgat sanatları açısından “meânî, beyân ve bedî” olmak üzere üç başlık altında incelenmiştir.

Meânî ilminin incelendiği başlıkta emir üslubu olarak sûrede geçen emirler gerçek anlamı ile beraber “istimrâr, istihzâ, tezkîr, tenbîh, teşvîk, istikrâr”; nehiy üslubu ise gerçek anlam ile beraber tehdit anlamı ifade etmektedir. İstifhâm üslubu olarak inkâr, tevbih, teşvik, teşci, takrîr, anlamlarını ihtiva eden olgular bulunmuştur. Nidâ üslubu sûrede tek bir yerde geçmekte olup muhataplarının hem Ehl-i Kitap hem de müminler olabileceği ve bu üslup ile hitâbın muhtevâsına dikkatleri celp etmek olduğu düşünülmüştür. İtnâb sanatı ihtirâs, tezyîl ve tekrar olmak üzere üç başlık altında incelenmiştir. Bu sanat ile yanlış anlamaların önüne geçmek, bir manayı te’kit ve teyit etmek gibi anlamsal olgular hedeflenmiştir. İltifât üslubuna örnek teşkil eden birçok olgu tespit edilmiş; bu sanat ile manayı ta’zim, te’kit, teşvik ve ihtisâs gibi amaçların hedeflendiği görülmüştür. Takdîm ve tehîr üslubu ile önemli olan vurgulanmış, muhatapların dikkatleri belli bir konuya çekilmiş ve taltif amaçlı yapılmıştır. Zikir ve hazif üslubu ile konunun zihinlerde daha net anlaşılması, Hz. İsa (a.s)’ın yaratılışına dikkat çekilerek onun taltif edilmesi amaçlanmıştır. Bazı yerlerde zikir ve hazif üslubu mübâlağa ve teşvik için kullanılmıştır. Kasr üslubu ile genel anlamda mana tahsîs edilmiştir.

Beyân ilmi başlıklı bölümde teşbih, istiâre, kinâye, ta’rîz, sanatları incelenmiş, bu sanatlar ile anlam daha etkili bir hale gelmiştir. Dikkatler belli noktalara yoğunlaştırılmıştır. Netice olarak; bir konuyu doğru lafızlar ile beraber etkili bir anlatımla ifade etmenin, muhatabı etkilemede ne kadar önemli olduğunu göstermektedir.

Bedî ilminin ele alındığı bölümde cinâs, Kur’ân fâsılası ve tıbâk sanatlarının lafızlar ve mana açısından uyumu incelenmiştir. İnsan bilincinde ses uyumunun bırakmış olduğu etkinin ne kadar önemli olduğu bilinmektedir. Kur’ân âyetlerinin bu durumu dikkate alarak eşsiz güzelliği bilinçlere sunulmuştur.

Sûrede, edebî sanatlar manayı kuvvetlendirmek, bilinçlerde güçlü bir etki bırakmak ve müminlerin dikkatini celp etmek maksadıyla kullanılmıştır. Kudretin ve varlığın yegâne sahibi Allah tasavvurunun müminlerin yüreklerinde kuvvetli bir şekilde çeşitli sanat ve kelimelerle inşa edilmek istendiği görülmektedir. Bunlarla

birlikte mülkiyet tasavvuru, infak, cihat ve adalet gibi kavramaların değerlendirildiği ve sanatsal ifadelerin bu manalar üzerinde yoğunlaştığı müşahede edilmiştir.

KAYNAKÇA

Abdübâkî, M. Fuâd, *el-Mu‘cemu’l-Mufehres li Elfâzi’l-Kur’ân’il-Kerim*, Çağrı Yayınları, İstanbul, 1987.

Alabdulla, Rami Alkhalaf, **Alsah**, Sajed Alkhlif, **Marangozoğlu**, İzzet, *Miftâhu’l-belâğa*, Dâru Senâbel, 1. Bsk., İstanbul, 2018.

Alper, Hülya, “Münafık” *DİA*, İstanbul, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2006, c. 31, ss. 565-568.

Apaydın, H. Yunus, “Karz” *DİA*, İstanbul, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2001, c. 24, s. 520.

Aydın, Mustafa, *Arap Dili Belâgatında Bedî‘ İlmi ve Sanatları*, 1. Bsk., İstanbul, 2018, İşaret Yayınları.

Aynur, Hatice Şahin, Âyet Sonlarındaki Esmâ-i Hüsnânın Birbiriyle İrtibatı, Azîz İsmi Örneklemi, *Cumhuriyet İlahiyat Dergisi*, Haziran, 2017, sy. 1, ss. 539-576.

Bebek, Adil, “Fevz”, *DİA*, İstanbul, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1995, c. 12, s. 506.

Bulut, Halil İbrahim, “Rızâ”, *DİA*, İstanbul, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2008, c. 35, s. 56.

Cârim, Ali, **Emin**, Mustafa, *en-Nahvu’l-Vâdih fi Kavâidi’l-Lugati’l-Arabiyye*, Kahire, 1385/1965.

Çağrı, Mustafa, “Fitne”, *DİA*, İstanbul, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1996, c. 13 ss. 156-159.

....., “Kıst”, *DİA*, Ankara, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2002, c. 25, ss. 502- 503.

Çalık, Fatma, “Bir Semantik Analiz Denemesi: Kur’ân’da ‘Kalp’ Kavramı”, *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, c. 20, sy. 2, 2011, ss. 167-190.

Derviş, Muhyiddin, *İ’râbü’l-Kur-ân ve Beyânıhu*, Dâru’l-İrşâd, Suriye/Hamas, 1995, 4. Bsk., c. 9, s. 455.

Durmuş, İsmail, “Kinâye ” *DİA*, Ankara, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2002, c. 26 ss. 34-36.

....., “Meânî”, *DİA*, Ankara, 2003, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları c. 28, ss. 204-206.

....., “Tezat”, *DİA*, İstanbul, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2012, c. 41, ss. 58-60.

....., “İtnâb”, *DİA*, İstanbul, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları 1999, c. 19, ss. 215-219.

....., “İltifât”, *DİA*, İstanbul, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2000, c. 22, ss. 152-153.

Ebu’s-Su’ûd, Muhammed b. Muhammed el-İmâdî, *İrşâdü’l-‘akli’s-selîm İlâ Mezâye’l-Kitâbi’l-Kerîm*, Dâru’l-İhyâi’t-Türâsi’l-‘Arabî, Beyrut, tsz.

el-Âlûsî, Ebu’s-Senâ Şehâbüddîn Mahmûd b. Abdullâh, *Rûhu’l-Meânî fî Tefsîri’l-Kur’âni’l-Azîm ve’s-Seb’i’l-Mesânî*, Dâru’l-Kütübü’l-‘İlmiyye, 1. Bsk., Beyrut, 1995.

el-Askerî, Ebû Hilâl, *el-furûk fi’l-Luğa*, trc. Veysel Akdoğan, İşaret Yayınları, İstanbul, 2009.

el-Bikâî, Ebü’l-Hasen Burhânüddîn İbrâhîm b. Ömer b. Hasen er-Rubât el-Hirbevî, *Nazmü’d-dürer fî tenâsübi’l-âyât ve’s-süver*, Dâru’l-Kitâbi’l-İslâmî, Kahire, tsz.

el-Câhız, Ebû Osmân Amr b. Bahr b. Mahbûb el-Kinânî, *el-Beyân ve’t-tebyîn*, Dâru’l-Mektebetü’l-Hilâl, Beyrut, 2002.

el-Cevherî, Ebû Nâsır İsmâil b. Hammâd, *Tâcü’l-Luga ve Sihâhu’l-‘Arabîyye*, thk. Ahmed Abdülğafûr Attâr, Dâru’l-‘İlim, Beyrut, 1987.

el-Cevzî, Cemâleddîn Ebü'l Ferec Abdurrahmân b. Ali b. Muhammed, *Zâdü'l-Mesîr fî İlmi't-Tefsîr*, thk. Abdurrezzak el-Mehdi, Dâru'l-Kitâbi'l-'Arabiyye, Beyrut, 2001.

el-Cevziyye, İbn Kayyim, *el-Fevâidi'l-muşevvik ilâ ulûmi'l-Kur'ân ve ilmi'l-beyân*, Dâru'l-Kütübü'l-'İlmiyye, Beyrut/Lübnan, 1988.

el-Cürcânî, Ali b. Muhammed Seyîd Şerîf, *Kitabü't-Ta'rifât*, thk. Komisyon, Dâru'l-Kütübü'l-'İlmiyye, Beyrut-Lübnan, 1. Bsk., 1983.

el-Ensârî, Cemâluddîn Abdullâh b. Yûsuf b. Abdullâh İbn Hişâm, *Evdahu'l-mesâlik İlä şerhi'l-Elfiyeti'bnî Mâlik*, thk. Yusuf Muhammed el-Baki, Dâru'l-Fikir, Beyrut, tsz.

el-Esterâbâdî, Radiyyüddin Muhammed b. El-Hasen, *Şerhu'r-Radî 'ala'l-Kâfiye*, thk. Yusuf Hasen Ömer, Câmi'atu Kâzyunus, Bingazi, 1996.

el-Ezherî, Ebû Mansûr Muhammed b. Ahmed, *Tehzîbü'l-luga*, Dâru'l-İhyâ, Beyrut, 2001.

el-Ferâhîdî, Halîl bin. Ahmed, *Kitâbü'l-'Ayn*, thk. Mehdi el-Mahzûmî/İbrahim es-Sâmerrâî, Dâru'l-Mektebetü'l-Hilâl, yy., tsz.

el-Galâyînî, Mustafâ, *Câmi'u'd-durûsi'l-'Arabiyye*, Mektebetü'l-'Asriyye, Beyrut, 28. Bsk., 1993/1414.

el-Hâşimî, Ahmet b. İbrahim b. Mustafa, *Cevâhîru'l-belağa*, thk. Yusuf es-Samîlî, el-Mektebetü'l-'Asriyye, Beyrut, tsz.

el-İsfahânî, Rağîb, *el-Müfredât fî Ğarîbü'l-Kur'ân*, Çıra Yayınları, trc. Abdülbaki Güneş/Mehmet Yolcu, İstanbul, 2012.

el-Kazvîni, Ebü'l-Meâlî Celâlüddîn el-Hatîb Muhammed b. Abdurrahmân b. Ömer b. Ahmed, *el-Îzâh fî ulûmi'l-belâğa*, thk. M. Abdülmün'im Hafâcî, Dâru'l-Ceyl, Beyrut, 3. Bsk., trs.

....., Hatîp, *Telhîs ve Tercümesi*, çev. Nevzat H. Uyanık, Mustafa Kılıçlı, M. Sadi Çogenli, Huzur Yayınları, İstanbul, tsz.

el-Kurtubî, Muhammed b. Ahmed, *el-Câmi' li-Ahkâmi'l-Kur'an*, Dâru'l-Kütübü'l-Misriyye, Kahire, 1964.

el-Mahallî, Celâleddin, **es-Süyûtî**, Celâleddin, *Tefsîru'l-Celâleyn*, Dâru'l-Hadîs, Kahire, 1. Bsk., tsz.

el-Mâtürîdî, Ebû Mansûr, *Te'vilatü'l-Kur'an*, Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, Beyrut/Lübnan, 2005.

el-Mu'tezz, Ebü'l-Abbâs Abdullah b. Muhammed Billâh b. Ca'fer el-Mütevekkil-Alellah el-Abbâsî, *el-Bediu fi'l-bedi'*, Dâru'l-Ceyl, yy., 1. Bsk., 1990/1410.

en-Nehhâs, Ebû Ca'fer Ahmed b. Muhammed b. İsmâîl *İ'râbü'l-Kur'an*, Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, Beyrut, 2000, 1. Bsk.

en-Nahvî, İbn Hişâm, *Katru'n-Nedâ ve Bellu's-Sadâ*, el-Mektebetu'l-Asriyye, thk. M. Muhyiddin Abdulhamîd, Beyrut, 1995.

en-Nesefî, Ebü'l-Berekât Hâfızüddîn Abdullah b. Ahmed b. Mahmûd, *Medârikü't-Tenzî'l-Ve Hakâiku't-Te'vil*, Dâru'l-Kelimu't-Tayyib, Beyrut, 1998.

er-Râzî, Fahreddin, *et-Tefsîrü'l-kebîr/Mefâtihu'l-gayb*, Dâru'l-İhyâ, Beyrut, 1999.

er-Rummânî, Ebü'l-Hasen Alî b. İsbâ b. Alî el-Bağdâdî, *en-Nüket fi i'câzi'l-Kur'an*, thk. M. Halefullah/M. Zağlûl Sellâm, Dâru'l-Maârif, Mısır, 1976.

Ertuğrul, Osman, "Belâgatta Meânî İlmî", *Iğdır Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, sy. 5, Nisan, 2015, ss. 155-180

es-Saban, Muhammed b. Ali, *Haşiyetu's-Saban*, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut, 1997.

es-Sâbûnî, Muhammed Ali, *Saffetü't-tefâsîr*, Dâru's-Sâbûnî li't-Tebâ'ati ve'n-Neşri ve't-Tevzi', Kahire, 1997.

es-Sâmerrâî Fâzıl Sâlih, *Alâ Tariki't-tefsîri'l-beyânî*, el-Câmi'atü's-Şârîka, Şârîka, 2002.

....., *Me'âni'n-Nahvî*, Dâru'l-Fikir, Ürdün, 2000, 1. Bsk.

es-Sekkâkî, Ebû Ya‘kûb, *Miftâhu’l-’Ulûm*, Dâru’l-Kütübü’l-‘İlmiyye, Beyrut/Lübnan, 2. Bsk., 1987.

es-Süyûtî, Ebü’l-Fazl Celâleddîn Abdurrahmân b. Ebî Bekr b. Muhammed el-Hudayrî, *el-İtkân fî ‘ulûmi’l-Kur’ân*, thk. Muhammed Ebu’l-Fadl İbrahim, el-Hey’etü’l-Mısriyye el-‘Amme lil-Kitâb, yy, 1974.

eş-Şenkitî, Muhammed el-Emin b. Muhammed el-Muhtar el-Cekeni, *Advâü’l-beyân fî îzâhi’l-Kur’âni bi’l-Kur’ân*, Dâru’l-Fikir, Beyrut, 1995.

eş-Şevkânî, Muhammed İbn Ali İbn Muhammed, *Fethu’l-kadîr*, Dâru’l-İbn Kesir/Dâru’l-Kelimu’t-Tayyib, Dimeşk/Beyrut, 1994.

eş-Şeybânî, Ebü’l-Feth Ziyâuddin Nasrullah b. Muhammed İbnu’l-Esîr, *el-Meselu’s-sâir fî edebi’l-kâtib ve ’ş-şâir*, thk. Ahmed el-Hûfî Bedevî Tabâne, Dâru’n-Nahde, Kahire, tsz.

et-Taberî, İbn Cerîr, *el-Câmiu’l-beyân fî Tefsîrü’l-Kur’ân*, thk. Ahmed Muammed Şakir, Müessesetü’r-Risâle, yy., 2000.

ez-Zebîdî, Murtazâ, *Tâcü’l-‘arûs mincevâhiri’l-kâmûs*, Dâru’l-Hidâye, yy., tsz.

ez-Zemahşerî, Ebü’l Kâsım Muhammed b. Ömer, *el-Keşşâf an hakâiki ğavâmidî’t-tenzîl ve uyûni’l-ekâvil fî vucûhi’t-te’vîl*, Dâru’l-Kitâbi’l-Arabiyye, Beyrut, 1987.

....., *el-Mufasssal fî san’ati’l-i’râb*, thk. Ali Bû Melham, Mektebetü’l-Hilâl, Beyrut, 1993, 1. Bsk.

ez-Zerkeşî, Ebû Abdillâh Bedreddîn Muhammed b. Bahâdır b. Abdillâh, *el-Burhân fî Ulûmi’l-Kur’ân*, thk. Muhammed Ebü’l-Fadl İbrahim, Mısır, 1957.

Fettahoğlu, Yeşim, “Rakip kelimesinin Semantik Analizi”, Sosyal Bilimler Dergisi / The Journal of Social Science, Yıl: 6, Sayı: 34, Şubat 2019, ss. 212-221.

Firûzâbâdî, Ebû Tâhir Mecdüddin Muhammed b. Yakûb, *Kâmûsü’l-Muhît*, Müessesetü’risale, Beyrut, 8. Bsk., 1426/2005.

Günay, Hacı Mehmet, “Müsabaka”, *DİA*, İstanbul, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2006, c. 32, ss.63-65.

Gürkan, Salime Leyla, “Misak”, *DİA*, İstanbul, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2005, c. 30, ss. 172-173.

Hacımüftüoğlu, Nasrullah, “Bedî”, *DİA*, İstanbul, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1992, c. 5, ss. 320-322.

....., *İ'caz ve Belâgat Deyimleri*, Ekev Yayınevi, Erzurum, 2001.

....., *Kur 'ân'ın Belâgatı ve İ'câzı Üzerine*, Ekev Yayınevi, Erzurum 2001.

....., “Beyân”, *DİA*, İstanbul, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1992, c. 6, ss. 22-23.

Hasan, Abbas, *en-Nahvü 'l-vâfi*, Dâru'l-Meârif, 15. bsk, yy., tsz.

Işık, Emin, “Hadîd Sûresi”, *DİA*, İstanbul, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1997, c. 15, ss. 13-14.

İbn Atıyye, Ebû Muhammed Abdülhak b. Gâlib b. Abdirrahmân b. Gâlib el-Muhâribî el-Gırnâî el-Endelüsî, *el-Muharrerü'l-vecîz fî Tefsîri'l-Kitâbi'l-Azîz*, thk. Abdusselam Abduşşafii Muhammed, Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, 1. Bsk., Beyrut, 2001.

İbn Âşûr, Ebû Abdillâh Muhammed et-Tâhir b. Muhammed b. Muhammed eş-Şâzelî b. Abdilkadir b. Muhammed, *et-Tahrîr ve 't-tenvîr*, Dâru't-Tunusiye, Tunus, 1984.

İbn Fâris, Ebû'l-Huseyn, Ahmed b. Fâris b. Zekeriyya, *es-Sâhibî fî fikhi 'l-luga*, nşr. Muhammed Ali Beydun, 1. Bsk., yy., 1997.

İbnu'l-Hâcib, Cemaleddin Osman b. Ömer, *el-Kâfiye fî 'İlmi'n-nahv*, thk. Salih Abdu'l-'Azîm eş-Şâir, 1. Bsk., Mektebetü'l-Âdâb, Kahire, 2010.

İbn Manzûr, Ebû'l-Fazl Cemaleddin Muhammed b. Mükerrrem b. Ali El-Ensârî, *Lisâmü'l-'Arab*, Dâru's-Sadr, Beyrut, 1993.

Kasapoğlu, Abdurrahman, “Bir Dinî Tecrübe Olarak Ku'ran'da Huşû”, *Tasavvuf: İlmî ve Akademik Araştırma Dergisi*, yıl: 6/2005, sayı: 15, ss. 177-190.

Kılıç, Hulusi, “Belâgat” *DİA*, İstanbul, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1992, c. 5, ss. 380-381.

Köse, Saffet; **Alomirat**, Suliman Husain, “Belağat İlmî İle Kuran Tefsiri Arasındaki İlişki”, *FSM İlmî Araştırmalar İnsan ve Toplum Bilimleri Dergisi*, sayı.7, 2016, ss.197-224.

Kutub, Seyyid, *Fizılâl'il-Kur'ân*, Kahire, tsz,

Özervarlı, M. Sait, “Mülk” *DİA*, İstanbul, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2016, c. 31 s. 541.

Sırım, Veli, “İslam İktisadında Yatırımların Finansmanında Karz-ı Hasen Uygulaması” *İğdır Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Ek Sayı, Aralık, 2019, s. 131

Sîbeveyhi, Amr b. Osmân b. Kanber el-Hârisî, *el-Kitâb*, thk. Abdusselam Muhammed Hârûn, Mektebetü'l-Hâneçî, Kahire,1988, 3. Bsk.

Süleyman, Kasım Fethi, Sûretü'l-Hadîd, *Mecelletü't-terbiyeti ve'l-ilm*, Câmi'atü'l-Musul, c.17, sy. 1, ss. 122-190, 2010.

Topaloğlu, Bekir, “Raûf”, *DİA*, İstanbul, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2007, c. 34, s. 468.

Yetiş, Kazım, “Cinâs” *DİA*, İstanbul, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1993, c. 8, ss. 12-14.

ÖZGEÇMİŞ

Bilge Özdemir 01.05.1978 yılında Diyarbakır'da doğdu. İlk ve orta öğrenimini Diyarbakır'da bitirdikten sonra Dicle İlahiyat Fakültesi'nde lisans öğrenimini tamamlamıştır. Bununla beraber uzun yıllar İslami ilimler noktasında hem öğrenci hem de öğretici olarak medrese tahsili görmüştür. Aynı zamanda Anadolu Üniversitesi İşletme Fakültesi mezunudur. 2011 yılında Diyanet İşleri Başkanlığı'na bağlı olarak Kur'an Kursu Öğreticisi olarak atanmıştır. Daha sonra 2014 yılında Vaizlik kadrosuna yükselmiştir. 2016 yılından beri tercihen İzmir Kadın Kapalı Ceza infaz Kurumu'nda Cezaevi Vaizi olarak görev yapmakta olup Aliğa'da ikamet etmektedir.